

”Banditernes chef, signore Mussolini”

*Social-Demokratens/Arbeiderbladets syn på den italienske
fascismen, og den italienske samfunnsutviklingen, 1920-1925*

Tom Tomislav Jurin

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Humanistisk fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2010

Tittelen, "Banditternes chef, signore Mussolini", er fra et telegram i Social-Demokraten, 25.10.1922.

Forord

I forbindelse med denne framstillingens utarbeidelse, så er det en rekke personer jeg vil takke. Tusen takk til min veileder, professor Jorunn Bjørgum. Det var hun som foreslo at jeg kunne skrive om ”Arbeiderbladets holdning til den italienske fascismen”. Underveis i skriveprosessen har Jorunn Bjørgum vært behjelpelig med konstruktiv kritikk, tips og kommentarer til endringer og forbedringer.

Min familie fortjener en stor takk. Mamma, pappa og mine søstere, Julija og Marija-Christin, som har hjulpet meg gjennom hele studieløpet mitt i form av økonomisk støtte, (og enda viktigere) oppmuntring og moralsk støtte. Min svoger, Lars Fjeldstad, fortjener også en takk for korrektur og gjennomlesning av store deler av framstillingen.

Mine medstudenter takkes for interessante faglige diskusjoner, og for at de har bidratt til et utmerket sosialt miljø på historiestudiet.

Jeg vil også takke venner (også Amund, dog under tvil) og bekjente, for oppmuntring og støtte. Til slutt vil jeg takke medlemmene av Team Høi’odds – tilværelsen som student hadde ikke vært det samme uten teamet.

Tom T. Jurin
Oslo, November 2010

Innhold

FORORD.....	I
INNHold	II
FORKORTELSER OG FORKLARINGER	IV
KAPITTEL 1 – INNLEDNING	1
FRAMSTILLINGENS FORMÅL	1
TIDLIGERE FORSKNING	2
TIDSAVGRENSNING OG FRAMSTILLINGENS ELEMENTER.....	4
KILDEmateriale OG METODEPROBLEMER	7
ANNEN LITTERATUR	9
ARBEIDERPARTIET	11
AVISEN, REDAKTØRENE OG JOURNALISTENE	16
KAPITTEL 2 – SCHEFLOS REDAKTØRPERIODE OG SYNET PÅ DEN ITALIENSKE SAMFUNNSUTVIKINGEN, 1920-1921.	19
SOCIAL-DEMOKRATENS SYN PÅ DE ITALIENSKE FABRIKKOKKUPASJONENE	19
SOCIAL-DEMOKRATEN OG SPLITTELSEN AV PSI.....	23
SOCIAL-DEMOKRATENS SYN PÅ FRAMVEKSTEN AV DEN ITALIENSKE FASCISMEN	26
OPPSUMMERING	35
KAPITTEL 3 – TRANMÆLS REDAKTØRTID, OG SOCIAL-DEMOKRATENS SYN PÅ DEN ITALIENSKE SAMFUNNSUTVIKLINGEN OG FASCISTENES MAKTOVERTAKELSE, 1921-1922.....	37
SOCIAL-DEMOKRATENS SYN PÅ DEN ITALIENSKE SAMFUNNSUTVIKLINGEN OG FASCISMEN FRA SOMMEREN 1921 TIL HØSTEN 1922	37
SOCIAL-DEMOKRATENS REAKSJON PÅ MARSJEN MOT ROMA OG MUSSOLINIS REGJERINGSdannelse	43
SOCIAL-DEMOKRATENS ØVRIGE ANALYSE AV FASCISMEN	50
OPPSUMMERING	60

KAPITTEL 4 - ARBEIDERBLADETS SYN PÅ DET FASCISTISKSTYRTE ITALIA, 1923-1925.....	63
ARBEIDERBLADETS SYN PÅ DEN ITALIENSKE FASCISMEN OG FASCISMENS INDRE PROBLEMER	64
EN ANTI-FASCISTISK KAMPANJE	69
ARBEIDERBLADETS SYN PÅ MUSSOLINIS UTENRIKSPOLITIKK OG KORFU-SAKEN	71
ÅRSDAGEN FOR MARSJEN MOT ROMA	74
ARBEIDERBLADETS SYN PÅ DET ITALIENSKE PARLAMENTSVALGET, 1924.....	78
ARBEIDERBLADETS SYN PÅ MATTEOTTI-KRISEN	80
ARBEIDERBLADETS SYN PÅ MATTEOTTI-KRISENS ETTERSPELL	92
OPPSUMMERING	98
OPPSUMMERING OG KONKLUSJON	101
KILDER OG LITTERATUR	105

Forkortelser og forklaringer

DNA – Det norske Arbeiderparti

EKKI – Kominterns eksekutivkomité

FIOM – *Federazione Italiana Operaia Metallurgici*/Italienske metallarbeidernes fagforbund

Fiume – Italiensk navn for byen Rijeka (i dagens Kroatia)

IFF – Det internasjonale fagforeningsforbund (også kjent som *Amsterdam-Internajonalen*)

ILO – International Labour Organisation/Den internasjonale arbeidsorganisasjon

KJ – Karl Johanssen (utenriksjournalist i Arbeiderbladet)

Komintern – Den tredje (kommunistiske) internasjonale

NKP – Norges Kommunistiske Parti

NSS – Norges sosialdemokratiske Studentforening

NSU – Norges sosialdemokratiske Ungdomsforbund

PCI – *Partito Comunista Italiano*/Det italienske kommunistparti

PPI – *Partito Popolare Italiano*/Det italienske folkeparti (kristeligdemokratiske parti)

PSI – *Partito Socialista Italiano*/Det italienske sosialistparti

Kapittel 1 – Innledning

Framstillingens formål

Formålet med denne framstillingen er å undersøke Social-Demokraten/Arbeiderbladets¹ reaksjon på, og analyse av den italienske fascismen i perioden 1920-1925. Inn under dette vil avisens reaksjon og syn på framveksten av den italienske fascismen, Benito Mussolinis maktovertakelse og etableringen av det fascistiskstyrte Italia bli behandlet. Fascisme var et nytt fenomen på denne tiden. Dermed blir noe av framstillingens formål å se på Arbeiderbladets syn på dette nye fenomenet. Fordi den italienske fascismen gjennomgikk en utvikling i denne perioden, blir det også et av framstillingens formål, å undersøke endring og kontinuitet i Arbeiderbladets holdning til den italienske fascismen, og hva som lå til grunn for eventuell endring eller kontinuitet.

I følge historikeren Per Maurseth hadde den internasjonale konteksten betydning for arbeiderbevegelsens utvikling. Denne konteksten deler Maurseth inn i tre felter. Den internasjonale økonomien påvirket den nasjonale økonomiens konjunkturer. Opplevelsen av konjunktursvingningene hadde likhetstrekk i de ulike landene. Dette kan man se gjennom reaksjoner og handlingsmønstre. Det andre feltet som påpekes av Maurseth, er avisenes formidling av store utenlandshendelser. Virkningen av nyhetsformidling er vanskelig å måle, men: ”Vi vet at hendene ute i verden spilte en vesentlig rolle i de indre brytninger i arbeiderbevegelsen – for følelser, tankegang og argumenter.”² Det tredje feltet som Maurseth påpeker, er det internasjonale samarbeidet og koordineringer mellom arbeiderbevegelsens organisasjoner.³ Dermed kan man si at begivenhetene i utlandet var viktig for den norske arbeiderbevegelsen. I denne framstillingen vil vi se nærmere på hvilken rolle begivenhetene i Italia spilte for Arbeiderbladet, og hvilken betydning det hadde.

---

¹ Denne framstillingen tar for seg Arbeiderpartiets hovedorgan over en periode hvor avisens navn ble endret fra *Social-Demokraten* til *Arbeiderbladet*. I hovedsak vil jeg bruke navnet *Arbeiderbladet* fordi det er det mest kjente navnet. I kapitler som tar for seg bestemte perioder hvor avisen het *Social-Demokraten*, så vil det navnet brukes. Det viktigste er å forstå at, uavhengig av hvilket navn som brukes, så er det alltid snakk om den samme avisen.

² Per Maurseth: *Gjennom kriser til makt (1920-1935)*, bd. 3 av *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, (Oslo 1987): side 28.

³ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 27-28.

Arbeiderbladet var Det norske Arbeiderpartiets (DNA) offisielle hovedorgan. Avisen fulgte i stor grad innenrikspolitiske, samt utenrikspolitiske begivenheter. Hovedfokuset til avisen var arbeiderbevegelsen i Norge og i utlandet, men også generell nyhetsdekning. Avisen var rettet mot et publikum i og utenfor arbeiderbevegelsen, og framstilte politikken arbeiderbevegelsen sto for. Redaktørposisjonen i Arbeiderbladet var en viktig og innflytelsesrik posisjon i den norske arbeiderbevegelsen. I den perioden som denne framstillingen tar for seg var Olav Scheflo redaktør fram til mai 1921, da Martin Tranmæl tok over som redaktør. Begge to var sentrale personer innenfor den norske arbeiderbevegelsen. I størstedelen av mellomkrigstiden var Tranmæl avisens redaktør og Arbeiderpartiets reelle leder.

Tidligere forskning

Det finnes lite litteratur som omhandler den norske arbeiderbevegelsens forhold til den italienske fascismen på 1920-tallet. I den grad det har blitt behandlet, er det hovedsakelig i forbindelse med redegjørelse for tilgrensende temaer og sammenhenger. Dog finnes det ingen analyse som går direkte inn på den norske arbeiderbevegelsens holdning til Mussolini og den italienske fascismen. Hovedtyngden når det gjelder forskning på arbeiderbevegelsens forhold til fascisme har tatt utgangspunkt i 1930-tallet. Jeg vil påpeke tre mulige forklaringer på dette. Fascismen hadde spredt seg, og vokste i Europa i 1930-årene. Fascismen hadde nok en klarere karakter og var i større grad ideologisk etablert. Frykten for fascisme var muligens mer reell i Norge på 1930-tallet. Vidkun Quisling og Nasjonal Samling, samt nasjonalsosialismen i Tyskland og den betydningen den kom til å få for verdenshistorien, kan forklare hvorfor det har blitt gjort omfattende forskning på temaet i perioden 1930-tallet. Noe som da kan nevnes er ulike historikers oppfatning av hvilken rolle fascismefrykt kan brukes for å forklare Arbeiderpartiets politikkomlegging på 1930-tallet.⁴

Arbeiderbladets (og den norske arbeiderbevegelsens) syn på den italienske fascismen har altså ikke blitt grundig undersøkt. Bjørn Bjørnsen, som har skrevet Arbeiderbladets historie, skriver kort om Arbeiderbladets syn på den italienske fascismen: ”Mussolini-bevegelsen erobret Italia. Tranmæl tok fascismen i nærmere øyesyn og trakk på skuldrene: «Noen samfunnsmakt

---

⁴ For en oversikt og analyse av dette, se: Jorunn Bjørgum et.al.: ”Krisen og arbeiderbevegelsen”, i *Kriser og krisepolitikk i Norden under mellankrigstiden: Nordiska historikermötet i Uppsala 1974: mötesrapport*; (Uppsala 1974); Jorunn Bjørgum: ”Krisen, fascismen og Det norske Arbeiderparti på 1930-tallet”, i *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*, red. av Pauli Kettunen, Auli Kultanen, Timo Soikkanen, (Turku 2000); og Jørgen Olsen: *Arbeiderpartiets forhold til spørsmålet om en norsk fascisme*, masteroppgave i historie, (Oslo 2007): side 3-11.

og åndsmakt kan den aldri bli. Dertil er den for innholdsløs, forvirret og lakeiaktig...»⁵. Mens Hitler og nazistenes maktovertakelse er viet større plass hos Bjørnsen, og han skriver at: ”1933, det året da Hitler tok makten i Tyskland, begynte Arbeiderbladet for alvor sin sju år lange, ubrutte og praktisk talt daglig kampanje mot nazismen.”⁶ Som vi vil se later det til at Bjørnsen har en altfor kort og lite grundig behandling av Arbeiderbladets syn på den italienske fascismen. Bjørnsens framstilling kan også gi et inntrykk av at Arbeiderbladet og Tranmæl ikke brydde seg noe særlig om den italienske fascismen, men var langt mer opptatt av den tyske nazismen – som også ble omtalt som fascisme i avisen. Riktignok forekom Mussolinis maktovertakelse og Hitlers maktovertakelse på ulike tidspunkter. Samfunnsforholdene var ikke de samme, men mitt inntrykk er at Arbeiderbladet forsto den italienske fascismen og den tyske nazismen som beslektede fenomener, og begge deler ble omtalt som *fascisme*. Min framstillings formål er ikke å sammenligne Arbeiderbladets vurdering av den italienske fascismen og den tyske nazismen. I denne framstillingen vil Arbeiderbladets syn på framveksten av den italienske fascismen, og synet på etableringen av Mussolinis fascistiske regime, bli undersøkt. Som vi skal se later det til at Bjørnsen påstand om Arbeiderbladets syn på den italienske fascismen er lite holdbar. Arbeiderbladet og Tranmæl var svært opptatt av framveksten av den italienske fascismen, og at Mussolini etablerte et fascistisk regime i Italia.

Andreas Røste har i sin hovedoppgave inkludert noe mer om Arbeiderbladets syn på den italienske fascismen. Røstes hovedoppgave handler i grunn ikke om Arbeiderbladet, men om borgerlig presses (*Aftenposten*, *Nationen* og *Tidens Tegn*) syn på Mussolini og den italienske fascismen. Det som Røste skriver om Arbeiderbladet utgjør ca to sider, og er inkludert i framstillingen for kort å vise til noen motsetninger i norsk presses behandling av den italienske fascismen. Røste sier at Arbeiderbladet fyrer kraftig av mot den italienske fascismen og mot all annen fascisme.

Fra første stund er det fascismen som anti-sosialistisk, før bruddet Moskva-Arbeiderpartiet mer spesielt anti-bolsjevikisk, og dermed en ”demonisk” makt i Arbeiderbladets verdisystem, som først og fremst angripes. Men det ser ut til at fascismens anti-demokratiske innstilling og dens undertrykkelse mer i og for seg får en større betydning for avisens stillingtagen senere i 20-årene. - skriver Røste.⁷

---

⁵ Bjørn Bjørnsen: *Har du frihet og sommersol kjær?*, bd. 2 av *Arbeiderbladet 100 år, 1884-1984*, (Oslo 1986): side 103.

⁶ Bjørnsen, *Har du frihet og sommersol kjær?*, 194.

⁷ Andreas Røste: *Tre Oslo-aviser, Italia og fascismen 1922-1929*, hovedoppgave i historie, (Oslo 1969): side 200.

Det Røste viser er altså at den italienske fascismen ble behandlet mer omfattende i Arbeiderbladet enn det som Bjørnsen gir uttrykk for. Selv om Røste påpeker noen interessante trekk ved Arbeiderbladets holdning til den italienske fascismen, så er det relevant å komme med noen kritiske bemerkninger her. Kildegrunnlaget som ligger til grunn for Røstes framstilling av Arbeiderbladet er ingen grundig undersøkelse, men basert på noen artikler fra spesifikke datoer da det skjedde betydningsfulle begivenheter i Italia.⁸ Han gir heller ingen inngående forklaring på hvorfor Arbeiderbladet etter hvert vektlegger *fascismens anti-demokratiske innstilling*. Dermed blir det inkludert som et av formålene med min framstilling. Når det gjelder norsk borgerlig presses holdning til fascisme i mellomkrigstiden, så har det blitt gjort flere undersøkelser på dette, enn forskning på arbeiderpressens holdning til fascisme på 1920-tallet. I tillegg til Røstes framstilling, så har Tormod Valaker foretatt en gjennomgang og analyse av borgerpressens syn på og holdning til den italienske fascismen og den tyske nazismen i mellomkrigstiden. Størstedelen av framstillingen hans tar riktignok for seg 1930-tallet. Hovedpoenget til Valaker er at den borgerlige pressen hadde et positivt syn på Hitler og Mussolini. Man ønsket en lignende sterk leder i Norge. Dette forklares med reaksjonen på arbeiderbevegelsens radikalisering og generelt med nasjonalisme og antiparlamentariske holdninger. Det parlamentariske styresettet ble sett på som handlingslammet og dominert av gruppeinteresser.⁹ Valakers bok, og Røstes hovedoppgave, har dermed vært nyttig for å se på forskjeller mellom borgerpressens analyse av den italienske fascismen og Arbeiderbladets analyse. De to verkene har i tillegg vært nyttige til å se på polemikken mellom avisene, samt for en bedre forståelse av Arbeiderbladets kritikk av borgerpressen, når det gjaldt avisenes behandling av den italienske fascismen.

Tidsavgrensning og framstillingens elementer

Selv om den italienske fascismen først for alvor entret den rikspolitiske arenaen og ble en betydelig bevegelse i Italia, i løpet av våren 1921, vil denne framstillingens tidsmessige utgangspunkt være 1920. Grunnen til dette er behovet for å gi et grunnlag for hvordan Arbeiderbladet forsto den politiske og samfunnsmessige situasjonen i Italia før fascistene for alvor entret arenaen. En annen grunn til at 1920 er det tidsmessige utgangspunktet, er at den italienske arbeiderbevegelsen hadde en sterk posisjon og var på offensiven. I italiensk historie omtales perioden 1919-1920 som *de to røde årene (il biennio rosso)*. Den italienske

---

⁸ Disse artiklene er fra oktober/november 1922, september/oktober 1927, og mars/oktober/november 1929.

⁹ Valaker, "Litt fascisme, hr. statsminister!", *historien om borgerlige pressen og fascismen*, (Oslo 1999): side 13-18.

arbeiderbevegelsens offensive periode kulminerte med en rekke fabrikkokkupasjoner i september 1920 som antok en revolusjonær karakter. Dog førte ikke fabrikkokkupasjonene til at sosialistene erobret den politiske makten. Etter dette var den italienske arbeiderbevegelsen i realiteten svekket, og som Maurseth sier, mulighetene til ”å gå den revolusjonære vei ble forsømt av splittelse og ubesluttsomhet”.¹⁰ Fordi Arbeiderbladet i stor grad var opptatt av den internasjonale arbeiderbevegelsens stilling, vil det være naturlig i denne framstillingen å se på hvordan avisen så på sammenhengen mellom arbeiderbevegelsens stilling og framveksten av den italienske fascismen. Dette vil bli belyst i kapittel 2. Her kan det nevnes at det er flere interessante likhetstrekk mellom Italia og Norge i tiden etter 1. verdenskrig. I begge land var arbeiderbevegelsen på offensiven. Både Arbeiderpartiet og det italienske sosialistpartiet hadde slått inn på en mer radikal og revolusjonær linje. Begge partiene meldte seg inn i Komintern, og for begge partiene var en konsekvens av medlemskapet at partiene ble splittet. Andre likhetstrekk som kan nevnes er at etterkrigstidens økonomiske situasjon var ustabil i begge land, herunder: nedgangstider, forsyningsproblemer og dyrtid. Videre må det nevnes at den politiske situasjonen i begge land var preget av svake og skiftende regjeringer og misnøye med det parlamentariske systemet, samt frykt fra borgerskapets side for revolusjonær omveltning. Dog forekom ikke alle disse likhetstrekkene, som det har blitt påpekt her, nødvendigvis på det samme tidspunktet i de to landene.

I kapittel 3 skal vi se på hvordan Arbeiderbladet så på samfunnssituasjonen i Italia i perioden mai 1921 til årsskiftet 1922/23. Ved å sette skillet mellom kapittel 2 og 3 i mai 1921, så sammenfaller det med to epokeendringer. Den ene er at Martin Tranmæl overtok som redaktør av avisen. Den andre er parlamentsvalget i Italia, hvor fascistene for første gang fikk medlemmer av bevegelsen valgt inn i parlamentet. I dette kapittelet vil vi så se videre på hvordan avisen vurderte og oppfattet samfunnssituasjonen i Italia. En stor del av kapittelet er viet avisens reaksjon på fascistenes marsj mot Roma og Mussolinis maktovertakelse. Vi skal se hvordan Arbeiderbladet reagerte på Mussolinis maktovertakelse, og så ta for oss avisens analyse av maktovertakelsen og den italienske fascismen.

Den fascistiske maktovertakelsen kan ikke omtales som en revolusjon, sier Ottar Dahl, og viser til at etter Mussolinis regjeringsdannelse i 1922 ble Italia langsomt og trinnvis omformet til et fascistisk regime.¹¹ Kapittel 4 vil dermed ta for seg Arbeiderbladets syn på Italia under

---

¹⁰ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 23.

¹¹ Ottar Dahl: *Fra konsens til katastrofe, kapitler av fascismens historie i Italia*, (Oslo 1996): side 24.

Mussolinis styre i perioden 1923-1925. I kapittelet vil vi se på hvordan avisen fulgte ulike begivenheter i Italia i denne perioden, og da se på hva slags betydning disse begivenhetene fikk for avisens holdning til, og analyse av den italienske fascismen. Kapittelet, og framstillingen, avsluttes i 1925. I løpet av 1924 ble Italia og den italienske fascismen preget av en politisk krise. I 1925 løste Mussolini denne krisen, og en ny epoke i den italienske fascismens utvikling ble innledet, hvor Mussolinis regime blir stadig mer autoritært og diktatorisk. Siste kapittel vil ta for seg en oppsummering av de sentrale punktene i denne framstillingen, og avsluttende konklusjon.

Som det vil vise seg i denne framstillingen, så relaterte Arbeiderbladet begivenheter fra Italia og den italienske fascismen til beslektede fenomener og begivenheter, både innenriks og utenriks. Dette vil bli tatt opp underveis i framstillingen, men det vil ikke bli foretatt noen inngående analyse av alt dette. En slik analyse ville sprengt framstillingens rammer.

Jeg kan her nevne at det kunne vært interessant å sammenligne Arbeiderbladets syn på den italienske fascismen med Kominterns analyse og holdning til den italienske fascismen. Komintern hadde en ledende posisjon blant verdens kommunister og sterk innflytelse på medlemspartiene. Det ble gitt instruksjoner og føringer på hvordan medlemspartiene burde og skulle føre sin politikk. Arbeiderpartiet var medlem av Komintern fra 1919 til 1923. På den ene siden kunne det vært interessant å foreta en inngående sammenligning av Komintern og Arbeiderpartiets syn på den italienske fascismen, og dermed undersøke om medlemskapet hadde noen innvirkning på synet på fascismen. På den andre siden ville det bety at et større kildemateriale måtte gjennomgås, ikke bare Kominterns holdning til fascismen, men også Arbeiderpartiets relasjoner til Komintern. Dette ville da sprengt denne framstillingens rammer. Og dessuten bety at man måtte ta opp en rekke temaer, og hendelsesforløp som ligger utenfor denne framstillingens formål. Dog betyr ikke dette at Komintern er fraværende i denne framstillingen. Kominterns holdning til den italienske fascismen og Arbeiderpartiets relasjoner til Komintern er kun behandlet der hvor det er mest relevant for denne framstillingens tema.

En annen ting som også bør nevnes er at man på 1920-tallet fikk en framvekst av *fascismebeundring* og høyre-radikale grupperinger med fascistiske tendenser i Norge. Underveis i framstillingen vil det bli vist til dette, det vil si hvordan Arbeiderbladet relaterte

den italienske fascismen til norske forhold. Dog vil ikke denne framstillingen ta for seg Arbeiderbladets syn på norsk høyrradikalisme og fascistiske tendenser mer generelt.

Kildemateriale og metodeproblemer

Artikler fra Arbeiderbladet vil utgjøre framstillingens kildemateriale. I forskning om arbeiderbevegelsens historie har trykte kilder hatt en sentral plass i forhold til andre forskningsfelter innenfor historie. Arbeiderbevegelsens publikasjoner rettet seg ikke bare mot et publikum innenfor bevegelsen, men også utenfor. I publikasjonene kan man finne de politiske vurderingene.¹² Denne koblingen mellom politikk og presse var et typisk trekk i mellomkrigstiden. I *Norsk presses historie* heter det at: ”I Arbeiderpartiet ble da også pressearbeid og partiarbeid sett som to sider av samme sak.”¹³ Kildematerialet som har blitt gjennomgått for denne framstillingen er samtlige utgaver av Arbeiderbladet fra januar 1920 til september 1925. Videre har samtlige lederartikler, kommentarer, reportasjer, nyhetsartikler, telegrammer og korrespondansebrev som har vært relevante for mitt tema, blitt systematisert. Når man bruker et slikt kildemateriale for å undersøke hva en avis mener om en sak, så er det mest representative stoffet lederspaltene og kommentarene, fordi: ”den politiske agitasjonen kommer til uttrykk i ledere og kommentarer; tidvis også i selve nyhetsformidlingen.”¹⁴

De meningene og synspunktene som kommer frem i lederartiklene er det som danner hovedgrunnlaget for å forstå avisens redaksjonelle linje. Det er i lederartiklene man primært finner hva slags politikk og ideologi avisen sto for. Lederartiklene i Arbeiderbladet var usignerte, selv om de kunne vært skrevet av andre enn redaktøren, så var det redaktøren som hadde det redaksjonelle ansvaret og godkjente artiklene. Man kan i tillegg anta at i tilfeller hvor andre skribenter skrev lederartiklene, så skrev de ikke bevisst ting som stred imot redaktørens synspunkter og meninger.

Under Olav Scheflos redaktørtid hadde avisen et forholdsvis stort fokus på utenrikspolitikk. Døvle Larssen skriver at det ”er liten grunn til å tro annet enn at Olav Scheflo selv skrev dem

---

¹² Gerd Callesen: ”Arbeiderbevægelsens historie som selvstendig forskningsgern”, i *Fremad – ad nye veije. Bidrag til diskussionen om arbejderhistorien i 1990'erne*, red. av Nils Ole Højstrup Jensen, Gerd Callesen og Anne-Lise Walsted, (København 1990): side 48-49.

¹³ *Presse, parti og publikum 1880-1945*, red. av Rune Ottosen, bd. 2 av *Norsk presses historie 1660-2010*, hovedred. Hans Fredrik Dahl, (Oslo 2010): side 38.

¹⁴ *Presse, parti og publikum 1880-1945*, 173.

[lederartiklene], bortsett fra når han var fraværende på delegasjonsreiser o.l.”¹⁵ Under Martin Tranmæls redaktørtid ser man at avisen og lederspaltene fokuserte mindre på utenrikspolitiske begivenheter, enn det tilfelle var under Scheflo-perioden. Selv om jeg ikke alltid i framstillingen eksplisitt navngir redaktøren i henvisninger til lederartikler så må man alltid ha i mente det redaksjonelle ansvaret når det kommer til lederartikler. Det er heller ingen grunn til å tro at innholdet i lederspaltene, under Tranmæls redaktørperiode, ikke var representative for hans synspunkter. I de fotnotehenvisningene hvor Martin Tranmæl er oppgitt som artikkelforfatter, er det fra hans faste spalte på side 3 i avisen. Selv om disse også var usignert var det bare Tranmæl som skrev disse.¹⁶ I denne spalten ble utenrikspolitiske begivenheter sjeldent kommentert, men heller ulike dagsaktuelle temaer for den norske arbeiderbevegelsen.¹⁷

I framstillingen har også annet kommentarstoff enn lederspaltene blitt inkludert, både signerte artikler og usignerte. Dette er gjort for å få fram hele spekteret av meninger som kom til uttrykk i avisen. I disse artiklene ble en rekke begivenheter kommentert og diskutert. Dette gir da den fordel at man får et mer utfyllende bilde av hva slags meninger som ble ytret i avisen i forbindelse med den italienske fascismen. Man får også da mulighet til å se hvorvidt ulike skribenter var i takt eller utakt med den redaksjonelle linjen.

Når det gjelder nyhetsartikler og telegrammer, er det ofte vanskelig å tolke redaksjonens syn ut fra dette stoffet. På den andre siden har det vært en nyttig del av kildematerialet, først og fremst for å se hvordan nyhetene fra Italia ble formidlet til avisens lesere. Innholdet i nyhetsartiklene og telegrammene¹⁸ kan også brukes til å belyse avisens virkelighetsforståelse. Selv om det er problematisk å tolke den redaksjonelle linjen ut fra telegramredigering, kan allikevel innholdet, tendenser og vinkling av nyheter gi noen indikasjoner på hva som var den redaksjonelle linjen og hva slags type nyheter som var viktig for avisen. Hvor nyhetsinformasjonen kom fra kan også ha hatt betydning. I noen tilfeller vil dette brukes til

---

¹⁵ Lars A. Døvle Larssen: *”En uforbederlig optimist”, ”Social-Demokraten”s utenrikspolitiske linje i Olav Scheflos redaktørtid 1918-1921*, hovedoppgave i historie, (Oslo 1996): side 13.

¹⁶ Dan Dyrli Daatland: *”Arbeiderbladet” og Sovjetunionen 1927-1932. En studie i Martin Tranmæl*, hovedoppgave i historie, (Bergen 1974): side 3.

¹⁷ Haakon Lie: *Martin Tranmæl. Et bål av vilje*, (Oslo 1988): side 390.; og Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 176.

¹⁸ Når det gjelder telegrammer så skilles det mellom vanlige *telegrammer* og *spesialtelegrammer*. Telegrammene innholdt som regel en kort nyhetsformidling. Spesialtelegrammene på sin side, inneholdt ofte også noen kommentarer og betraktninger om nyhetsbegivenhetene.

undersøke hvordan informasjonen, som avisen videreformidlet, påvirket avisens kommentarer av ulike situasjoner og begivenheter.

Som nevnt tidligere førte behandlingen av den italienske fascismen i norsk presse til polemikk mellom borgerpressen og arbeiderpressen. Når det gjelder kommentarer som blant annet dreier seg om kritikk av andre aviser, er det viktig å se på disse med et kritisk blikk.

En forfatter søkte ikke alltid å overbevise meningsmotstandere ved å argumentere saklig. Han henvender seg til meningsfeller, og bruker ironi, sarkasme, ladde ord og vendinger fra talemålet for å latterliggjøre motparten og vise sitt eget store engasjement. Han solidariserer seg med sine lesere, og stoler på at de deler hans vurderinger.¹⁹

Denne utredningen i *Norsk presses historie* er det således lett å slutte seg til.

Annen litteratur

I tillegg til kildematerialet, har jeg benyttet meg av og støttet meg til en rekke forskningsarbeider og historiske oversiktsverk under arbeidet med denne framstillingen. Denne litteraturen kan hovedsakelig deles inn i to kategorier. 1) Litteratur om den italienske fascismen og italiensk historie, og 2) litteratur som omhandler den norske arbeiderbevegelsen i mellomkrigstiden. Dette har blitt gjort for å tilegne meg mer kunnskap om en rekke begivenheter og forhold, som dermed har bidratt til en bedre forståelse og vurdering av kildematerialet. Dette har bidratt til å sette opp den realhistoriske rammen og konteksten, som blant annet letter leserens forståelse av framstillingen.

I fascismeforskningen har det blitt gjort omfattende arbeid, både når det gjelder fascisme som et historisk fenomen og fascisme som et politisk begrep. Denne framstillingen har ikke som formål å foreta noen analyse av hva fascisme var, eller om fremveksten av fascismen. Formålet er å se hvordan Arbeiderbladet analyserte fascismen da den oppstod i 1920-årene i Italia, og hvordan avisen forsto fremveksten av fascisme. For denne framstillingen har Ottar Dahls *Fra konsens til katastrofe*²⁰ og Stanley G. Paynes *A History of Fascism*²¹ blitt brukt som nyttige verker når det gjelder den italienske fascismens utvikling. Verkene inneholder i tillegg historiografi om temaet og drøfter flere teorier rundt fascisme. Ottar Dahl tar for seg hvordan den italienske fascismen vokste fram som en massebevegelse, videre fremstiller han den fascistiske maktovertakelsen og hvordan det fascistiske regimet utviklet seg. Størstedelen

---

¹⁹ *Presse, parti og publikum 1880-1945*, 180.

²⁰ O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*.

²¹ Stanley G. Payne: *A History of Fascism, 1914-1945*, (Madison 1995).

av boken tar for seg det siste punktet, og tar for seg den italienske fascismen i en periode utenfor denne framstillingens periode. Stanley G. Payne har et mer inngående kapittel når det gjelder fascismen på 1920-tallet, og har dermed vært et nyttig supplement. Ernst Noltes *Three Faces of Fascism*²² har også vært nyttig, fordi Nolte har et større fokus på Mussolini og hans politiske metamorfose, hvor Mussolini gradvis gikk bort sine revolusjonære sosialistiske prinsipper. Nicos Poulantzas' *Fascism and Dictatorship*²³ viser en marxistisk analyse av fascismen i Italia og Tyskland, samt Kominterns syn på fascismen, og har dermed vært et nyttig. Hans Fredrik Dahls bok *Hva er fascisme?*²⁴ tar for seg fascisme både som et historisk fenomen og som et politisk begrep. Han tar for seg en rekke teorier og analyser av fascismen i mellomkrigstidens Europa. Empirien og argumentasjonen for H. F. Dahls teorier tar for seg et større geografisk og tidsmessig rom enn min undersøkelse tar sikte på, men boken har vært nyttig for å undersøke hvordan Arbeiderbladets teorier om fascisme kan plasseres i forhold til andre fascismeteorier. Når det gjelder bøker som har en mer generell framstilling av italiensk historie (dvs. mer enn om den italienske fascismen), så har jeg benyttet meg av Martin Clarks *Modern Italy*²⁵ og Spencer M. Di Scalas *Italy*²⁶.

Før vi går videre, så er det relevant å ta opp begrepet *fascisme*. Dette er et begrep som er vanskelig å forstå. Fascisme har blitt brukt som et begrep på en generell type politiske fenomener, både før og etter andre verdenskrig.²⁷ I forskningen har man forsøkt å sette opp et sett med kriterier for hva som kan omtales som fascisme. Problemet har vært at kriteriene ikke er sammenfallende for alle de bevegelsene som har blitt omtalt som fascistiske. Ernst Nolte setter opp følgende seks minimumskriterier for hva som kjennetegner fascisme i mellomkrigstiden:

[I]t consists of a set of negatives, a central organizational feature, a doctrine of leadership, and a basic structural goal, expressed as follows: anti-Marxist, antiliberalism, anticonservatism, the leadership principle, a party army, and the aim of totalitarianism.²⁸

Noltes kriterier gir ikke et fullt bilde av hva fascisme er. Han har ikke med det nasjonalistiske eller ultranasjonalistiske aspektet som man ofte forbinder med fascisme. I min undersøkelse

---

²² Ernst Nolte: *Three Faces of Fascism. Action française, Italian Fascism, National Socialism*, (New York 1969).

²³ Nicos Poulantzas: *Fascism and Dictatorship. The Third International and the Problem of Fascism*, (London 1979)

²⁴ Hans Fredrik Dahl: *Hva er fascisme? Et essay om fascismens historie og sosiologi*, (Oslo 1972).

²⁵ Martin Clark: *Modern Italy, 1871-1995*, (London 1996).

²⁶ Spencer M. Di Scala, *Italy. From Revolution to Republic, 1700 to the Present*, (Boulder 2004).

²⁷ O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 9.

²⁸ E. Nolte sitert i Payne, *A History of Fascism*, 5 - (hentet fra Ernst Nolte, *Die Krise des liberalen Systems und die faschistischen Bewegung*, (München 1968): side 385).

vil jeg bruke fascisme som et historisk begrep. Fascisme blir da et begrep for en ideologi, regime og bevegelse i mellomkrigstidens Italia. I undersøkelsen vil jeg se på hvordan Arbeiderbladet definerte den italienske fascismen, og hvordan avisen brukte fascismebegrepet.

Når det gjelder litteratur om den norske arbeiderbevegelsens, har jeg brukt en rekke ulike verker for å få fram den historiske konteksten, samt for å forstå og belyse ulike aktørers politiske ståsted. Til dette har Per Maursths *Gjennom kriser til makt*²⁹ vært sentralt, men en rekke andre oversiktsverk, biografier o.l. har blitt gjennomgått. For en full oversikt over anvendt litteratur, se litteraturlisten.

Arbeiderpartiet

Her vil det ganske kort vises til noen sentrale utviklingstrekk for den norske arbeiderbevegelsen i den perioden som blir behandlet i denne framstillingen, samt presentere noen av de sentrale aktørene.

Arbeiderpartiets landsmøte i 1918 førte til et maktskifte og generasjonsskifte i partiets ledelse. *Den nye retningen* kom i flertall og fikk gjennomslag for sin taktikkuttalelse. *Den nye retningen* er betegnelsen på den opposisjonen i partiet som mente at partiet måtte gå bort fra den reformistiske linjen, og ta i bruk andre fremgangsmåter.³⁰ Denne opposisjonen var ikke en homogen gruppe, men først og fremst forent i motstand mot arbeiderbevegelsens reformistiske politikk, samt en målsetning om å stoppe reformistenes dominans av partiledelsen. En av gruppene i opposisjonen var den såkalte *Fagopposisjonen av 1911*, hvor Martin Tranmæl var en ledende skikkelse. I fagopposisjonens program var revolusjonær masseaksjon framfor parlamentarisk vei til sosialismen et sentralt poeng. Fagopposisjonen anså seg selv som revolusjonære, men de fremmet ikke voldsbruk eller en brå omveltning av samfunnet. Videre mente de at den politiske makten måtte gå gjennom erobring av den økonomiske makten. Fagopposisjonen mente at fagbevegelsens skulle lede kampen for arbeiderklassens frigjøring, ikke partiet.³¹ Den andre sentrale gruppen i *den nye retningen* hadde sin base i *Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund* (NSU). I likhet med

---

²⁹ Maursth, *Gjennom kriser til makt*.

³⁰ Min redegjørelse for *den nye retningen* er basert på framstillingen til Øyvind Bjørnson: *På klassekampens grunn (1900-1920)*, bd. 2 av *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, (Oslo 1990): side 499-570.

³¹ Jorunn Bjørgum: "Fagopposisjonen av 1911", i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, 1/1976: side 77-97.

Fagopposisjonen så var revolusjonær masseaksjon sentralt i NSUs program. Men NSU mente at partiet skulle være ledende i kampen for arbeiderklassens frigjøring. Ledelsen i NSU lot seg også inspirere av politiske og ideologiske ideer i Europa, i likhet med øvrige fraksjoner i Arbeiderpartiet. Dog beveget store deler av NSU seg i retning av bolsjevisme.³² De mente også at en væpnet revolusjon kunne være nødvendig.³³ På tross av noen motsetninger innad i opposisjonen, var deres felles mål om å gå bort fra reformisme sterkere. På landsmøte la opposisjonen lokk over motsetningene og sto forent i kampen mot partiledelsen.

Taktikkuttalelsen som den nye retningen fikk gjennomslag for på landsmøte førte i realiteten til et ideologisk brudd med partiets fortid. I uttalelsen ble det slått fast at Arbeiderpartiet var et revolusjonært klassekampparti. Selv om det sto at partiet måtte ”forbeholde sig retten til at anvende revolusjonær masseaksjon i kampen for arbeiderklassens økonomiske frigjørelse”, sto det videre at partiets viktigste oppgave var å vinne den politiske makten gjennom valg.³⁴ Taktikkuttalelsen tok altså hensyn til både en revolusjonær ideologi og en reformistisk. Selv om formuleringen i uttalelsen gjorde den akseptabel for en del av reformistene, så ville ikke ledelsen i partiet stille til gjenvalg, og opposisjonens menn ble valgt. Kyrre Grepp ble den nye formannen, Emil Stang ble viseformann og Martin Tranmæl ble partisekretær.³⁵ På landsstyremøtet etter landsmøtet ble Olav Scheflo valgt til redaktør av Social-Demokraten.

I tiden mellom landsmøtet i 1918 og fram til landsmøtet i 1920 ble Arbeiderpartiet ytterligere radikaliseret. Dette gjaldt både i henhold til taktikk og i internasjonal orientering. I denne perioden økte medlemstallet i partiet og i fagbevegelsen.³⁶ *Den nye retningen* hadde også konsolidert sin posisjon. På landsmøte i 1920 ble et nytt prinsippprogram vedtatt. ”Det kan ikke være tvil om at programmet ble kraftig radikaliseret. Det fikk en klarere marxistisk profil og trakk skarpere grenser mot en rent sosialreformatorisk høyrefløy”, skriver Per Maurseth.³⁷ Arbeiderpartiet hadde også beveget seg bort fra reformisme og mot revolusjonær kommunisme når det gjaldt partiets internasjonale forbindelse. På landsmøte i 1919 meldte Arbeiderpartiet seg ut av *Den andre Internasjonale* og inn i *Den tredje (kommunistiske)*

---

³² Bjørnson, *På klassekampens grunn*, 528.

³³ En tredje gruppe innenfor opposisjonen var *Norges Socialdemokratiske Studentforening* (NSS). Tallmessig så var dette en liten gruppe i opposisjonen. Kyrre Grepp og Emil Stang var de mest fremtredende personene her.

³⁴ Taktikkuttalelsen gjengitt i Håkon Meyer (utg.): *Det norske Arbeiderparti. Samtlige landsmøtebeslutninger, resolusjoner, valg etc. 1912-1933*, (Oslo 1934): side 24.

³⁵ Meyer (utg.), *Det norske Arbeiderparti. Samtlige landsmøtebeslutninger*, 28-29.

³⁶ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 41.

³⁷ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 114 (prinsippprogrammet gjengitt på side 113).

Internasjonale (Komintern).³⁸ Et resultat av den norske arbeiderbevegelsens radikalisering var at det førte til en revolusjonsfrykt hos borgerskapet.

Fra høsten 1920 ble Arbeiderpartiet preget av en krisetid. Medlemstallet sank³⁹, og medlemskapet i Komintern førte partiet inn i en indre strid. I tiden framover kom arbeiderbevegelsen til å oppleve flere kriser. På Kominterns andre kongress i 1920 ble de såkalte *Moskvatesene* vedtatt.⁴⁰ Moskvatesene ble basert på bolsjevikenes erfaring, taktikk og politiske strategi, hvor tesene var et forsøk på å overføre erfaringene fra den russiske revolusjonen til den internasjonale arbeiderbevegelsen.⁴¹ Grunntanken var at en sosialistisk verdensrevolusjon ville inntreffe om kort tid. Man hadde kommet inn i en borgerkrigsepoke. Hvis arbeiderklassen skulle seire i denne krigen, måtte den ledes av et bevisst revolusjonært (rendyrket kommunistisk) parti. I henhold til Moskvatesene måtte dermed partiledelsene renses for reformister og sentrister. Den betydningen som Moskvatesene fikk for Arbeiderpartiet og den norske arbeiderbevegelsen er en svært intrikat historie, og jeg vil her vise til hovedtrekkene i den norske *tesestriden* og splittelsesprosessene.⁴² I løpet av høsten 1920 så raste *tesestriden* i Arbeiderpartiet (det ble tidlig klart partiet ville bli splittet). Dersom tesene ble vedtatt, ville *den gamle retningens* reformister bryte ut av Arbeiderpartiet. Reformistene reagerte blant annet på tesenes grunntanker. På motsatt side var det enkelte i NSU og i *Klassekampen* som uttrykte en vilje til å bryte ut av partiet hvis ikke tesene ble vedtatt.⁴³ I januar 1921 holdt *Den socialdemokratiske Opposition* sin landskonferanse. Resultatet ble den første splittelsen av Arbeiderpartiet og *Norges socialdemokratiske Arbeiderparti* ble dannet.⁴⁴

---

³⁸ Meyer (utg.), *Det norske Arbeiderparti. Samtlige landsmøtebeslutninger*, 32-33.

³⁹ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 219.

⁴⁰ I vid forstand brukes *Moskvatesene* om alle vedtak som ble fattet på Kominterns andre kongress. I snever forstand brukes det om de 21 opptakskravene som ble stilt til partier som ønsket å være medlem av Komintern. Jf. Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 142. De 21 opptakskravene er gjengitt i Knut Langfeldt: *Moskva-tesene i norsk politikk*, (Oslo 1961): side 109-117.

⁴¹ Langfeldt, *Moskva-tesene i norsk politikk*, 87.

⁴² Min redegjørelse for *tesestriden* og splittelsene av partiet bygger i hovedsak på Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 138-180 og 252-299. Her vil denne prosessen bli redegjort for i grove trekk. Dog må det påpekes at det har blitt gjort nyere forskning på dette feltet som jeg i liten grad har inkludert i denne redegjørelsen. For nye perspektiver og debatt om splittelsesprosessen, se f. eks: Jorunn Bjørgum; "Et perspektiv på splittelsesprosessen i Arbeiderpartiet 1921-1923: en dialog med den unge Per Maurseth", i H. W. Andersen (red.) et. al.: *Historie, Krittikk og politikk. Festskrift til Per Maurseth (Trondheim 2002)*; Jorunn Bjørgum: "Hvorfor ble Arbeiderpartiet splittet i 1923? – En kommentar til Åsmund Egge", i *Historisk tidsskrift*, bd. 83/2004; Åsmund Egge: "Hvorfor ble Arbeiderpartiet splittet i 1923?", i *Historisk tidsskrift*, bd. 82/2003; Åsmund Egge: "Tilsvaret til Jorunn Bjørgum og Finn Olstad", i *Historisk tidsskrift*, bd. 83/2004.

⁴³ Langfeldt, *Moskva-tesene i norsk politikk*, 44.

⁴⁴ Langfeldt, *Moskva-tesene i norsk politikk*, 79-81.

Innad i *den nye retningen* var det også uenighet om Moskvatesene. NSU-fløyen hadde få motforestillinger mot tesene, og Scheflo sto i spissen for at partiet skulle vedta tesene. Tranmæl hadde vanskeligheter med å akseptere tesene. Moskvatesenes krav om sentralisering, prioritering av politisk kamp framfor faglig kamp og det implisitte kravet om å avskaffe det kollektive medlemskapet, stred imot Tranmæls og Fagopposisjonens prinsipper. For at *den nye retningen* skulle holde sammen i tesestriden måtte Grepp innta rollen som megler mellom Scheflo og Tranmæl, og partiledelsen vedtok å forsøke å forhandle med Komintern om det kunne gjøres noen reservasjoner fra tesene. I oktober 1920 møtte Grepp, Tranmæl og Scheflo lederen for Kominterns eksekutivkomité, Grigori Sinovjev, i Halle og Berlin i Tyskland. Resultatet ble at Arbeiderpartiet skulle bli stående i Komintern, samt at partiet fikk reservere seg mot noen av tesekravene og beholde det kollektive medlemskapet. Resultatet av disse forhandlingene ble flertallsinnstillingen som ble vedtatt på Arbeiderpartiets landsmøte i mars 1921.

”Tilsynelatende sto partiet enig i sin holdning til revolusjonen og Den kommunistiske Internasjonale, [...] I virkeligheten var flertallsforslaget et kompromiss som dekket over dyptgående motsetninger, som snart skulle foldes ut i en ny og bitrere indre strid”, sier Maurseth.⁴⁵ På landsmøtet kom også valgkomiteen med et forslag om at Tranmæl skulle ta over Scheflos posisjon som redaktør av Social-Demokraten. Tranmæl ble valgt til redaktør, og Scheflo ble valgt til sentralstyremedlem og den norske representanten i Kominterns eksekutivkomité.

Etter hvert ble det vanskeligere for *den nye retningen* å holde sammen, og resultatet ble at Arbeiderpartiet ble splittet igjen i november 1923. Arbeiderpartiet gikk ut av Komintern og Norges Kommunistiske Parti (NKP) ble opprettet. En lang rekke faktorer spilte inn for å forklare denne utviklingen. Som tidligere nevnt fantes det en del motsetninger innad i partiet. Fra høsten 1921 starten en langvarig strid innad i partiet. Arbeiderbevegelsen hadde gått fra en offensiv til en defensiv kamp. Storstreiken, sommeren 1921, hadde endt i nederlag, og det var økonomisk krise. Den nye situasjonen som hadde oppstått førte til diskusjon i partiet om hvordan man skulle forholde seg til situasjonen. Striden sto om hvilken politisk og faglig taktikk arbeiderbevegelsen skulle følge. Med den nye situasjonen ble det klart at det var uenighet om taktikk og organisasjonsteori når det gjaldt den nye situasjonen. Etter hvert kom

---

⁴⁵ Per Maurseth: *Fra Moskvateser til Kristiania-forslag*, (Oslo 1972): side 17.

Arbeiderpartiets forhold til Komintern til å spille en viktig rolle i striden. I partiet var det uenighet om Kominterns retningslinjer og hvordan det kunne overføres til norske forhold. Striden kom så til å dreie seg om partiets indre forhold, om hvordan partiet skulle innordne seg den disiplinen som Komintern krevde og hvordan den norske arbeiderbevegelsen skulle organiseres. Det var spesielt organisasjonsspørsmålet (sentralistisk vs. føderalistisk organisering av partiet) som kom til skape de avgjørende skillelinjene i striden, og striden antok en karakter av å dreie seg om *for eller mot Komintern*. I spissen for den ene fløyen sto Martin Tranmæl og i den andre fløyen var Scheflo frontfiguren. Ledelsen i Komintern presset partiet for at det skulle innordne seg Kominterns krav, dvs. slutt på de reservasjonene som hadde blitt gitt. I februar 1922 døde Kyrre Grepp. Han hadde spilt en betydelig rolle, og vært samlingspunktet for *den nye retningen*. Dermed antok striden også en karakter av maktkamp. Etter en lang og intens strid i partiet, kom resultatet på det ekstraordinære landsmøte i november 1923. Tranmæl-fløyen fikk flertall for sitt forslag, det såkalte *Kristianiaforslaget*.⁴⁶ ”I fem punkter gav Kristianiaforslaget et sammentrengt uttrykk for Tranmælretningens ideologi, den indre sammenheng mellom organisasjonssyn og taktiske oppfatninger kom tydelig frem”, sier Per Maurseth.⁴⁷ Formelt sett ble flertallet i Arbeiderpartiet ekskludert fra Komintern. Mindretallet forlot landsmøte og opprettet NKP.

Dermed var det tre *arbeiderpartier* i Norge i slutten av 1923. Ett reformistisk og sosialdemokratisk, og to revolusjonære kommunistiske. Arbeiderpartiet fortsatte å anse seg som et kommunistisk parti, og i det nye partiprogrammet som ble vedtatt på landsmøte i 1925 ”proklamerte Arbeiderpartiet seg utvetydig som et kommunistisk parti”, hevder Maurseth.⁴⁸ I tiden som fulgte etter november-landsmøtet sto det en kamp mellom Arbeiderpartiet og NKP om å vinne mest mulig av partiorganisasjonen, herunder de lokale partiorganisasjonene og arbeiderbevegelsens presse.⁴⁹ Ved Stortingsvalget i 1924 var det klart for en styrkeprøve mellom Arbeiderpartiet og NKP. Samlet sett så gikk arbeiderpartiene frem i valget, og fikk ca en tredjedel av stemmene som ble avgitt. Blant de tre arbeiderpartiene var det Arbeiderpartiet som var det sterkeste. I Kristiania sto en viktig kamp mellom NKP og Arbeiderpartiet. Scheflo stilte som førstekandidat på NKPs valgliste. Tranmæl stilte så, noe motvillig, som

---

⁴⁶ Kristianiaforslaget er gjengitt i Meyer (utg.), *Det norske Arbeiderparti. Samtlige landsmøtebeslutninger*, 64-66 (se side 67-90 for alle vedtakene på det ekstraordinære landsmøte i november 1923).

⁴⁷ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 282 (Kristianiaforslaget også gjengitt her på side 282-283).

⁴⁸ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 301.

⁴⁹ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 306-313.

Arbeiderpartiets førstekandidat.⁵⁰ Tranmæl ble valgt inn i Stortinget og fikk en betraktelig større antall stemmer, enn Scheflo som mistet sin plass i Stortinget.

Når det gjelder den internasjonale orienteringen, søkte Arbeiderpartiet nye internasjonale kontakter etter at partiet hadde trådt ut av Komintern. I løpet av høsten 1925 sluttet partiet seg til et *Internasjonalt informasjonsbyrå av revolusjonær-sosialistiske partier*. ”Byrået var ikke tenkt som kjernen i enda en ny internasjonale, men som et kontaktorgan for partier som stod utenfor begge internasjonale. Dessuten skulle det – slik smågrupper gjerne skrev på sine faner – arbeide for en omfattende internasjonal samling”, skriver Per Maurseth. I realiteten så kom dette medlemskapet til å ha liten betydning for Arbeiderpartiet.⁵¹

Selv om denne redegjørelsen er svært forenklet, og en del poenger og utviklingstrekk er satt på spissen, så vil det forhåpentligvis bidra til å forstå hvilket politisk landskap de sentrale aktørene opererte i.

Avisen, redaktørene og journalistene

Redaktørstillingen i Arbeiderbladet⁵² var en betydningsfull og innflytelsesrik posisjon i norsk arbeiderbevegelse. I mellomkrigstiden hadde avisen et stort opplag, og var Norges nest største avis (etter Aftenposten). I og med at avisen var Arbeiderpartiets hovedorgan, var en av avisens viktigste oppgaver å være partiets talerør til folket, og da fremme partiets synspunkter og politikk. Redaktørstillingen var et politisk verv, og redaktøren ble valgt av landsmøtet og var medlem av partiets sentralstyre. Partiorganets redaktør hadde ”en sterk og uavhengig stilling, og ikke uten videre kunne presses til å endre sin politiske linje”.⁵³ Til tider forekom det debatter i avisen og mellom de ulike (lokale) arbeideravisene i forbindelse med ulike saker. I følge Bjørnsen var Kyrre Grepp opptatt av at Arbeiderbladet skulle være ”et virkelig Folkets Hus med rom til alle som delte et sosialistisk grunnsyn”.⁵⁴

---

⁵⁰ Fordi NKP stilte med sin fremste mann, Olav Scheflo, så ble det lagt press på Tranmæl for å få ham til å stille for Arbeiderpartiet. Tranmæl ga etter for presset fordi han trodde det ville øke partiets valg sjanser. Jf. Lie, *Martin Tranmæl. Et bål av vilje*, 377; Aksel Zachariassen: *Fra Marcus Thrane til Martin Tranmæl. Det norske Arbeiderparti fram til 1945*, (Oslo 1977): side 241; Aksel Zachariassen, *Martin Tranmæl*, (Oslo 1979): side 197.

⁵¹ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 413.

⁵² For en framstilling av Arbeiderbladets historie, se Bjørn Bjørnsens tobinds verk: *Har du hjerte? Tusener lider!*, bd. 1 (Oslo 1984); og *Har du frihet og sommersol kjær?*, bd. 2 (Oslo 1986) av *Arbeiderbladet 100 år 1884-1984*.

⁵³ Døvle Larssen, ”En uforbederlig optimist”, 16.

⁵⁴ Bjørnsen, *Har du frihet og sommersol kjær?*, 44.

Olav Scheflo⁵⁵ var hovedorganets redaktør fra april 1918 til mai 1921. Før dette hadde han arbeidet som journalist i Social-Demokraten, *Ny Tid* i Trondheim, og som redaktør i *Arbeidet* i Bergen. Karakteristisk trekk ved Social-Demokraten under Scheflos redaktørtid var det store fokuset på utenrikspolitiske begivenheter. Scheflo brukte mye plass i sine lederartikler for å forsvare Sovjet-Russland og fremme sin optimisme om revolusjon i Europa. ”Verdensbegivenhetene tok strupetak på Social-Demokraten,” mener Bjørnsen.⁵⁶ Nyheter og telegrammer som fortalte om klassekamp og revolusjonære utbrudd i ulike land fikk stor spalteplass i avisen. Fokuseringen på utenriksstoff var så stort at ”nærstoffet, foreningsnyheter, lokalnyheter og hverdagsliv – dagsavisens vitaminer – fikk vike”, fortsetter Bjørnsen.⁵⁷ Nyhetene fra utlandet ble i hovedsak formidlet via telegrambyråer og utenlandske aviser. Dette kan forklares med at Social-Demokraten slet økonomisk i perioden.⁵⁸ Noe som satte begrensninger på mulighetene til å sende ut medarbeidere som kunne rapportere til avisen.

Martin Tranmæl⁵⁹ overtok som redaktør i mai 1921. Gjennom mesteparten av mellomkrigstiden fungerte han som redaktør av hovedorganet og som Arbeiderpartiets reelle leder.⁶⁰ Før han ble redaktør av Social-Demokraten, hadde han vervet som partisekretær, og før det hadde han jobbet i *Ny Tid* i Trondheim. ”Tranmæl hadde en politikk [...] og han søkte etter en posisjon som gav ham makt til å fremme sin politiske linje. Derfor ville han ikke lenger være partisekretær, men redaktør”, sier Per Maurseth.⁶¹ I utgangspunktet ønsket Tranmæl seg tilbake til Trondheim, men på partilandsmøtet i 1921 ble han valgt til redaktør av hovedorganet. En påfallende endring i avisen etter at Tranmæl tok over som redaktør, er hvordan nyhetsjournalistikken endret seg. Nyhetene fokuserte mer på innenrikssaker. I lederspaltene ble det fokusert mer på norske forhold og begivenheter, samt mer fokus på faglige spørsmål og fagbevegelsens stilling. For Tranmæl var koblingen mellom parti og

---

⁵⁵ For en biografi om Scheflo, se f. eks: Inge Scheflo (red.): *Olav Scheflo som politiker og menneske* (Oslo 1974); og for en framstilling av Social-Demokratens utenrikspolitiske linje under Scheflos redaktørtid, se: Døvle Larssen, ”En uforbederlig optimist”.

⁵⁶ Bjørnsen, *Har du frihet og sommersol kjær?*, 37.

⁵⁷ Bjørnsen, *Har du frihet og sommersol kjær?*, 39.

⁵⁸ I 1919 gikk avisen med stort underskudd, første gang siden 1904. I januar 1919 gikk avisen over til å bli en morgenavis, noe som førte til stort antall abonnementsoppsigelser og frafall i annonseinntekter. Utover året gikk avisen tilbake til ettermiddagsavis igjen. Jf. Bjørnsen, *Har du frihet og sommersol kjær?*, 43.

⁵⁹ For biografi om Tranmæl, se f. eks.: Bjørn Gabrielsen: *Martin Tranmæl ser tilbake*, (Oslo 1959); Lie, *Martin Tranmæl. Et bål av vilje*; og; Zachariassen, *Martin Tranmæl*.

⁶⁰ I historielitteraturen om Arbeiderpartiet og den norske arbeiderbevegelsen i mellomkrigstiden er det enighet om dette. F. eks. så skriver Olav Larssen at: ”Tranmæl var aldri på valg som partileder, han ble bare valgt til bestemte tillitsverv. Men han var lederen, i kraft av sine personlige egenskaper.” - Olav Larssen: *Sti gjennom ulendt tereng. Læretid, partistrid, ny vekst*, (Oslo 1969): side 166.

⁶¹ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 176.

fagbevegelse sentralt. Når det gjelder Tranmæls ideologiske orientering så kan det her kort nevnes at han vektla den faglige og økonomiske kamp for arbeiderklassens frigjøring. Tranmæl mente at partiet skulle være et masseparti. Det var fagbevegelsen som skulle stå i sentrum, og partiet skulle ikke ha den ledende eller kontrollerende rollen, men fungere som bevegelsens forlengede arm. Tranmæl var også kritisk til at veien til sosialismen skulle gå via en væpnet revolusjon og mindretalsdiktatur.

Når det gjelder avisredaksjonens analyser og kommentarer til utenrikspolitiske begivenheter, var Karl Johanssen⁶² en sentral bidragsyter. Karl Johanssen kom til Social-Demokraten i 1918 på oppfordring fra Kyrre Grepp, som kjente ham fra studietiden. Johanssen var før dette utenriksmedarbeider i Dagbladet. Han ble karakterisert som humørfyllt, kunnskapsrik og radikal. Til tross for at han aldri var medlem av Arbeiderpartiet, var han en av 20-tallets mest omtalte og beundrede spaltist, som ikke var redd for å skrive sine egne meninger selv om de gikk på tvers av partiets politikk.⁶³

En annen journalist i avisen som må nevnes her er Jakob Friis. Etter *den nye retningens* seier på landsmøtet i 1918 ble han i større grad engasjert i Social-Demokraten og i Arbeiderpartiet. I 1920-1921 representerte han Arbeiderpartiet i EKKI. Han var tilhenger av medlemskap i Komintern, og gikk sterkt inn for at partiet skulle akseptere Moskva-tesene. Under splittelsesprosessen sto han på Scheflo-fløyens side. Friis var motstander av splittelsen, og forble i Arbeiderpartiet i 1923. Fra 1923 til 1924 opphold han seg i Paris, hvor han jobbet som Arbeiderbladets korrespondent, og i 1925 ble han redaktør i *Rjukan Arbeiderblad*, på Tranmæls initiativ.⁶⁴

Øvrige aktører vil bli beskrevet fortløpende i framstillingen, der hvor det er relevant og nødvendig.

---

⁶² For biografi om Johanssen, se: Aksel Zachariassen: *Karl Johanssen. Mennesket og journalisten* (Oslo 1932).

⁶³ Bjørnsen, *Har du frihet og sommersol kjær?*, 44.

⁶⁴ Opplysningene her er i hovedsak hentet fra *Store Norske Leksikon* - http://snl.no/nbl_biografi/Jakob_Friis/utdypning (oppsøkt 09.11.2010)

Kapittel 2 – Scheflos redaktørperiode og synet på den italienske samfunnsutviklingen, 1920-1921.

I dette kapitlet vil vi på hvordan Social-Demokraten så på samfunnsutviklingen i Italia i perioden 1920-1921. Det er tre sentrale begivenheter som vil bli behandlet her: De italienske fabrikkokkupasjonene i september 1920, splittelsen av det italienske sosialistpartiet og den fascistiske volden i forbindelse med parlamentsvalget i Italia i mai 1921. I Social-Demokratens nyhetsdekning av Italia var det i hovedsak arbeiderbevegelsen som sto i fokus. Derfor er det nødvendig å vise hvordan avisen så på den italienske arbeiderbevegelsens situasjon. Vi vil se hvordan de nevnte begivenhetene virket inn på avisens syn på det italienske samfunnet, og hva slags betydning det fikk for hvordan avisens oppfattet fremveksten av den italienske fascismen.

I likhet med flere europeiske land opplevde Italia nedgangstider etter den første verdenskrigen.⁶⁵ Dyrtid, forsyningsproblemer og økonomisk nedgang preget Italia, som i likhet med størstedelen av Europa. Italia gikk ut av første verdenskrig på seiersmaktens side, men store deler av befolkningen var misfornøyde med situasjonen. Italienerne oppfattet krigsgevinstene som små og skuffende. Arbeidernes misnøye hadde økt under krigen, blant annet på grunn av at den økte industriproduksjonen hadde gått på bekostning av arbeidsforholdene. Etter krigen ble Italia rammet av økonomisk nedgang og massearbeidsledighet, som i stor grad førte til større arbeidskonflikter.

Social-Demokratens syn på de italienske fabrikkokkupasjonene

Perioden 1919-1920 omtales i italiensk historie som *il biennio rosso* (de to røde år) på grunn av sosialistpartiets økende oppslutning og store arbeidskonflikter. Den sosialistiske fagbevegelsen fikk en voldsom økning i medlemstallene. Det italienske sosialistpartiet (*Partito Socialista Italiano* – PSI) viste etter krigen en stadig mer revolusjonær karakter. Inspirasjon fra den russiske revolusjonen og partiets medlemskap i Komintern spilte inn. Gjennom våren og sommeren 1920 trykte Social-Demokraten stadig telegrammer som fortalte

---

⁶⁵ Min redegjørelse for den italienske samfunnsutviklingen i dette kapitlet er basert på Clark, *Modern Italy*, 203-230; O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 18-22; Di Scala, *Italy*, 195-248; Nolte, *Three Faces of Fascism*, 200-280; og Payne, *A History of Fascism*, 80-101.

om arbeidskonflikter i Italia. Karl Johanssen var positiv til situasjonen i Italia, hvor han mente å se at arbeidernes revolusjonære bevissthet økte.⁶⁶

Av alle arbeidskonfliktene som preget Italia etter krigen fremstår fabrikkokkupasjonene, som startet i september 1920, som den mest alvorlige. Årsaken til fabrikkokkupasjonene var i utgangspunktet en lønnskonflikt i metallindustrien. Som et svar på lockout vedtok metallarbeidernes fagforbund⁶⁷ å fortsette arbeidet, noe som betydde at de måtte besette fabrikkene. Fabrikkokkupasjonene startet i Nord-Italia, og spredte seg over store deler av landet blant annet i form av sympatistreik. I utgangspunktet dreiet konflikten seg om økonomiske forhold, men den fikk raskt et politisk og revolusjonært preg. Mange steder barrikererte arbeiderne fabrikkene med væpnede vakter og piggråd, og det røde flagget ble heist. Særlig blant anarkister og syndikalister ble denne formen for direkte aksjon ansett som opptakten til revolusjon.

Nyheten om at arbeiderne trosset arbeidsgivernes lockout kom til å skape voldsom begeistring i Social-Demokraten.⁶⁸ I dagene som fulgte trykket avisen nye telegrammer som fortalte om at konflikten stadig økte i omfang, og at den fikk et stadig mer revolusjonært preg. For Olav Scheflo var fabrikkokkupasjonene en viktig begivenhet, og han håpet at på et revolusjonært utbrudd i Italia. ”Dette er en revolutionær handling fra arbeidernes side og handlingen kan let føre til en fullstendig politisk omveltning”, sto det i lederartikkelen.⁶⁹ Den 16. september ble Social-Demokratens forside preget av den flammende overskriften: *Revolutionen bryter seirende ut i Italia*. Dagen etter brukte Scheflo lederspaltene til å kommentere situasjonen i Italia. I følge ham var Italia nå i en revolusjonær tilstand, og trolig tolket Scheflo begivenhetene som førte fram til situasjonen ut fra marxistisk teori når han betegnet utviklingen som ”normalt”. De aksjonerende arbeiderne ble rost for sin mønstergyldige disiplin i konflikten. Mens fagforbundslederne og sosialistpartiet ble kritisert for at de ikke tok et klart politisk standpunkt. Dette, mente Scheflo, ville kunne bremse ned det revolusjonære utbruddet, samt åpne mulighetene for en kontrarevolusjon fra kapitalistene. Men hovedsakelig var han positiv til situasjonen i Italia: ”En kontrarevolution kan bare bli

---

⁶⁶ Social-Demokraten 06.07.1920 *Revolutionær uro i Italia*. KJ – Karl Johanssen signerte sine artikler med initialene: ”KJ”. Alle referanser til Johanssens artikler merkes med denne signaturen.

⁶⁷ Metallarbeidernes fagforbund, FIOM (*Federazione Italiana Operai Metallurgici*), var for øvrig et av Italias mest aggressive og radikale fagforbund (Jf. Di Scala, *Italy*, 228).

⁶⁸ Social-Demokraten, 04.09.1920, *Lockout ogsaa i den italienske maskinindustri*. Spesialtelegram.

⁶⁹ Social-Demokraten, 06.09.1920, *Naar kommer revolutionen?* Leder. – De italienske arbeidernes aksjonsmetode (dvs. fabrikkokkupasjon) var også noe som Scheflo selv hadde fremmet som en kampform. Jf. Maursteh, *Gjennom kriser til makt*, 87-88.

forbigaaende, men den vil bety, at de italienske arbejdere kommer til at maatte kjøpe sin frihet langt dyrere end de hadde behøvd, hvis aktionen fra første dag var blit ledet i den rette revolutionære aand.”⁷⁰

Scheflos analyse av situasjonen i Italia bærer et sterkt preg av revolusjonsoptimisme og deterministisk marxisme. Samtidig ble ledelsen i den italienske arbeiderbevegelsen kritisert for å ikke være rendyrkede revolusjonære, noe som vi vil se blir tatt opp igjen i forbindelse med tessestriden i PSI. Situasjonen i Italia ble også brukt (sammen med noen eksempler fra Norge) av Scheflo til å underbygge hans argument om at man befant seg i en borgerkrigstilstand.

Dog utviklet ikke situasjonen i Italia seg slik Scheflo hadde håpet. Mangel på teknisk personell og forsyningsblokade gjorde drift av fabrikkene problematisk for arbeiderne, og fabrikkokkupasjonene ble i realiteten ikke ført videre til å handle om den politiske makten. Noen dager etter Scheflos kommentering av den revolusjonære situasjonen i Italia, så fikk den italienske regjeringen i stand et forlik i fabrikkokkupasjonskonflikten.⁷¹ Økonomiske innrømmelser skulle gis til industrieierne, og fagbevegelsen skulle få større kontroll på industrien. Ingen av de to partene var helt fornøyd med konfliktens avslutning. I realiteten førte resultatet til bitterhet og frykt i samfunnet. Konfliktens revolusjonære karakter skremte de borgerlige, og sosialistene hadde ikke greid å utnytte den. Den italienske arbeiderbevegelsen gikk svekket ut av konflikten, og det bidro til å øke avstanden mellom de ulike fraksjonene i det italienske sosialistpartiet.

Forhåpningene om revolusjon i Italia avtok i Social-Demokraten. Avisen trykket telegrammer som opplyste, og redegjorde for, avtalen som den italienske statsministeren, Giovanni Giolitti, fikk i stand mellom fagorganisasjonen og fabrikkene.⁷² Det ble også opplyst om at noen steder i Italia så fortsatte arbeiderne okkupasjonen. Disse arbeiderne var misfornøyd med at fagforbundet bare fokuserte på faglige gevinster og ikke politiske.⁷³ Social-Demokraten kom ikke med noen redaksjonell kommentar til den avsluttede konflikten, men avisen trykket en

---

⁷⁰ Social-Demokraten 17.09.1920 *Krisen i Italien*. Leder.

⁷¹ For en mer detaljert framstilling av fabrikkokkupasjonenes forløp, se f. eks: Clark, *Modern Italy*, 208-209; og Di Scala, *Italy*, 228-229.

⁷² Social-Demokraten, 20.09.1920, *De italienske arbeidsgivere tvinges til indrømmelser?* Spesialtelegram; Social-Demokraten, 21.09.1920, *Giolitti gjennomfører en lov om arbeidernes andel i bedriftsledelsen*. Spesialtelegram; Social-Demokraten, 22.09.1920, *Hvad de italienske arbeidere foreløpig har opnaad*. Spesialtelegram.

⁷³ Social-Demokraten, 24.09.1920, *Fabrikkokkupationen i Italien fortsætter*. Spesialtelegram.

appell fra Kominterns eksekutivkomité (EKKI). Der sto det at italienerne ikke hadde utnyttet situasjonen, og at de italienske arbeiderne måtte få i stand et virkelig kommunistisk parti.⁷⁴

Social-Demokratens reaksjon på de italienske fabrikkokkupasjonen var på ingen måter et unikt tilfelle. I følge Lars A. Døvle Larssen er ”revolusjonsoptimisme kanskje det mest slående trekket ved Social-Demokratens utenriksjournalistikk gjennom hele Scheflos redaktørtid”.⁷⁵ I hele denne perioden holdt Scheflo fast på sin tro om at en sosialistisk revolusjon ville seire i Europa.⁷⁶ Tidlig i 1920 avviste Scheflo Friedrich Adlers utsagn om at etterkrigstidens revolusjonsepoke var over, og på grunn av reaksjon ville det kapitalistiske systemet komme seg. I følge Scheflo var revolusjonstiden ikke over, og det ingen grunn for partiet å legge om sin politikk. På den andre siden ble tidsperspektivet for revolusjonen ubestemt forlenget. Argumentasjonen for revolusjon i Europa ble bygget på internasjonale og økonomiske argumenter, hvor man mente man kunne se sammenbruddstendenser i det kapitalistiske system.⁷⁷ En sannsynlig forklaring på Scheflos revolusjonsoptimisme finner vi i hans ideologiske orientering, hvor Scheflo fremstår som en marxistisk determinist. Det vil si, en oppfattelse om at det kapitalistiske samfunnet nødvendigvis beveger seg mot krise, revolusjon, og så sosialisme. I følge Yngvar Øian var Scheflos deterministiske samfunnssyn grunnleggende i den tiden han var redaktør i *Arbeidet*.⁷⁸ Denne determinismen og optimistiske troen på revolusjon finner vi også i Odd-Bjørn Fures karakteristik av Olav Scheflo.⁷⁹

Hver gang det brøt ut større arbeidskonflikter eller demonstrasjoner, var avisen raskt ute med å hevde at det var opptakten til revolusjon. De mange potensielle revolusjonene i Europa ble aldri noen sosialistiske revolusjoner. Arbeidskonflikter ble avgjort på mer eller mindre fredlig måte, eller så ble de revolusjonære sosialistene nedkjempet. I disse situasjonene viste Scheflo sin optimisme ved å påpeke at nederlagene var midlertidige og at de kunne snus til seier for sosialistene.⁸⁰ Fure hevder at Scheflo med dette viste en ”manglende realisme” når det gjaldt sosialistenes nederlag.⁸¹ Haakon Lie mener at leserne kunne ikke unngå å se at avisen ga et

---

⁷⁴ Social-Demokraten, 25.09.1920, *Konfliktsituationen i Italien*. Radiotelegram.

⁷⁵ Døvle Larssen, ”En uforbederlig optimist”, 65.

⁷⁶ Døvle Larssen, ”En uforbederlig optimist”, 91.

⁷⁷ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 11-12.

⁷⁸ Yngvar Øian: ”Socialismen er uundgaaelig”, *Arbeiderpartiavisen ”Arbeidet” under Olav Scheflos redaktørtid 1914-1918*, hovedoppgave i historie, (Oslo 1993): side 8.

⁷⁹ Odd-Bjørn Fure: *Mellom reformisme og bolsjevisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918-1920. Teori. Praksis*, doktorgradsavhandling, (Bergen 1974): side 403.

⁸⁰ Døvle Larssen, ”En uforbederlig optimist”, 66.

⁸¹ Fure, *Mellom reformisme og bolsjevisme*, 404.

feil bilde av den faktiske situasjonen. ”I dusinvis av ledere skapte Social-Demokraten inntrykk av at revolusjonen var på frammarsj i Europa, mens arbeiderbevegelsen i Norge forberedte seg på revolusjonære framstøt. Det faktiske forhold var jo det motsatte”, sier Lie.⁸² I neste underkapittel skal vi se hvordan Social-Demokraten mente å se at de mislykkede fabrikkokkupasjonene hadde en positiv effekt på den italienske arbeiderbevegelsen.

Social-Demokraten og splittelsen av PSI

I januar 1921 holdt det italienske sosialistpartiet sitt landsmøte i byen Livorno. Det helt sentrale spørsmålet på dette landsmøte var partiets stilling til *Moskvatesene*. PSI var medlem av Komintern, og EKKI krevde at partiet skulle iverksette tesenes krav om utrensning av partiet. Innad i PSI var det uenighet om hvilken stilling man skulle ta til Moskvatesene, og om tiden var inne for revolusjon. I hovedsak besto partiet av tre fraksjoner, med ulike synspunkter. En fløy i PSI besto av de *rene kommunistene*, som gikk inn for ubetinget aksept av Moskvatesene. Hvis dette ikke ble gjennomført, var de villige til å bryte ut og danne et rent kommunistisk parti. På motsatt side stilte den *reformistiske* fløyen seg kritisk til en rekke punkter i Moskvatesene. Denne fløyen var ikke spesielt sterkt innad i partiet, men en rekke ledere i fagbevegelsen tilhørte denne fløyen, og hadde en viktig posisjon blant arbeiderne. Dette er årsaken til at Giacinto M. Serrati, som ledet den *maksimalistiske*⁸³ fløyen, ønsket å akseptere tesene med reservasjoner. Serrati fryktet, ikke uten grunn, at en fullstendig aksept av tesene ville splitte partiet og fagforeningene.⁸⁴ For Serrati var det altså viktigere på det aktuelle tidspunktet å prioritere arbeiderbevegelsens *enhet* framfor *renhet*, det motsatte av hva Komintern ønsket.⁸⁵ Serrati la vekt på at man måtte ta hensyn til ulike lands tradisjoner og forhold. Enhet sto sentralt for ham med tanke på revolusjonær kamp, eller kamp mot reaksjonære.⁸⁶

---

⁸² Lie, *Martin Tranmæl. Et bål av vilje*, 325.

⁸³ Denne fløyen blir betegnet på ulike måter i Social-Demokraten – *venstresosialister, enhetskommunister, maksimalister* og *sentrister*. I denne framstillingen brukes betegnelsen *maksimalister*, da dette er den vanligste betegnelsen som brukes i historielitteraturen. *Maksimalistene* tilhørte en retning som vanligvis kalles *sentrisme*. Dvs. De anså seg som revolusjonære sosialister, men mente ikke at revolusjonen måtte følge bolsjevikisk mønster. Sentristene vektla selvstendighet for partiene fordi den historiske utviklingen skapte ulike vilkår for klassekampen i ulike land. Innenfor spekteret av sosialistiske retninger kan man plassere sentristene mellom sosialdemokrater og kommunister (Definisjon på sentrisme er hentet fra: Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 34).

⁸⁴ Social-Demokraten, 18.01.1921, *De forskjellige retningers styrkeforhold paa den italienske partikongres*. Trolig skrevet av Arvid G. Hansen.

⁸⁵ Maurseth, *Fra Moskvateser til Kritiania-forslag*, 53.

⁸⁶ Di Scala, *Italy*, 238.

For EKKI var det uakseptabelt å gi etter for Serratis ønske. Fabrikkokkupasjonene hadde ikke blitt ført som en politisk kamp, og var dermed et bevis for Komintern om at partiet måtte foreta en utrenskning av *reformister* og *opportuniste*. Serratis synspunkter var heller ikke forenlig med Kominterns prinsipper og bolsjevikisk teori. ”Hadde EKKI gitt etter i Livorno, ville Internasjonalen vært moralsk død”, sier Per Maurseth.⁸⁷ Resultatet av landsmøtet ble at de *rene kommunistene* brøt ut av PSI og dannet et eget kommunistparti (*Partito Comunista Italiano* – PCI).

Partilandsmøte i Livorno fikk forholdsvis stor oppmerksomhet i Social-Demokraten. En artikkelserie på fire deler tok for seg ulike aspekter ved den kommunistiske/sosialistiske bevegelse i Italia.⁸⁸ Hensikten med denne artikkelserien var å gi leserne et overblikk over den siste tids utvikling av den italienske sosialistbevegelsen. Samt gi leserne et grunnlag for å forstå stridsspørsmålet på landsmøtet. Til stede på landsmøtet var Arvid G. Hansen⁸⁹, som representant for Arbeiderpartiet, og rapporterte til Social-Demokraten. Den italienske tesestriden og splittelsen var den avgjort viktigste nyheten. Slik det kom til uttrykk, fremmet Social-Demokraten en kritisk holdning til PSIs håndtering av tidligere praksis, da særlig fabrikkokkupasjonene, samt en positiv innstilling til at Italia nå fikk et rent kommunistisk parti.

De italienske *reformistene* fikk skylden for de mislykkede fabrikkokkupasjonene. Den anti-sosialistiske reaksjonen som begynte å vokse etter dette, ble sett på som et bevis på at man måtte føre en konsekvent revolusjonær kamp.⁹⁰ Serrati fikk av Hansen også en kraftig kritikk for sine synspunkter om at Italia ikke var revolusjonært modent på det aktuelle tidspunktet. Hansen stilte seg utelukkende positiv til splittelsen av PSI.⁹¹ Selv om PCI var underlegne i størrelse, så mente han at PCI var ”intellektuelt og moralsk Serrati-partiet langt overlegent”. Det bestående PSI hadde han ingen stor tro på. Hansen mente at det trolig i løpet av noen måneder ville gå i oppløsning, og at flertallet i partiet, som hadde ønsket å bli stående i

---

⁸⁷ Maurseth, *Fra Moskvateser til Kristiania-forslag*, 54.

⁸⁸ Social-Demokraten, 19.01., 22.01., 24.01., og 26.01.1921, *Den kommunistiske bevegelse i Italia*. Usignert artikkelserie.

⁸⁹ Arvid G. Hansen var en markant skikkelse i arbeiderbevegelsens opplysningsvirksomhet og presse. Han hadde sin politiske bakgrunn i NSU, og var en sterk tilhenger av Komintern. Ved splittelsen i 1923 framsto han som NKPs ideologiske leder og hadde tett kontakt med Komintern i løpet av 1920-tallet. Jf. *Store Norske Leksikon*: http://snl.no/nbl_biografi/Arvid_G_Hansen/utdypning (oppsøkt 09.11.2010).

⁹⁰ Social-Demokraten, 19.01.1921, *Den kommunistiske bevegelse i Italia. 1. Et tilbakeblikk og en oversikt foran kongressen i Livorno*. Usignert artikkel.

⁹¹ Social-Demokraten, 29.01.1921, og 14.02.1921, *Kongressen i Livorno*. A. G. Hansen.

Komintern, vil måtte slutte seg til ”det nye, sterke kommunistpartiet”. Og på denne måten ville man få enhetsfront i Italia, mente Hansen.⁹²

Scheflo var også svært positiv til at Italia hadde fått et rent kommunistisk parti med tilknytning til Komintern. I løpet av mars 1921 mottok Social-Demokraten nyheten om at den italienske fagbevegelsens landskongress besluttet å melde seg ut av *Amsterdam-Internasjonalen*⁹³ og slutte seg til *Den røde faglige Internasjonale*. Dog uten at fagkongressen ville bryte forbindelsene med PSI. Scheflo mente at dette viste at den revolusjonære strømmingen hos de italienske arbeiderne var sterk, og at de *reformistiske* fagforeningsledernes taktikk ikke ville fungere lengre. ”Arbeidermasserne vil revolutionær kamp, og neste gang de gaar til besættelse av fabrikkene, saaledes de gjorde i fjor, vil det nok ikke lykkes fagforeningslederne at sabotere aktionen”, sto det i lederspaltene. Til tross for tidligere nederlag for den italienske arbeiderbevegelsen så mente Scheflo at utviklingen gikk i riktig retning.⁹⁴

At Scheflo stilte seg positivt til at PSI ble splittet, og at Italia da fikk et rent kommunistparti som aksepterte Moskvatesene fullt ut, har blant annet sin forklaring i hans holdning til tesene. I historielitteraturen framstår Scheflo som Moskvatesenes viktigste forvarer i Norge.⁹⁵ I en rekke lederartikler i Social-Demokraten i forbindelse med *tesestriden* høsten 1920 argumenterte Scheflo sterkt for at Arbeiderpartiet skulle akseptere tesene, og fortsette medlemskapet i Komintern. Og gjennom hele perioden Scheflo var redaktør for avisen hadde han en kritisk holdning til den reformistiske fløyen innenfor den europeiske arbeiderbevegelsen. Døvle Larssen viser at kritikken av reformistene besto av to hovedelementer:

Den ene var at reformistene ikke sluttet seg til en revolusjonær linje, men ofte rett og slett bekjempet den revolusjonære fløy av arbeiderbevegelsen. Det andre var at de ikke solidarisererte seg med den russiske revolusjon, i hvert fall ikke i den grad som innebar aktiv og reell støtte til det revolusjonære Russland. For Scheflo betød begge disse forhold at reformistene ble stående som svikere av det sosialistiske grunnlaget arbeiderbevegelsen sa seg å bygge på.⁹⁶

---

⁹² Social-Demokraten, 14.02.1921, *Kongressen i Livorno*. A. G. Hansen.

⁹³ Det offisielle norske navnet var *Det internasjonale fagforeningsforbund* (IFF), men ble kalt *Amsterdam-Internasjonalen* fordi hovedsete var i Amsterdam.

⁹⁴ Social-Demokraten, 15.03.1921, *Kampen om fagforeningerne*. Leder.

⁹⁵ Se f. eks.: Langfeldt, *Moskva-tesene i norsk politikk*, 37-38 og 48; Maurseth, *Fra Moskvateser til Kristiania-forslag*, 34; og *Gjennom kriser til makt*, 156 og 184; Bjørnsen, *Har du frihet og sommersol kjær?*, 52; og Lie, *Martin Tranmæl. Et bål av vilje*, 314.

⁹⁶ Døvle Larssen, ”En uforbederlig optimist”, 200-201.

Arvid G. Hansen stilte seg også på samme linje som Schefflo, og Hansen var en sterk tilhenger av Moskvatesene og Arbeiderpartiets tilslutning til Komintern.

Social-Demokratens syn på framveksten av den italienske fascismen

Det fremstår dermed at Social-Demokraten var optimistiske i sitt syn på den italienske arbeiderbevegelsens situasjon tidlig våren 1921. Splittelsen og opprettelsen av et rent kommunistisk parti i Italia var grunnen til denne optimismen. Framover så kom Social-Demokraten til å solidariser seg med, og støtte, PCI. I realiteten så var den italienske arbeiderbevegelsen svekket, og på defensiven etter den offensive perioden *il biennio rosso*. Splittelsen av PSI kom til å føre til problemer for den italienske arbeiderbevegelsen, og det ble vanskelig for de ulike fraksjonene å samarbeide med hverandre. Som vi vil se kom dette til å spille en rolle da fascismen vokste fram til å bli en maktfaktor (kapittel 3).

Kort tid etter PSIs landsmøte i Livorno, i januar 1921, og fram til det italienske parlamentsvalget i mai det samme året, ble Social-Demokratens nyheter fra Italia preget av meldinger om en offensiv fra borgerskapet. Før vi går inn på Social-Demokratens syn på framveksten av den italienske fascismen så er det nødvendig med en redegjørelse for den italienske fascistens gjennombrudd som en massebevegelse.⁹⁷

”Det var først da det i årene 1920-1921 vokste fram en omfattende reaksjon mot sosialistenes politikk, med bredde og tyngde først og fremst blant bøndene og i byenes middelklasse, at fascismen fikk sitt gjennombrudd som massebevegelse”, sier Ottar Dahl.⁹⁸ Fram til da hadde Mussolinis fascistere i hovedsak vært en marginal gruppe. Politisk sett kan man karakterisere Mussolini som en venstreorientert nasjonalist i denne perioden. Gjennombruddet som en massebevegelse skyldtes i liten grad Mussolini eller hans avis. Det var særlig tilslutningen av krigsveteraner, reaksjonære og nasjonalistiske bander som ga fascismen sitt vekstgrunnlag, noe som førte til at bevegelsen ”fikk en mer heterogen karakter i sin sammensetning og i sin politiske orientering, og fikk en mer allment anti-sosialistisk retning”, sier O. Dahl.⁹⁹ Det var heller bevegelsens tilslutning som formet fascismen da, enn Mussolini. I denne fasen av fascismen framsto den som en bevegelse som var en motreaksjon, med lite politisk innhold

---

⁹⁷ Denne redegjørelsen baserer seg på Clark, *Modern Italy*, 213-221; O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 18-20; Di Scala, *Italy*, 231-239; Nolte, *Three Faces of Fascism*, 248-263; og Payne, *A History of Fascism*, 94-101.

⁹⁸ O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 20.

⁹⁹ O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 20.

eller klar doktrine, utover det anti-sosialistiske og nasjonalistiske. Helt sentralt i denne fasen står den svært voldelige kampen mot sosialistene, noe som kom til å prege Italia framover.

Den fascistiske volden spredte seg raskt i løpet av våren 1921, samtidig som den fascistiske organisasjonen opplevde en voldsom økning i medlemmer. Småborgerskapet og store landeiere ga tidlig sin støtte til fascistene, fordi de så på dem som beskyttere av deres interesser. Myndighetene (lokalt og sentralt) opptrådte som regel passive til volden, og de ga fascistene direkte eller indirekte støtte. Dette bidro til at den fascistiske volden eskalerte, og ved parlamentsvalget i mai 1921 hadde fascismen vokst til en massebevegelse av politiske betydning.

I løpet av denne våren trykket Social-Demokraten, med hyppige mellomrom, telegrammer og brev, ofte signert av Giovanni Giglio¹⁰⁰ som var avisens viktigste informant i Italia i denne perioden. Hans telegrammer fortalte om blodige og voldsomme kamper rettet mot den italienske arbeiderbevegelsen. De som sto for denne volden ble i begynnelsen betegnet på vekslende måter: *Hvitegardister*, *nasjonalister*, *reaksjonære* og *fascister*. Fra april ble betegnelsen *fascister* brukt i større grad.

I følge Giglio så var denne volden borgerskapets reaksjon på det italienske proletariats stilling etter krigen. Sosialistpartiet hadde ikke greid å utnytte situasjonen etter krigen som kunne ha ført til revolusjon.

Proletariatets feilgrep har den følge at de skaper misstemning inden selve proletariatet og at det stimulerer borgerskapet. Og nu har det italienske borgerskap, som har set hvorledes det socialistiske parti ikke har kunnet andet end at true i tre aar, tat offensiven. I mellemtiden er det blit sat istand til at organisere sit legale og illegale forsvar, nemlig Den kgl. Garde og hvitegarderne. Borgerskapet sender sine hvite garder ut for at angripe de socialistiske stillinger og de hvite garder arbeider under den kongelige gardes beskyttelse.¹⁰¹

Giglio så nå på det italienske samfunn som et samfunn som var i en krisesituasjon. Landets økonomi og industri var i en krise, og regjeringen opplevde stadig problemer. Den situasjonen som Italia var i da ville få konsekvenser for det kommende parlamentsvalget, mente Giglio.

---

¹⁰⁰ Giovanni Giglio ble til tider omtalt som *vor korrespondent* av Social-Demokraten, men han var den engelske avisen "The Daily Herald" sin korrespondent i Italia Jf. Arbeiderbladet, 05.04.1924, "Daily Herald"s korrespondent utvist. Spesialtelegram. Ut ifra det som Giglio skrev, så fremstår han som en tilhenger av kommunistene og Komintern.

¹⁰¹ Social-Demokraten, 17.02.1921, *Brev fra Italien*. G. Giglio.

”Almindelige valg under slike forhold og slik krigsstemning vil kunne føre landet op i mer avgjørende revolutionære eller kontrarevolutionære aktioner”, skrev Giglio.¹⁰²

I tiden opp mot parlamentsvalget skrev Giglio, i tillegg til det rent nyhetsformidlende om den økende volden, stadig mer om hva slags betydning han mente forholdene i Italia ville ha for valget. Her er det to hovedtendenser som er gjennomgående i det han skrev. Det ene var at borgerskapet sto bak fascistene, og at regjeringen oppmuntret og støttet fascistene. Den andre hovedtendensen var at denne reaksjonære offensiven ville være til fordel for de italienske kommunistene. Giglio oppsummerte situasjonen før valgkampen på følgende måte:

Voldens atmosfære hviler over hele Italia. Fascistene fortsætter fremdeles opmuntret og understøttet av regjeringen og finansiert av arbeidsgiverne, sin offensiv mot arbeiderorganisationerne, med det maal at tilintetgjøre dem. [...] Borgerskapet haaber at et valg paa det nuværende tidspunkt vil kunne benyttes til at ødelægge proletariatets styrke i parlamentet.¹⁰³

Giglio var forsiktig med å spå hva som kunne skje i Italia fram til valget, men han var åpen for at reaksjonen kunne virke styrkende på den revolusjonære kampen i Italia:

Ophindselsen er saa sterk at hvad som helst kan hænde. Det er mulig valgene ikke kan gjennomføres i overensstemmelse med den fastsatte plan, idet angrepene paa proletariatet fra fascisternes side kan fremkalde saa voldsomme demonstrationer i alle dele av Italien, at den nuværende borgerkrigen gaar over i en almindelig revolutionær reisning.¹⁰⁴

I den videre rapporteringen av den italienske valgkampen fortsatte Giglio å vektlegge myndighetenes rolle i forbindelse med fascistenes voldelige herjinger. ”Det er nu klart som dagen, at regjeringen ønsker at føre valgkampen under fascisternes og politiets terror.” I forlengelse av dette mente Giglio at fascistens voldsgjerninger var et uttrykk for borgerklassens krise. ”Fasciternes aktion viser at borgerklassen er færdig, fordi den er blit tvunget til at opgi de lovlige metoder og ta sin tilflugt til illegal taktikk”, skrev Giglio.¹⁰⁵ Regjeringen ble beskyldt for å la fascistene utøve sin vold for å hindre sosialistenes valgkampaktiviteter. Politiet forholdt seg som regel passive til volden og gjorde ingen ting for å stoppe den, het det i telegrammene, noe som ble oppfattet som at politiet beskyttet fascistene.¹⁰⁶

---

¹⁰² Social-Demokraten, 29.03.1921, *Det italienske deputerkammer mot Giolittis sovjetfiendlige utenrikspolitikk*. G. Giglio.

¹⁰³ Social-Demokraten, 16.04.1921, *Foran de italienske valg*. G. Giglio.

¹⁰⁴ Social-Demokraten, 16.04.1921, *Foran de italienske valg*. G. Giglio.

¹⁰⁵ Social-Demokraten, 25.04.1921, *Valgkampen i Italien følges av blodige kampe og politiets terror*. G. Giglio.

¹⁰⁶ Social-Demokraten, 27.04.1921, *De italienske fascisternes blodgjerninger*. G. Giglio – Lignende påstand som dette ble fremmet flere ganger i Giglos telegrammer.

Giglio hevdet, og understreket, at volden og terroren var en bevisst strategi fra statsminister Giolitti for å svekke de italienske arbeidernes organisering og for å utnytte splittelsen mellom PSI og PCI.

Efter det socialistiske partis splittelse paa Livorno-kongressen i januar iaar har det været Giolittis plan at slaa ned hver for sig Det socialistiske og Det kommunistiske parti ved at tvinge Det socialistiske parti til samarbeide og ved at tilintetgjøre kommunisterne med deres eget vaaben: bruk av magtmidler.¹⁰⁷

Giglio mente at denne strategien var problematisk, og dømt til å mislykkes. Det var tre grunner til dette. Strategien hadde til en viss grad vært vellykket. PSI hadde i realiteten oppgitt sine viktigste revolusjonære prinsipper. ”I det nye program derimot er alt dette sløyfet og erstattet med smaaborgerlige reformkrav”, hevdet Giglio. Dette var ikke bare på grunn av splittelsen på landsmøte i Livorno, ”men særlig av det tryk som den nuværende reaktionen utøver”, fortsatte Giglio.¹⁰⁸ Det som var problematisk i den angivelige strategien var at terroren var så voldsom at sosialistpartiet vurderte å ikke stille til parlamentsvalget. Dermed ville ikke Giolitti kunne samarbeide med PSI, ”men tvertimot drive en stor del av dem til antiparlamentarisk virksomhet og taktik”. Med andre ord, så mente Giglio at en del av sosialistene ville gå bort fra sosialdemokratiske prinsipper og over til mer revolusjonære prinsipper. Det andre problemet som Giglio nevnte var at PCI ville stille til valget, og at partiet da ville utgjøre en *saboterende opposisjon* i parlamentet mot regjeringens politikk. Det siste poenget som Giglio vektla i artikkelen var at myndighetene var i ferd med å miste kontrollen over fascistene:

I 4 maaneder har disse terrorister tyrannisert proletariatet og nu føler regjeringen, som slap denne reaktionære magt løs, at den har tapt kontrollen over den. [...] Hvis ikke Giolitti er forberedt paa at bli et redskap for fascistene, vil han, i tillæg til opposition fra kommunisterne, ogsaa faa opposition fra fascistene. Denne opposition er allerede tilstede. Fascisterne som har vundet stor styrke ved den støtte regjeringen har ydet dem [...] De forlanger nu endog den ledende stilling i regjeringsblokken. Paa mange steder har fascistene boykottet selv regjeringens kandidater. I mange fascistdemonstrationer blir der ropt «Ned med Giolitti». Historien om manden som nærer slangen ved sit bryst bare dor selv at bli forgiftet av dens bit, har gjentat sig i tilfældet med regjeringen og fascistene.¹⁰⁹

I sitatet over tilførte Giglio et nytt element i forhold til tidligere beskrivelser han hadde av fascistene. Fram til da hadde Giglio framstilt fascistene som et *redskap* som borgerskapet og myndighetene brukte for å ivareta sine interesser. I dette tilfellet (våren 1921) så var det å bruke fascistene til å knuse arbeiderklassens organisering. Giglio hadde i all hovedsak framstilt fascistene som borgerskapets og regjeringens støttropper, og at fascistene ikke hadde noen form for selvstendig politikk. Det som var nytt i den ovenfor nevnte artikkelen var at Giglio viste at fascistene hadde noen form for politiske krav eller politiske aspirasjoner, men

¹⁰⁷ Social-Demokraten, 03.05.1921, *Valgkampen i Italien*. G. Giglio.

¹⁰⁸ Social-Demokraten, 03.05.1921, *Valgkampen i Italien*. G. Giglio.

¹⁰⁹ Social-Demokraten, 03.05.1921, *Valgkampen i Italien*. G. Giglio.

han gikk ikke inn på hva dette var, bortsett fra en posisjon i regjeringen. Giglio gir altså et hint om at den fascistiske bevegelsen var noe mer enn et redskap for borgerskapets interesser. Men som vi vil se ville det ta tid før dette ble innarbeidet i Social-Demokratens analysen av fascismen.

Til tross for at fascistenes vold gikk hardt utover den italienske arbeiderbevegelsen, så var det i følge Giglio noe positivt ved den reaksjonære offensiven man opplevde i Italia våren 1921. Den fascistiske volden ble forstått som et bevis på at det kapitalistiske samfunn nærmet seg en krise. Borgerskapet hadde gått over fra å bruke lovlige metoder til å bruke illegal taktikk. De italienske kommunistlederne mente at det kom noe positivt ut av den fascistiske volden, ved at klassekampen ble tilspisset.

De anser det for god revolutionær trening for proletariatet. Mange kommunistførere sier til mig, at de burde takke fascistene, for bare under deres angrep vil arbeiderne forstaa at revolutionen ikke er let, og at hvis de ønsker at opnaa noget maa de bruke magt. Kommunistene anser fascisternes aktioner som det bedste bevis for teserne om at de bare kan naa sit maal ved magtanvendelse. – skrev Giglio.¹¹⁰

To uker før parlamentsvalget mente Giglio at de italienske kommunistene, i motsetning til sosialistene, hadde svart på borgerskapets utfordring, fremsatt gjennom fascistene. De hadde holdt fast på sine revolusjonære prinsipper og taktikk. Selv om Giolittis *strategi* delvis hadde fungert ved at sosialistpartiet hadde beveget seg over til en mer pasifistisk og reformistisk taktikk, så mente Giglio at dette hadde bidratt til å skape et sterkere kommunistparti, og at man hadde beveget seg nærmere en revolusjonær situasjon. ”Den situationen som Giolitti haabet at forbedre er blit verre, ti fascisternes angrep har skapt oprøret og revolutionens aand over hele landet. Der er ingen tvil om at situationen er meget mer revolutionær idag end den var for flere maaneder siden.”¹¹¹

I forkant av parlamentsvalget framstilte Giglio altså situasjonen i Italia nærmest som en krisesituasjon. Det framsto som at klassekampen var svært tilspisset. Giglio så på framveksten av fascistbevegelsen som et utslag av krisen, hvor fascistene opptrådte som borgerklassens kriseforsvar. Man finner sterke tendenser til *marxistisk determinisme* i det han skrev. Samt det kommer tydelig fram at Giglio solidarisererte seg med de italienske kommunistene, og dermed tok avstand fra *reformistenes* taktikk og metode.

---

¹¹⁰ Social-Demokraten, 25.04.1921, *Valgkampen i Italien følges av blodige kampe og politiets terror*. G. Giglio.

¹¹¹ Social-Demokraten, 03.05.1921, *Valgkampen i Italien*. G. Giglio.

Det var hovedsakelig nyhetstelegrammer og Giglios artikler som ga Social-Demokratens lesere informasjon om situasjonen i Italia våren 1921. Selv om det kan være problematisk å vurdere avisredaksjonens synspunkter ut fra innholdet i signerte artikler, korrespondansebrev, telegramredigering og lignende, så kan alt dette allikevel si noe om den redaksjonelle linjen i avisen. Hvordan nyheter ble vinklet og hva som ble fokusert på kan gi indikasjoner på hva avisen anså som viktig. I tillegg så kan bruken av spesifikke korrespondenter være et uttrykk for at redaksjonen var enig i vedkommendes kommentarer og perspektiver. I dette tilfellet vil jeg mene at Giglios artikler gir en indikasjon på hva som var den redaksjonelle linjen, i spørsmål knyttet til den italienske samfunnsutviklingen. Avisens egne medarbeidere og redaksjonen uttalte seg forholdsvis få ganger om fascistene og valgkampen i Italia.¹¹² Betragtningene deres skilte seg ikke nevneverdig fra Giglios betraktninger. Poenget om at borgerskapet sto bak fascistene, og at myndighetene støttet fascistene, ble særlig fremhevet. Dette tyder på at avisens syn på situasjonen i Italia i stor grad var sammenfallende med Giglios synspunkt.

Som tidligere nevnt, hadde Arvid G. Hansen vært til stede på det landsmøtet i Livorno, i januar 1921, som resulterte i splittelsen av PSI og opprettelsen av PCI. Hansen hadde blitt værende i Italia en stund etter landsmøtet, og i mars 1921 skrev han et brev til Social-Demokraten hvor han fortalte om hvordan han selv opplevde den politiske situasjonen i Italia, samt presenterte et intervju med Francesco Misiano, en av lederne i PCI og representant i parlamentet. Dette brevet kom på trykk i Social-Demokraten den 25. april.

I brevet så belyste Hansen fascistenes posisjon i det italienske samfunnet. Han fortalte at han hadde spurt en fascist hva ordet *fascist* betydde. Hansen var ute etter ordets eksakte betydning, men fikk som svar at fascistene ikke var noe politisk parti, men en væpnet organisasjon for å opprettholde orden i landet. Hansen utdypet selv at denne *orden* gikk ut på å angripe arbeiderbevegelsens organisasjon og at ”regjeringen støtter hemmelig fascistene i deres febergale raseri mot alt hvad arbeiderbevægelsen er og heter”.¹¹³ Kommunistene var som regel den angrepne part, og på defensiven. Fascistene, sa han, var overlegne i styrke på dette tidspunktet, og fascistene var overalt og voldsutøvelsen eskalerte.

---

¹¹² Dette kan ha en sammenheng med at mesteparten av oppmerksomheten var rettet mot den norske tesestriden

¹¹³ Social-Demokraten, 25.04.1920, *Den politiske situation i Italien*. A. G. Hansen.

Fascistenes sterke posisjon i samfunnet fikk Hansen også selv opplevd. Han brukte så sine egne opplevelser fra Italia til å illustrere dette. I byen Messina ble han av en politimann anbefalt å forlate byen, med den begrunnelse at de lokale fascistene hadde sagt at ”den norske bolshevik maatte reise samme kveld – i motsat fald vilde vold bli anvendt”. Ved en annen anledning forsøkte Hansen å heve en sjekk. Banken nektet å utbetale sjekken, så han måtte la en lokal partifelle heve sjekken for ham. I løpet av få dager hadde ryktet spredt seg, om at kommunistene mottok russisk gull gjennom norske banker for å finansiere opprør på Sicilia. Hansen konkluderte sine opplevelser med at det ”lugter reaktion allevegne”.¹¹⁴ Med andre ord så forsto Hansen den fascistiske bevegelsen som en kontrarevolusjonær bevegelse.

Hansen avsluttet så sitt brev til Social-Demokraten med et lenger intervju med Misiano, for å høre kommunistenes syn på situasjonen i Italia. Misianos synspunkter hadde mye til felles med det man finner i Giovanni Giglios spesialtelegrammer til Social-Demokraten. Misiano mente at det i bred forstand var en revolusjonær situasjon, men at man for tiden opplevde en utbredt reaksjonær periode. Dog ville ikke Misiano gå så langt til å betegne situasjonen som kontrarevolusjonær. Fascistene, hevdet Misiano, viste at man sto overfor et godt organisert borgerskap. Fascistenes vold ble forstått, som et virkemiddel for å hindre kommunistenes organisering, og for å absorbere eller nøytralisere de sosialdemokratiske elementer. Igjen ble påstanden om at fascistene ble støttet av staten, men ikke offisielt, understreket. Misiano forklarte borgerskapets mulighet til å styrke seg, med at Italia etter 1. verdenskrig hadde manglet et godt organisert revolusjonært parti. Når det gjaldt kommunistenes posisjon i Italia, mente Misiano at partiet utfoldet en intens vitalitet, men han hadde liten tro på noen store revolusjonære begivenheter i framtiden. Dette mente han trolig på grunn av partiets unge alder og at det fortsatt var under organisering. Selv om kommunistene på det daværende tidspunkt var det minste av de to arbeiderpartiene i Italia. Så mente Misiano at PCI ville trekke det lengste strået i konkurransen mot PSI. Sosialistpartiet hadde gått altfor langt mot høyre i politikken, og lagt seg på den sosialpasifistiske linjen, mens PCI holdt fast på de revolusjonære prinsippene og representerte de proletariske massenes objektive behov, mente Misiano.¹¹⁵

---

¹¹⁴ Social-Demokraten, 25.04.1921, *Den politiske situation i Italien*. A. G. Hansen.

¹¹⁵ Social-Demokraten, 25.04.1921, *Den politiske situation i Italien*. A. G. Hansen.

Dagen etter Hansens brev og et inngående spesialtelegram av Giglio¹¹⁶ hadde stått på trykk i avisen brukte Scheflo lederspaltene til å kritisere borgerskapet for deres *dobbeltmoral*. Med dobbeltmoral mente Scheflo at borgerskapet talte for demokrati, men handlet mot demokratiets vilje og prinsipper. I tillegg til kritikken av det norske borgerskapets dobbeltmoral, ble situasjonen i Italia kommentert og brukt som eksempel. Scheflo fremhevet at fascistene terroriserte valgkampen ved å angripe og drepe sosialister og kommunister. ”Borgerskapet yder direkte eller indirekte disse bander sin uforbeholdne støtte. Uten borgerskapets medvirkning vilde den valgterror som nu utøves heller ikke vært mulig. Denne nye form for *demokratisk* valghandling har øiensynlig vakt vild jubel ogsaa i de norske borgerkredse”, sto det i lederspaltene.¹¹⁷ Det Scheflo uttrykte i lederspaltene var at borgerskapet var arbeiderbevegelsens primære fiende. Fordi borgerskapet sto bak fascistene, og brukte fascistene som et redskap til å fremme borgerskapets interesser. Det vil si, å knuse arbeidernes organisering og ivareta borgerskapets maktposisjon.

Videre i spalten hevdet Scheflo at det også i Norge kunne dannes fascistiske bander gjennom det allerede etablerte *Samfunnshjelpen*.¹¹⁸ ”I Samfunnshjelpen har borgerskapet faat hvite slagtergarder. Samfunnshjelpen er en international forsteelse. Det samme vil fascistiske morderbander bli. Da vil nok tiden være beleilig for borgerne her paa berget til ogsaa at bli med.” Scheflo så altså ikke på fascistene som noe særegent italiensk fenomen. Fordi borgerskapet sto bak fascistene, og borgerskapets mål og mening var det samme fra land til land, mente Scheflo. Alt dette brukte Scheflo som bevis mot de innenfor arbeiderbevegelsen som trodde at det var mulig å bygge et sosialistisk samfunn på det eksisterende systemet. Og Scheflo fyrte av en kraftig salve mot reformistene: ”De maa til like være taapelige. Hvis de da ikke er kontrarevolutionære.”¹¹⁹

Det italienske parlamentsvalget, mai 1921

Selv om resultatet av det italienske parlamentsvalget ga regjeringspartiene en fremgang, hvor de gikk fra 36,9 prosent i 1919 til 47,8 prosent, så ga ikke parlamentets nye sammensetning

---

¹¹⁶ Social-Demokraten, 25.04.1921, *Den politiske situation i Italien*. A. G. Hansen; og Social-Demokraten, 25.04.1921, *Valgkampen i Italien følges av blodige kampe og politiets terror*. G. Giglio.

¹¹⁷ Social-Demokraten, 26.04.1921, *Demokrati!* Leder.

¹¹⁸ Samfunnshjelpen var i utgangspunktet en streikebryterorganisasjon.

¹¹⁹ Social-Demokraten, 26.04.1921, *Demokrati!* Leder.

Giolitti-regjeringen noe stabilt flertall.¹²⁰ Opposisjonen hadde ikke blitt redusert slik som Giolitti hadde håpet på, og partiene som han var avhengig av støtte fra var svært uensartet. Den politiske situasjonen i Italia fortsatte å være ustabil. Parlamentets sammensetning gjorde det svært vanskelig å få på plass en regjering med god nok parlamentarisk støtte. Fram til oktober 1922 kom italiensk politikk til å være preget av svake og skiftende regjeringer. Fascistbevegelsen deltok også i valget som en del av en nasjonal blokk, som førte til at 35 fascistere ble valgt inn i parlamentet. Borgerlige politiske kretser kom til å anse fascistene som en mulig samarbeidspartner.

Det var Social-Demokratens utenriksmedarbeider Karl Johanssen som kommenterte det italienske valgresultatet for avisen.¹²¹ Han viste til at Giolittis koalisjon¹²² hadde vunnet valget, og påpekte at det ikke var en stor nok fremgang, og Giolitti ville måtte søke støtte hos det kristeligdemokratiske partiet (*Partito Popolare Italiano* – PPI). Dog dreiet mesteparten av Johanssens kommentar seg om *fascistenes terror*. I likhet med tidligere omtale av fascistene i Social-Demokraten, så hevdet Johanssen at borgerklassen sto bak fascistene. Johanssen mente at de borgerliges seier i valget skyltes ”ikke nogen forandring i menneskenes sind, men den mest kyniske terror”. Videre så beskrev Johanssen hvordan fascistene (som besto av krigsveteraner) i månedsvis hadde gått til angrep på kommunister og sosialister. ”Den ordenselskende borgerlige regjering har ladet dette uvæsen ha frit løp. Der har ikke været lagt det nogetsomhelst hindring i veien.” Det Johanssen var inne på i sin kommentar var det samme poenget som Schefflo fremmet i sin lederartikkel om borgerskapets *dobbeltmoral*. I likhet med Schefflo så avsluttet Johanssen sin kommentar med at situasjonen i Italia kunne være til lærdom for reformistene. Endog med en mildere retorikk: ”Og forhaabentlig vil den bidra til at øke forstaaelsen av, at den parlamentariske linje for proletariatets fremmarsj verken er den eneste eller den sterkeste.”¹²³

---

¹²⁰ Clark, *Modern Italy*, 213.

¹²¹ Social-Demokraten, 20.05.1921, *Et valg i den hvite terrors tegn*. KJ. – Selv om denne kommentaren sto på trykk etter at Martin Tranmæl hadde tatt over som redaktør etter Schefflo (09.05.1921) så er det tematisk sett hensiktsmessig å behandle dette her.

¹²² Karl Johanssen omtalte Giolittis koalisjon som *en borgerlig blokk*.

¹²³ Social-Demokraten, 20.05.1921, *Et valg i den hvite terrors tegn*. KJ.

Oppsummering

Social-Demokratens syn på utviklingen i Italia kan betegnes som typisk for avisen under Scheflos redaktørtid. I forbindelse med fabrikkokkupasjonene kommer Scheflos revolusjonsoptimisme og marxistiske determinisme tydelig fram. Reaksjonen på fabrikkokkupasjonene har mange likhetstrekk med Scheflos reaksjon på tidligere *revolusjonsutbrudd* i Europa.¹²⁴ Begivenhetene flammet opp Scheflos håp om den sosialistiske revolusjonen. Da det ikke ble noe resultat så ble nederlaget sett på som midlertidig, eller snudd til noe positivt. Det at PSI ble splittet som en følge av den italienske tesestriden, var noe som avisen så på som utelukkende positivt. Dette betydde at Italia fikk et rent kommunistisk parti, i henhold til Moskvatesene. Avisen mente at dette var riktig med tanke på italienernes revolusjonære kamp. Social-Demokraten opprettholdt dermed sitt optimistiske syn på situasjonen i Italia.

Utover våren 1921 var et gjennomgående tema i Social-Demokratens nyheter fra Italia at landet opplevde en voksende reaksjon. Nyhetene skapte et bilde av at Italia nærmet seg en krisesituasjon og at klassekampen ble tilspisset. Den voksende fascistiske volden ble forstått som et uttrykk for borgerskapets krise, siden borgerskapet hadde gått over fra å bruke lovlige metoder til å bruke illegal taktikk, for å slå ned arbeiderbevegelsen. Den italienske fascistbevegelsen ble ikke sett på som noen form for bevegelse med en selvstendig politisk agenda. Nærmest utelukkende ble fascistene sett på som reaksjonære voldsbander som gikk til angrep på arbeidernes organisasjoner. I Social-Demokratens øyne var dermed ikke fascistene arbeiderklassens primære fiende. Det var borgerskapet og kapitalismen som var hovedfienden. Det ble stadig vekk, i løpet av våren 1921, poengtert at det var myndighetene og borgerskapet som sto bak fascistene. Dermed fremsto fascistene som et redskap for borgerskapets interesser.

Til tross for den fascistiske volden så opprettholdt Social-Demokraten et optimistisk syn på den italienske samfunnsituasjonen. Man mente at den fascistiske volden ville skjerpe arbeidernes revolusjonære innstilling. Social-Demokraten mente dette fordi, den voksende reaksjonære volden ble forstått som et bevis på at man ikke kunne bygge et sosialistisk samfunn på det eksisterende samfunnssystemet.

---

¹²⁴ Se Døvle Larssen, "En uforbederlig optimist", 64-107.

Kapittel 3 – Tranmæls redaktørtid, og Social-Demokratens syn på den italienske samfunnsutviklingen og fascistenes maktøvertakelse, 1921-1922

I denne framstillingen vil det være lite fruktbart å gjennomføre noen inngående sammenligning av Social-Demokratens syn på den italienske fascismen under Olav Scheflos redaktørperiode og Martin Tranmæls redaktørperiode. Grunnen til dette er først og fremst at forholdene og den politiske situasjonen i Italia endret seg så mye fra den ene perioden til den andre. Scheflos redaktørtid utgjør tidsmessig en liten del av denne framstillingen, og en epoke av den italienske fascismen. Tranmæls redaktørtid dekket en betraktelig større periode. Det var under Tranmæls redaktørperiode at den italienske fascismen i stor grad utviklet seg, og det var i denne perioden det skjedde store begivenheter som Mussolinis regjeringdannelse og konsolideringen av fascistregimet i Italia. Med andre ord dekket Scheflos og Tranmæls redaktørtid ulike perioder hvor det skjedde større endringer av den italienske samfunnssituasjonen, samt ulike epoker av den fascistiske bevegelsens utvikling. Dette gjør det derfor lite fruktbart å foreta noen inngående og detaljert sammenligning av vurderingene av den italienske fascismen. Dog er det allikevel relevant å se i hvilken grad det var endring eller kontinuitet i oppfattelsen av den italienske fascismen, og om dette kommer av indre eller ytre årsaker.

Social-Demokratens syn på den italienske samfunnsutviklingen og fascismen fra sommeren 1921 til høsten 1922

Kort tid etter Martin Tranmæls tiltredelse som ny redaktør av Social-Demokraten 9. mai 1921, vant de italienske fascistene 35 mandater i parlamentsvalget. Fascistene stilte som en del av en nasjonal blokk.¹²⁵ Selv om den fascistiske bevegelsen på det tidspunktet ikke var formelt organisert som et politisk parti, så hadde bevegelsen blitt til en politisk faktor på det parlamentariske plan. Fascistenes aktivisme og parlamentariske posisjon gjorde dem til en politisk faktor. Med dette ble en ny epoke i utviklingen av den italienske fascismen innledet.¹²⁶ ”Fascismens indre utvikling i denne tiden var sterkt preget av motsetningen mellom den voldelige aktivisme som dominerte en stor del av bevegelsen, og viljen til

---

¹²⁵ Se kapittel 2 for Social-Demokratens (Karl Johansens) kommentar av valgresultatet.

¹²⁶ Min redegjørelse av fascismens utvikling og den italienske samfunnsutviklingen i denne perioden er basert på: Clark, *Modern Italy*, 213-222; O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 20-22; Di Scala, *Italy*, 239-250; Nolte, *Three Faces of Fascism*, 263-280; Payne, *A History of Fascism*, 94-110.

normalisering og stabilisering av bevegelsens politiske virksomhet”, skriver Ottar Dahl.¹²⁷ Fascismen som en massebevegelse hadde i utgangspunktet ikke blitt skapt av Mussolini, men hadde oppstått rundt ham. Mesteparten av 1921 forsøkte Mussolini å kontrollere og temme de sterkt voldelige fascistiske bandene, og samtidig holde på sin venstreorienterte politikk. Dette ble blant annet forsøkt gjennom en *fredspakt* mellom fascistbevegelsen, sosialistpartiet og fagorganisasjonen. Fredspakten skulle forplikte partene til å stoppe kampene og hindre voldelig konflikter. Dette møtte sterk motstand fra fascistbevegelsen, og *fredspakten* ble oppgitt. Mussolinis lederposisjon i bevegelsen ble truet, men han klarte blant annet med etableringen av fascistbevegelsen som et politisk parti å konsolidere makten. Partietableringen møtte motstand fra de aktivistiske fascistbandene, men motstanden var ikke sterk nok til at partietableringen ble hindret. Mussolini fikk så bedre kontroll på fascistene, men fascismen hadde da fått en klarere politisk høyrevridning og nasjonalistisk orientering, og det ble vanskeligere for Mussolini å holde på den politiske venstreorientering.

Disse begivenhetene og den italienske fascismens utvikling i denne perioden ble lite behandlet i Social-Demokraten. Mest sannsynlig er det at Social-Demokraten ikke maktet å se hva som skjedde innad i fascistbevegelsen, og det var heller ikke det som var avisens fokus. Det var den italienske arbeiderbevegelsens stilling som dannet kjernen for avisens nyhetsdekning av Italia.

Redaktørskiftet i Social-Demokraten hadde ingen betydelig innvirkning på hvordan avisen videre vurderte den italienske fascismen eller samfunnsutviklingen i Italia. Det var fortsatt den italienske arbeiderbevegelsens stilling som dannet grunnlaget for det som kom på trykk om Italia i avisen. Det skjedde ikke noen større begivenheter før marsjen mot Roma i slutten av oktober 1922 som gjorde det nødvendig for avisen å vurdere fascismen, i noen særlig grad, annerledes enn den hadde gjort tidligere.

Social-Demokratens egne medarbeidere skrev forholdsvis lite om situasjonen i Italia i perioden mellom parlamentsvalget i mai 1921 og fascistenes marsj mot Roma i oktober 1922. Det var i hovedsak gjennom korrespondanse¹²⁸ til avisen at leserne av Social-Demokraten fikk informasjon om hva som skjedde i Italia. I denne perioden kan det som kom på trykk i avisen som omhandlet Italia deles inn i tre hovedtemaer: 1) Nyheter om blodige sammenstøt

---

¹²⁷ O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 20.

¹²⁸ Med korrespondanse menes: nyhetstelegrammer, spesialtelegrammer, brev til avisen o.l.

og fascistenes angrep på kommunister og sosialister. 2) Den italienske arbeiderbevegelsens stilling og forsøk på å opprette enhetsfront i Italia, samt sosialistpartiets stilling til Komintern. 3) Svake og skiftende regjeringer i Italia.

Ingen av disse telegrammene og nyhetene førte til noen endring av avisens vurdering av fascistene. Fortsatt ble fascistene oppfattet som voldelige bander. Det var borgerskapet som sto bak fascistene, med aktiv og passiv støtte fra myndighetene, mente man. Fascismens voldelig og aktivistiske uttrykk var det som avisen fokuserte på. Det var dette som dannet kjernen i hvordan avisen så på fascismen. Når det gjelder volden som fascistene utførte, så forekom det til tider inngående beskrivelser, i Social-Demokraten, av hvordan den utartet seg. Eksempelvis ble det fortalt om at fascistiske bander ramponerte og tente på lokaler som tilhørte arbeiderorganisasjoner. Meldingene kunne også fortelle om hvordan fascistene forfulgte sosialister og kommunister. Til tider ble det skildret hvordan fascistene tok i bruk brutale og bestialske tortur- og drapsmetoder.¹²⁹ Den øvrige politikken som de italienske fascistene og Mussolini sto for, ble ikke viet noen spesiell oppmerksomhet i avisen. De italienske fascistene ble ikke sett på som en selvstendig politisk bevegelse. Fascistenes terror ble sett på som et uttrykk for borgerskapets reaksjon. ”I Italia væpner borgerskapet seg. Med gevær og revolvere fører de sine valgkamper. Kommunister skal drepes og bli drept”, skrev Karl Johansen.¹³⁰ Social-Demokraten syn på fascismen, i løpet av sommeren 1921, er i stor grad sammenfallende med en *fascismemodell* som Hans Fredrik Dahl beskriver. Den går ut på å at man forsto ”fascismen som en kontrarevolusjonær klassekamp” og at fascismen da var en ”skjerpet borgerlig kampform”¹³¹ med den hensikt å bekjempe arbeiderklassen.

Den såkalte *fredspakten* mellom representanter fra fascistbevegelsen, sosialistpartiet og fagorganisasjonen, ble bare omtalt i et kort telegram i Social-Demokraten.¹³² Kort tid etter mottok avisen telegram om at fredspakten hadde opphørt, fordi seksjoner innenfor den fascistiske bevegelsen nektet å anerkjenne den. Den fascistiske volden ville fortsette.¹³³

---

¹²⁹ Beskrivelser som dette kom på trykk i Social-Demokraten gjennom hele perioden som blir tatt for seg i dette kapittelet.

¹³⁰ Social-Demokraten, 16.06.1921, *Det rædde samfund*. KJ.

¹³¹ H. F. Dahl, *Hva er fascisme?*, 92 (for en lenger utredning om denne forståelsesmodellen, se det samme verket side 98-115).

¹³² Social-Demokraten, 04.08.1921, *Borgfred i Italia*. Telegram.

¹³³ Social-Demokraten, 23.08.1921, *Foran nye blodige begivenheter i Italia*. Spesialtelegram.

Videre i denne perioden dreiet også mye av nyhetsformidlingen seg om forsøkene på å danne enhetsfront¹³⁴ i Italia, og kampen mot reaksjonen og fascistene. Det ble aldri noen effektiv anti-fascistisk kamp i Italia, og heller ingen samlet enhetsfront. De forsøkene som ble gjort havarerte, eller var halvhjertet. En viktig årsak til dette var forholdet mellom PCI og PSI, og hvordan fascismen ble oppfattet. PCI så på fascismen som borgerskapets ekstreme reaksjon, hvor revolusjon var løsningen til å bekjempe reaksjonen. PCI så i stor grad på PSI som den viktigste fienden fordi PCI oppfattet PSI som motstandere av revolusjon.¹³⁵ Det må også nevnes at PCI i realiteten ikke gjorde noen alvorlige forsøk på å iverksette enhetsfrontparolen i Italia.¹³⁶ PSI på sin side hadde problemer med å samarbeide med andre partier på grunn av de ulike fraksjonene innad i partiet. Den *reformistiske* fløyen var villig til å støtte og samarbeide med liberale regjeringer for å forsvare demokratiet. Og *reformistene* ville ikke samarbeide med PCI. Den *maksimalistiske* fløyen på sin side så på fascismen som borgerskapets *ekstreme reaksjon*, som ville tilspisse klassekampen og lede til proletariatets diktatur. *Maksimalistene* motsatte seg derfor *reformistenes* ønske om å samarbeide med partier som lå til høyre for PSI.¹³⁷ Dette hindret PSI fra å samarbeide med ikke-sosialistiske partier mot den fascistiske trusselen. Samtidig som det bidro til å forhindre den italienske arbeiderbevegelsens mulighet til å stå samlet i en anti-fascistisk kamp.

Det som var felles i flesteparten av nyhetsmeldingene om enhetsfront og den anti-fascistiske kamp, var måten forholdet mellom kommunistene og sosialistene ble framstilt på. En kommunistisk ledet enhetsfront ble framstilt som det eneste riktige alternativ for å forsvare seg mot den fascistiske terroren. Når det aldri ble organisert noen effektiv enhetsfront mot fascistene, ble sosialistene sett på som syndebykk, i telegrammene.

---

¹³⁴ Enhetsfrontparolen ble lansert av EKKI i desember 1921, og vedtatt i februar 1922. ”I dette lå det at kommunistpartiene skulle ta konsekvensen av at klassekampen nå ikke stod om revolusjon, men om arbeidernes umiddelbare dagskrav. Ved å gå i spissen for denne kampen skulle kommunistene komme ut av isolasjonen og erobre førerskapet over arbeiderklassen fra reformistene. [...] Ble tilbudet mottatt av de reformistiske og sentristiske organisasjoner, ville det komme i gang en kamp som kommunistene ville kunne ta ledelsen av, og som kanskje kunne slå over i revolusjonær offensiv. Ble tilbudet avslått, var det reformistene og sentristene som ville bli avslørt som splittere og som de som ikke ville at arbeiderne skulle stå sammen i kampen for dagskravene.” – Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 264-265.

¹³⁵ Di Scala, *Italy*, 239.

¹³⁶ Aldo Agosti: ”The Comintern and the Italian Communist Party in light of new documents, 1921-40”, *International communism and the Communist International 1919-43*, red. av Tim Rees og Andrew Thorpe, (Manchester 1998): side 104.

¹³⁷ Di Scala, *Italy*, 241.

Unntaket var Karl Johanssen, som i en artikkel beskriver den politiske situasjonen i Italia som kaotisk. Johanssen mente at det en periode så ut til at det var *arbeiderpartiet*¹³⁸ som skulle ordne opp i dette kaoset, men slik gikk det ikke:

Hele organisasjonen – eller ialfald dens ledende flertal – nærmet sig kommunismen og arbeidet tilsynelatende godt i den 3. Internationales retning. Den tid er forbi. I en anden forbindelse kan grundene til dette faktum undersøkes. Nu kan det være nok at si, at der utvilsomt er begaat meget alvorlige feil fra den 3. Internationales side.¹³⁹

Denne artikkelen utløste en debatt i Social-Demokraten, hvor Jakob Friis og Arvid G. Hansen gikk til kraftig angrep på Karl Johanssens påstand. Friis viste til et opprop fra EKKI til de italienske arbeiderne, hvor EKKI skrev at begivenhetene i Italia var bevis på at Komintern hadde fått rett i hele sin politikk. Friis etterlyste fra Johanssen en forklaring på hva han mente Komintern hadde gjort feil. Johanssen svarte på dette med at ”det italienske arbeiderparti under direktiver fra Den 3. Internationale er gaat tilbake i tal og indflytelse”¹⁴⁰. Friis mente videre at klassekampen i Italia hadde antatt karakter av en blodig borgerkrig. Han viste til at den italienske staten var på vei til økonomisk fallitt, og til de fascistiske bandenes voldsherjing. I en slik situasjon måtte arbeiderklassen forberede seg med våpen i hånd, på å ta makten, fortsatte Friis. Han mente at kommunistene ikke hadde brutt ut av PSI for å splitte den italienske arbeiderbevegelsen, men for å skape den nødvendige subjektive forutsetningen for revolusjon. PSI hadde gått inn for en pasifistisk vei til revolusjonen, men de hadde med dette i realiteten lagt til rette for kontrarevolusjonen, mente han. Det var ifølge Friis bare PCI som kunne ”ta kampen op mot de kontrarevolutionære banditter, fascistene. [...] Nu først er det, at den taktik, som er ført av den kommunistiske Internationale i Italien helt ut viser sig at ha været den aabenbart riktige”.¹⁴¹

Arvid G. Hansen, som også kastet seg inn i debatten, fokuserte på at Karl Johanssens påstand var *ukommunistisk*, og i utakt med sentralstyret i Arbeiderpartiet sitt syn på det italienske spørsmål i Komintern.¹⁴² Hansen kunne ikke sitte stille og se at Kominterns autoritet ble svekket og undergravet av Karl Johanssen, skrev han. Hansen mente at Johanssen hadde vist i en rekke artikler (inkludert den om Italia) at han var ”symbolet paa den antibolshevikiske «ytringsfrihet» i et parti som i sin helhet endnu ikke er blit kommunistisk”.¹⁴³ Det Hansen her siktet til var at Arbeiderpartiet enda ikke hadde implementert alle *Moskvatesenes* punkter, og

¹³⁸ Det Johanssen siktet til var PSI før splittelsen i Livorno, januar 1921.

¹³⁹ Social-Demokraten, 31.07.1922, *Fra Italien*. KJ.

¹⁴⁰ Social-Demokraten, 01.08.1922, *Til KJ*. J. Friis. – Karl Johanssens svar på samme sted.

¹⁴¹ Social-Demokraten, 03.08.1922, *Krisen i Italien*. J. Friis.

¹⁴² Social-Demokraten, 04.08.1922, *KJ og Internationalen*. A. G. Hansen.

¹⁴³ Social-Demokraten, 08.09.1922, *Internationalen i fare*. A. G. Hansen.

han så blant annet Johanssens artikler som et uttrykk for en forberedelse til å løsrive Arbeiderpartiet fra Komintern. Dette ble fra avisens side avfeid, og Johanssens *antibolsjevisme* ble avvist.¹⁴⁴ Komintern gikk også til angrep på Karl Johanssen og krevde at hans avgang fra parti og avis. Hans stilling ble et diskusjonstema i splittelsesprosessen som førte Arbeiderpartiet ut av Komintern, og til opprettelsen av NKP.¹⁴⁵

Noen uker etter *Karl Johanssen-debatten* mottok Social-Demokraten telegram fra PSIs landsmøte, oktober 1922, om at PSI trolig ville bli splittet.¹⁴⁶ Det ble et brudd mellom *maksimalistene* og *reformistene* på landsmøte, og *reformistene* dannet sitt eget parti. Denne saken ble så kommentert i Social-Demokraten av Jacob Friis. Han var svært positivt til splittelsen, og mente at *maksimalistene* nå måtte slutte seg til PCI, som ville bli det eneste partiet som sto på klassekampens grunn. Friis mente at dette også var en åndelig seier for Kominterns politikk i Italia, fordi Serrati (lederen for den *maksimalistiske* fløy) endelig hadde innsett sin feil og gjort det Komintern krevde han skulle gjøre i 1921 – bryte med *reformistene*.¹⁴⁷ At *maksimalistene* etter splittelsen med *reformistene* hadde besluttet å slutte seg til Komintern, mente Friis var et ledd i at den italienske arbeiderbevegelsen beveget seg i riktig retning, som ville føre til seier:

Naar næste revolutionære krise kommer, og den er sikkert ikke langt borte, vil den italienske arbeiderklasse ha begge forutsætninger for sin seier i orden: det ledende kommunistiske parti og de klassebevisste arbeidermasser, som har hel og fuld tillid til det ledende parti. Da vil seieren være sikker.¹⁴⁸

Det gikk ikke slik Friis hadde håpet. EKKI ønsket at PSI tilsluttet seg Komintern og forene seg med PCI,¹⁴⁹ men det var bare en liten fraksjon i PCI som ønsket en sammenslutning med *det nye reformistfrie* PSI.¹⁵⁰ Dermed var den italienske arbeiderbevegelsen splittet i tre konkurrerende partier. Det at den *maksimalistiske* fløyen i PSI hadde dominert PSI-landsmøtet, fikk også innvirkning på fascistene. ”This situation only played into the hands of the hardline Fascist, who were determined to continue to foment civil war against the left as their own springboard to power”, skriver Payne.¹⁵¹

---

¹⁴⁴ Social-Demokraten, 08.09.1922, Usignert redaksjonelt svar på A. G. Hansens artikkel: 08.09.1922, *Internationalen i fare*.

¹⁴⁵ Mer om Karl Johanssens rolle i splittelsesprosessen, se f. eks.: Bjørnsen, *Har du frihet og sommersol kjær?*, 82-84; Maurseth, *Fra Moskvaeser til Kristiania-forslag*, 118-120; Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 280.

¹⁴⁶ Social-Demokraten, 04.10.1922, *Det italienske sosialistparti sprængt*. Telegram.

¹⁴⁷ Social-Demokraten, 05.10.1922, *En seier for Internationalen*. J. Friis.

¹⁴⁸ Social-Demokraten, 07.10.1922, *Serratipartiets tilslutning til Komintern*. J. Friis.

¹⁴⁹ EKKI's brev til PSI, oktober 1922, i Jane Degras (red.): *The Communist International 1919-1943. Documents*. Vol. I 1919-1922, (London 1965): side 370-372.

¹⁵⁰ Agosti, ”The Comintern and the Italian Communist Party in light of new documents, 1921-40”, 104-105.

¹⁵¹ Payne, *A History of Fascism*, 101.

Kort tid etter den nye splittelsen av PSI, ble nyheter fra Italia dominerende i Social-Demokratens utenriksdekning. Fascistene beveget seg mot Roma.

Social-Demokratens reaksjon på marsjen mot Roma og Mussolinis regjeringsdannelse

Utover i oktober 1922 kom det stadig telegrammer på trykk i Social-Demokraten som fortalte om at fascistene rundt omkring i Italia mobiliserte og krevde at fascistene skulle bli representert i regjeringen. I en tale i Napoli lovet Mussolini sine tilhengere at han ville gjøre hva som helst for at fascistene skulle bli representert i regjeringen.¹⁵² Mussolinis aggressive tale om regjeringsposisjon, samt fascistenes mobilisering førte til en utstrakt frykt i Italia om at det ville komme til større uroligheter i landet og mulighet for et fascistisk statskupp.¹⁵³ I telegrammene ble det klart at regjeringen ikke lenger så seg i stand til å styre videre. Dette førte til en del usikkerhet rundt hvem som ville danne ny regjering, men det ble snart klart at fascistene ville bli representert i regjeringen. Dog var det ikke nok for Mussolini å være representert i regjeringen, han ville lede den.

Mussolinis regjeringsdannelse i Italia skapte en voldsom oppmerksomhet i Social-Demokraten. Det nye regimet ble omtalt som ”fascistdiktatur”¹⁵⁴, og med avisens overskrift den 31. oktober ”Italien under den fascistiske terror” var det tydelig hva Social-Demokraten mente om situasjonen i Italia. Fra første stund gikk Social-Demokraten hardt ut mot det nye regimet i Italia.

At Social-Demokraten valgte å omtale Mussolinis regjering som et *fascistdiktatur* baserte seg ikke på avisens oppfattelse av hvordan Mussolini styrte Italia. Mussolinis regjering var altfor forskjellig til at man kunne bruke begrepet diktatur om den politikken regjeringen utøvet. Bruken av ordet diktatur må dermed trolig forklares med metoden fascistene brukte for å innta maktposisjonen. Fascistene hadde brukt tvangsmidler og vold til å bli representert i regjeringen. Fascistene brukte vold og terror til å bekjempe og undertrykke arbeiderklassen i

---

¹⁵² Social-Demokraten, 25.10.1922, *30.000 fascister marsjerer ind mot Neapel*. Telegram.

¹⁵³ Social-Demokraten, 27.10.1922, *Fascistene paa marsj mot Rom?* Spesialtelegram.

¹⁵⁴ Social-Demokraten, 30.10.1922, *Fascistdiktatur mot enhetsfront*. J. Friis (noen ganger signerte Friis sine artikler med ”-ii-”, andre ganger med navn. Alle henvisninger til Friis sine artikler merkes med navn her).

Italia. Slik avisen forstod det ville denne volden og undertrykkelsen bare fortsette, og dermed ble regimet omtalt som diktatur.

Det må nevnes at Social-Demokraten ikke hadde noen egne journalister til stede i Italia i denne perioden. Avisen mottok nyhetsmeldinger om begivenhetene i Italia fra ulike hold, men det var den kommunistiske og radikale pressen i Italia som bidro til hoveddelen av nyhetsmeldingene. I tillegg trykket Social-Demokraten flere brev fra fremtredende ledere innenfor den italienske arbeiderbevegelsens revolusjonære fløy. Det at dette utgjorde kjernen av avisens nyhetsmeldinger hadde nok en påvirkning på hvordan Social-Demokraten oppfattet situasjonen i Italia. En stor del av telegrammene fra Italia handlet om den voldsomme terroren og volden den italienske arbeiderbevegelsen ble utsatt for. Disse meldingene og brevene fra Italia inneholdt ofte detaljerte beskrivelser av hvordan volden utartet seg. En del av brevene hadde blant annet også den hensikt å advare mot at lignende kunne skje i andre land, hvis arbeiderne ikke forberedte seg.¹⁵⁵

Etter Mussolinis regjeringsdannelse ble situasjonen i Italia i stor grad kommentert av avisens egne medarbeidere. Nyhetsmeldingene ble i større grad innarbeidet i artiklene som kommenterte situasjonen i Italia.

Social-Demokraten var helt klar på hva avisens mening var om fascistenes formål, og hva avisen mente fascistene representerte. Karl Johansen hevdet at den italienske fascismen var en hær som hadde blitt dannet for å bekjempe arbeiderne, da borgerskapet var reddest¹⁵⁶ – dvs. i 1919-1920, da arbeiderbevegelsen var på offensiven. Dette synet på fascistene hadde vært dominerende i oppfatningen av hva fascismen var, helt siden avisen hadde startet å omtale de italienske fascistene i begynnelsen av 1921. Nyhetsmeldingene om fascistenes angrep på kommunister og sosialister hadde bare bekreftet og forsterket inntrykket av at fascismen var en reaksjonær bevegelse med det formål å bekjempe arbeiderbevegelsen. Ved Mussolinis regjeringsdannelse ble det i en artikkel slått fast at fascismen var ”bourgeoisets diktatur i dets mest primitive form”.¹⁵⁷

---

¹⁵⁵ F. eks Social-Demokraten, 01.11.1922, *Fascistterroren i Italien*. Umberto Terracini (en av lederne i PCI)

¹⁵⁶ Social-Demokraten, 30.10.1922, *Fascistenes triumf*. KJ.

¹⁵⁷ Social-Demokraten, 31.10.1922, *Facismen og socialpacifisterne*. J. Friis.

Denne oppfatningen av fascismen og vurdering av situasjonen, forklarer hvorfor Social-Demokraten gikk så hardt ut mot det nye regimet i Italia. I Social-Demokratens øyne representerte fascismen det som avisen var mot. Fascismen var noe som måtte bekjempes, og ved å bekjempe fascismen, ville den italienske arbeiderklassen ”bli den historiske kraft, som kan styrte fascistdiktaturet og realisere proletariatets diktatur i Italia”.¹⁵⁸

I løpet av den første uken etter marsjen mot Roma kommenterte Social-Demokraten situasjonen i Italia i en optimistisk form i den forstand at avisen mente den reaksjonære situasjonen i Italia ville føre til noe positivt i et klassekamperspektiv. Avisen så ikke på Mussolinis regjeringsdannelse som noen endelig seier for borgerskapet og storkapitalen, men mente heller at det som hadde hendt i Italia var en nødvendig utvikling av klassekampen som ville resultere i proletariatets diktatur, skrev Friis. Med Mussolinis regjeringsdannelse håpet Social-Demokraten at den italienske arbeiderbevegelsen ville samle seg til en enhetsfront, og at arbeiderne ville gå til aktiv motstand mot det nye regimet. Avisen mente at *fascistdiktaturet* var borgerskapets væpnede enhetsfront. Det eneste som kunne stille opp mot det nye regimet var en samlet enhetsfront av arbeiderklassen, som denne gang måtte forberede seg på ”alvorlig handling”.¹⁵⁹

Det var de italienske kommunistene som måtte stå i spissen for arbeiderklassens enhetsfront, het det. I følge avisen var det kommunistene som var de eneste som tok situasjonen alvorlig. Blant Social-Demokratens kommentarer til situasjonen i Italia, var det i størst grad Jakob Friis som sto for dette synet. Kommunistene mente at fascistene måtte bekjempes med aktiv motstand, hvor direkte aksjon og væpnede midler var metodene som skulle til for å bekjempe fascismen. For å bekjempe fascismen var det nødvendig at det italienske kommunistpartiet vant den italienske arbeiderklassens fulle tillit. På den måten mente Friis, at arbeiderklassen ville bli den historiske kraft som skulle til for å styrte *fascistdiktaturet*, og dermed kunne realisere proletariatets diktatur i Italia.¹⁶⁰

Social-Demokraten reagerte noe skuffet på at det ikke ble erklært noen generalstreik som svar på Mussolinis regjeringsdannelse. Avisen bekymret seg over at fascistene umiddelbart etter regjeringsdannelsen ikke ble møtt av aktiv motstand fra en samlet arbeiderbevegelse. På den

---

¹⁵⁸ Social-Demokraten, 30.10.1922, *Fascistdiktatur mot enhetsfront*. J. Friis.

¹⁵⁹ Social-Demokraten, 30.10. 1922, *Fascistdiktatur mot enhetsfront*. J. Friis.

¹⁶⁰ Social-Demokraten, 30.10.1922, *Fascistdiktatur mot enhetsfront*. J. Friis; og Social-Demokraten, 31.10.1922, *Fascismen og socialpacifismen*. J. Friis.

andre siden mente Friis at Mussolinis regjeringsdannelse ville ha en positiv effekt på den italienske arbeiderbevegelsen. Han hevdet at de *reformistiske* fagforeningslederne nå måtte innse alvoret i den situasjonen Italia hadde kommet i. I motsetning til kommunistene hadde ikke *reformistene* innsett hvordan utviklingen i Italia de siste årene hadde resultert i at fascistene kom til makten, skrev han. Det var *reformistlederne* som fikk skylden for at det enda ikke hadde blitt etablert noen effektiv enhetsfront mot fascistene. Dette, mente Friis, hadde ført til at de *reformistiske* fagforeningslederne hadde kommet i utakt med arbeidermassene. Den taktikken *reformistene* hadde ført, med stadig nye kompromisser, hadde bare resultert i blodige offer og skuffelser hos arbeiderne. Ut fra dette trakk Friis den slutningen at arbeiderne i Italia ville finne veien tilbake til den revolusjonære klassekampen.¹⁶¹

Selv om artiklene som omhandlet Social-Demokratens umiddelbare reaksjon på Mussolinis regjeringsdannelse og hvordan det nye regimet skulle bekjempes var signert av Friis, så vil jeg mene at det han skrev var i tråd med avisens redaksjonelle linje. Det fremgår for eksempel i avisens lederspalte den 4. november. I denne lederartikkelen finner man det jeg vil mene er kjernen i hvordan Social-Demokraten oppfattet situasjonen som hadde oppstått i Italia, og hvordan den burde løses. ”Den nuværende krise kan bare løses av en *arbeiderregjering*, fremgaat av den hensynsløseste klassekamp.”¹⁶² Derfor måtte den italienske arbeiderklassen slutte seg sammen til en enhetsfront som omfattet alle revolusjonære arbeidere, og arbeiderne måtte bevæpne seg og danne forsvarsorganisasjoner for å stå imot fascistenes reaksjonære terror.

Poengene og oppfatningen som det vises til i den nevnte lederartikkelen var ikke Social-Demokratens egne poenger og oppfatning. Det som lederartikkelen viste til var et opprop fra de italienske kommunistenes hovedorgan *Ordine Nuovo* og meldinger om arbeidernes forsvarsorganisering i Parma. Til tross for at poengene og oppfatningen i utgangspunktet ikke var avisens egne, så vil jeg mene at det kan brukes som om det var avisens egne poenger og oppfatning av situasjonen i Italia. For det første så kommer dette fram i avisens lederspalte, og ikke i en vanlig artikkel i avisen. Dermed representerer det også avisredaksjonens egen oppfatning og holdning. Hvis redaksjonen hadde vært uenig med de italienske kommunistenes oppfatning, ville det etter all sannsynlighet ha blitt kommentert i lederartikkelen, men det ble

---

¹⁶¹ Social-Demokraten, 30.10.1922, *Fascistdiktaturet mot enhetsfront*. J. Friis.

¹⁶² Social-Demokraten, 04.11.1922, *Kampen mot fascismen*. Leder.

det ikke. Oppropet fra *Ordine Nuovo* ble ikke debattert. For det andre så strider ikke det som kommer fram i den nevnte lederartikkelen med de oppfatningene og den reaksjonen på situasjonen i Italia, som Social-Demokratens egne medarbeidere hadde fremmet både før og etter at den nevnte lederartikkelen sto på trykk.

Dette tyder på at de italienske kommunistenes reaksjon på Mussolinis regjeringsdannelse hadde en innflytelse på hvordan Social-Demokraten reagerte på regjeringsdannelsen. Som vist i kapittel to, hadde dette også vært tilfellet i avisens oppfatning av den italienske fascismen i forkant av parlamentsvalget i mai 1921. Dette betyr ikke at Social-Demokraten ukritisk tok til seg og kopierte PCIs holdning. DNA og PCI var søsterpartier. De var begge medlemmer av Komintern, og det var en del likhetstrekk i deres politiske ståsted og prinsipper, samt taktikk. Så dette forklarer også likhetstrekkene i reaksjonen på Mussolinis regjeringsdannelse, og kan forklare hvorfor Social-Demokraten tok til seg PCIs oppfatning av den italienske fascismen.

Social-Demokratens umiddelbare reaksjon på Mussolinis regjeringsdannelse viser at avisen i en viss forstand hadde et positivt element i sitt syn på den italienske fascismen. Den ekstreme reaksjonen i Italia ble brukt som argument for at *reformistisk* taktikk og metoder ikke fungerte. Avisen mente at det fascistiske regimet ville og kunne bekjempes av en samlet italiensk arbeiderbevegelse, ledet av kommunistene. Dette var i stor grad et uttrykk for hvordan Social-Demokraten mente det burde være, og i stor grad agitasjon for en politikk og taktikk som var felles for Arbeiderpartiet og PCI.

Det må allikevel nevnes at Friis sine artikler var mye klarere på dette, og innholdt en mye hardere og skarpere retorikk enn i den nevnte lederartikkelen. I Friis sine artikler, finner man en mye klarere agitasjon for bolsjevikiske metoder og taktikk. Noe som har sin forklaring i at Friis hadde vært Arbeiderpartiets representant i EKKI i 1920-1921, og tilhenger av Komintern.¹⁶³

Fordi kommunistene mente at direkte aksjon og maktanvendelse var eneste måten å bekjempe *fascistdiktaturet* på, rettet avisen kraftig kritikk mot *reformistene*¹⁶⁴ og sosialdemokratene som tok avstand fra metodene som avisen fremmet. I avisens årsaksforklaring for hvordan

---

¹⁶³ Maurseth, *Gjennom kriser til makt*, 175.

¹⁶⁴ Det må nevnes at Social-Demokraten i stor grad fortsatt omtalte PSI som reformister etter splittelsen i oktober 1922. I denne sammenheng var det trolig for å vise tilbake til partiets politikk før splittelsen. I saker som omhandlet *det nye PSI*, ble PSI ofte kalt for *Serrati-gruppen* eller *maksimalistene*.

fascistene hadde kommet til regjeringsposisjon, fikk de italienske *reformistene* en sentral posisjon og de ble tillagt en betydelig skyld i at maktovertakelsen hadde blitt mulig. Dette skyldspørsmålet var det i hovedsak Friis som fremmet.

Social-Demokratens forklaring på hvordan fascistene hadde kommet til makten var fascistenes utstrakte og systematiske bruk av vold og terror, primært rettet mot den italienske arbeiderbevegelsen, som hadde foregått over flere år. Direkte aksjon og maktanvendelse var fascistenes metode for å nå regjeringmakten.

Grunnen til at *reformistene* ble tillagt så stor skyld var at deres taktikk og metode, i følge Friis, hadde åpnet for borgerskapets maktanvendelse. Fascistenes vei til makten i Italia, var i følge Friis, ”den uvægerlige konsekvens av en undvikende socialdemokratisk politikk, som motsætter sig arbeiderklassens magtanvendelse, men lar borgerklassens gaa uimotsagt”.¹⁶⁵ Slik fortsatte Social-Demokraten å kritisere de italienske *reformistene*, med den begrunnelse at *reformistene* tok avstand fra metoden som avisen fremmet.

Denne kritikken rettet seg ikke bare mot de italienske *reformistene*. Den ble også rettet mot sosialdemokrater i Norge, og mot sosialdemokratiske prinsipper. 31. oktober 1922 ble syndikalister og sosialdemokrater kraftig kritisert i en artikkel, signert av Friis. I artikkelen redegjorde Friis for hvordan syndikalistiske og sosialdemokratiske blader reagerte på begivenhetene i Italia. De hadde reagert på at fascistene etter sigende hadde lært av Moskva, het det. Det vil si at det var likhet i metodene til fascistene og bolsjevikene, nemlig bruken av væpnede midler. Sosialdemokratene og syndikalistene ble kritisert for en overfladisk analyse av fascismen, og forsøk på å påvise noen sammenheng mellom kommunister og fascister. Enda mer kritisert ble de, av Friis, for at de ikke innså nødvendigheten av å bruke væpnede midler for at arbeiderne skulle seire over borgerskapet. Friis mente at sosialdemokratene og syndikalistene nå måtte lære av fascistene, det de for lenge siden skulle ha lært av Moskva og Marx.¹⁶⁶

Tilsynelatende ser det ut til at Social-Demokraten hadde en forsiktig optimistisk holdning til spørsmålet om fascistregimet ville bli nedbekjempet. Som nevnt fokuserte avisen i stor grad på at fascismen måtte bekjempes og hvordan den skulle bekjempes. Etter hvert ble fokuset på

---

¹⁶⁵ Social-Demokraten, 28.10.1922, *Fascistregjeringen i Italien*. J. Friis.

¹⁶⁶ Social-Demokraten, 31.10.1922, *Fascismen og socialpacifismen*. J. Friis.

den anti-fascistiske kampen i Italia tonet ned i Social-Demokratens kommentarer om situasjonen i Italia. En grunn til dette var at fascistenes terror fortsatte, og terroren gikk ut over pressefriheten. Redaktører som motsatte seg fascistenes sensur ble forfulgt og utsatt for grov mishandling, lød meldingene fra Italia.¹⁶⁷ Sensuren hindret Social-Demokraten i å motta nyheter om arbeidernes forsvarsorganisering mot fascistene, som avisen kunne formidle til sine lesere.¹⁶⁸ En annen grunn til at Social-Demokraten skrev mindre om den anti-fascistiske kampen var at det likevel ikke ble organisert noen samlet landsdekkende enhetsfront av arbeiderklassen for å bekjempe fascismen. Denne nødvendigheten hadde tidligere blitt påpekt flere ganger i ulike artikler i avisen.

Utsiktene for en umiddelbar kamp mot, og bekjempelse av fascistene så altså mørk ut, men til tider forekom det noen lysglimt som Social-Demokraten brukte til å understreke sine poenger om bekjempelsen av fascismen. I en kommentar til hvordan arbeiderne i Parma hadde forsvart seg mot fascistene, slik som Social-Demokraten mente den italienske arbeiderbevegelsen skulle, ble Parma-arbeiderne hyllet og de italienske *reformistene* fikk hard medfart.

Denne norditalienske by har et tappert klassebevisst proletariat under kommunistisk ledelse. Ved den sidste generalstreik leverte proletariatet en beundringsværdig motstand mot fascistene. [...] Ogsaa nu er Parma proletariatet gaat til aktion. [...] hvis den italienske arbeiderklasse hadde hat en likesaa bevisst ledelse i de øvrige dele av landet som i Parma – og hvis den ikke var blit forraadt av en mængde av reformistiske ledere – saa vilde fascistene end ikke ha opnaadd at feire sin foreløbige triumf.¹⁶⁹

Det var spesielt Friis som var den personen i Social-Demokraten som gikk lengst i å kritisere de italienske *reformistene* og sosialdemokratene, i forklaringen på at fascistene hadde tatt regjeringmakten. Friis' forståelse og holdning til fascismen, slik den fremkommer ut i fra de artiklene han skrev, ligger veldig tett opp til det synet som ledelsen i PCI hadde. I og med at den kommunistiske pressen i Italia og brev til avisen fra fremtredende italienske kommunister var Social-Demokratens viktigste nyhetskilde, kan man ikke se bort fra at det hadde en viss innflytelse på hvordan Friis oppfattet situasjonen.

Når det gjelder PCIs syn på fascismen i denne perioden, så holdt partiets ledelse (særlig Amadeo Bordiga og Umberto Terracini) fast på at revolusjon var nær og at arbeiderklassens offensiv ikke var ferdig. ”The fascist phenomenon was constantly identified with the Russian White Guards, as a strong reaction to a revolutionary situation”, skriver Nicos Poulantzas.¹⁷⁰

---

¹⁶⁷ Social-Demokraten, 02.11.1922, *Banditregimet i Italien i fuld aktivitet*. Spesialtelegram.

¹⁶⁸ Social-Demokraten, 04.11.1922, *Kampen mot fascismen*. Leder.

¹⁶⁹ Social-Demokraten, 10.11.1922, *Kamp mellem fascistere og proletariatet i Parma*. Usignert artikkel.

¹⁷⁰ Poulantzas, *Fascism and Dictatorship*, 210.

PCI mente at fascismen var et bevis for at sosialdemokraternes taktikk var en blindvei, og til fordel for kommunistene: "It even reached the point of congratulating itself on the success of fascism, in so far as this would weaken the influence of social democracy on the masses, and create favourable conditions for the extension of its own influence", fortsetter han.¹⁷¹

Svært lignende syn som det som PCI hadde, fremkom også i Friis sine artikler og kommentarer. Spesielt tydelig fremkom dette i en artikkel 23. november. Friis mente at parlamentarismen var død og at borgerskapets væpnede diktatur hadde makten, og sosialdemokratene hadde betydelig skyld i dette.

Det eneste virkelig sociale magtfaktor som hittil har holdt det borgerlige samfund oppe, er sosialdemokratiet. I alle land er det til syvende og sist det faktum, at en del av arbeiderklassen har stillet sig til tjeneste for bourgeoisen, som har reddet de borgerlige regjeringer. Men denne sociale magtfaktor svigter nu mer og mer for bourgeoisen. I Italien er sosialistene paa vei til at bli kureret for sine reformistiske illusioner.¹⁷²

Dette viser at Friis i stor grad var enig med PCI om hva den italienske fascismen betydde. Hans angrep på sosialdemokratene ligner i stor grad på det som kalles *tesen om sosialfascismen*¹⁷³. Det var PCI's leder Amadeo Bordiga som tok de første skrittene til denne teorien, i mai 1921, hvor han hevdet at: "The fact that fascism and social democracy are today taking convergent roads may seem paradoxical to many people ... but it will be confirmed in the future ... Fascism and social democracy are two faces of the one enemy of tomorrow."¹⁷⁴ Med en slik forståelse at det var en sammenheng mellom fascismen og sosialdemokrater/*reformister* forstår man at det i realiteten var svært vanskelig å samle hele den italienske arbeiderbevegelsen til en effektiv anti-fascistisk kamp.

Social-Demokratens øvrige analyse av fascismen

Avisen hadde skrevet forholdsvis lite om hva som var fascistenes politiske program. Det var fascistens voldelige aktivistiske form som Social-Demokraten fokuserte på, og det var dette som i stor grad dannet grunnlaget for hvordan avisen forstod fascismen. Mussolinis politiske venstreorientering hadde ikke avisen noen tiltro til, og det kom tydelig fram i avisen: "Fascisternes fører Mussolini er – sosialdemokrat. [...] Alle ser Mussolinis væbnede bander.

¹⁷¹ Poulantzas, *Fascism and Dictatorship*, 209-210.

¹⁷² Social-Demokraten, 23.11.1922, *Parlamentarismens dødskamp*. J. Friis.

¹⁷³ *Socialfascisme* – Betegnelse, brukt av Komintern, for å vise trekk i sosialdemokratisk politikk og praksis.

Tvillingtesen om fascisme og sosialdemokrati opprinnelig formulert av Stalin i 1924. Først i 1928 kom tesen om sosialfascisme til full anvendelse av Komintern. Først og fremst utarbeidet for tyske forhold, og ukritisk overført til andre land. "Sosialdemokrater ble ikke lenger anerkjent som arbeiderpartier, men karakterisert som «middel til å paralysere massenes aktivitet i kamp mot det fascistiske diktaturets regime»." Jf. *PaxLeksikon*, bd. 6, 11-12.

¹⁷⁴ Bordiga sitert i Poulantzas, *Fascism and Dictatorship*, 210 (Bordiga uttalte dette i *Il Soviet*, 15.05.1921).

Hans program bryr ingen sig om. Alle forstaar, at det bare er et uthængskilt.”¹⁷⁵ Gang på gang etter marsjen mot Roma ble det i ulike artikler i Social-Demokraten påpekt at fascismen hadde blitt til for å bekjempe arbeiderbevegelsen, og at fascismen var borgerskapets reaksjon i dens mest arbeidsfiendtlige form. Dette ble også kraftig påpekt i Social-Demokraten lederspalte, hvor det ble understreket at fascistene hadde ”undertrykt den italienske arbeiderbevægelse med mord og brand og herjing av fredelige byer. Den har ikke gjort dette tilfældig som noget der ligger ved siden av dens program. Det er programmet. Den har intet andet”.¹⁷⁶ I følge Stanley G. Payne var fascistenes uklare politiske doktriner og den ekstreme volden bevegelsen sto for en grunn til dette synet: ”This pragmatism, opportunism, and open-endedness were already giving rise to the criticism that Fascists had no real doctrine save brute force.”¹⁷⁷

Til tross for den kraftige påpekningen, sitert over, om at fascistene ikke hadde annet program enn å slå ned arbeiderbevegelsen med vold, så skrev Karl Johanssen noe mer substansielt om hva som var fascistenes politiske program. Johanssen var enig i hovedoppfatningen i avisen, at fascismen var blitt til for å bekjempe arbeiderbevegelsen. Han mente at den italienske fascismen var ”reaktionen i dens mest arbeiderfiendtlige form. Dens hurtige sukses beror paa særlige italienske forhold. Men hele dens holdning og hele dens karakter er et almeneuropæisk fænomen. Reaksjonens”.¹⁷⁸

I følge Karl Johanssen var fascistenes suksess imidlertid også et ”uttrykk for foragt for parlamentarismen. [...] Den sier sig at ville grundlægge styret i Italien paa en helt ny basis”.¹⁷⁹ Svært mange var lei av svake og stadige skiftende regjeringer, samt korrupsjon og skandaler som gjorde myndighetene ineffektive. Fascistene vant mange tilhengere på grunn av sin anti-parlamentariske holdning, og innstilling til å *ordne opp* i det politiske systemet. Denne anti-parlamentariske holdningen, visjoner om en sterkere og mer handlekraftig

---

¹⁷⁵ Social-Demokraten, 28.10.1922, *Fascistregjering i Italien*. J. Friis. Når avisen ved senere anledninger omtalte Mussolini som sosialdemokrat, ble det skrevet i anførselstegn. F. eks. i Social-Demokraten, 01.11.1922, *Kampen for arbeiderkontrol i Italien I*. Usignert artikkel.

¹⁷⁶ Social-Demokraten, 09.11.1922, *Rektor dr. Skattum*. Leder - I denne artikkelen ble en hard språkbruk bukt, trolig fordi artikkelen i hovedsak gikk ut på å kritisere fascismebeundrere i Norge.

¹⁷⁷ Payne, *A History of Fascism*, 102.

¹⁷⁸ Social-Demokraten, 02.11.1922, *Mussolini Diesen*. KJ – Torstein Diesen var Aftenpostens sjefsredaktør. Artikkelen overskrift er en henvisning til at Diesen uttalte seg positivt om Mussolinis maktovertakelse, noe Diesen også ble kritisert for i artikkelen.

¹⁷⁹ Social-Demokraten, 30.10.1922, *Fascisternes triumf*. KJ.

styresmakt var også en viktig grunn til at Mussolini og den italienske fascismen vant tilhengere hos den borgerlige pressen i Norge.¹⁸⁰

En annen forklaring på at fascismen hadde fått oppslutning i Italia, gikk på at fascistenes program var nasjonalistisk og imperialistisk. Selv om nasjonalisme hadde blitt koblet til fascistene tidligere, ble det etter marsjen mot Roma i ulike artikler i Social-Demokraten i større grad enn tidligere påpekt at fascistene var sterkt nasjonalistiske. Johanssen skrev at dette ville gjøre den italienske utenrikspolitikken mer aggressiv. I fascistenes nasjonalistiske program så Johanssen et grunnlag for krig og konflikt, for eksempel ved at Italia kunne tenkes å gå til krig mot Jugoslavia for å erobre østkysten av Adriaterhavet (dvs. den kroatisk regionen Dalmatia), begrunnet med Italias *historiske rettigheter*. I tillegg så Johanssen en mulighet til at Italia ville gå til krig mot andre nabostater og land i regionen, for å erobre Italias *nasjonale krav*.¹⁸¹ ”Signor Mussolini styrer som diktator, støttet til bajonetter. Og bajonetter er ikke godt at sitte paa, naar det gjælder rolige overveielser. Fascismens program er imperialistisk og nasjonalistisk over al maate.”¹⁸² Det Johanssen siktet til her, var at han forsto det voldelige elementet hos den italienske fascismen som et fundamentalt og styrende element ved fascismen. Derfor mente han at brutal maktanvendelse i stor grad ville være sentralt i Mussolinis politikk.

Selv om det i Social-Demokraten flere ganger hadde blitt hevdet og gjort til et poeng, at fascistene ikke hadde noe program utover det å bekjempe arbeiderbevegelsen med voldelige midler, så trenger ikke Karl Johanssens tilføyelser om hva som var fascistenes program være i konflikt med avisens generelle syn på hva fascismen var. For det andre hovedpoenget som kom fram i Social-Demokratens holdning til fascismen var at fascismen var til for å tjene storkapitalen og borgerskapets interesser. Karl Johanssens omtale av fascismen passer da inn i dette hovedpoenget, ved at anti-parlamentarisme, imperialisme og nasjonalisme også ble oppfattet som borgerskapets og storkapitalens interesser.

---

¹⁸⁰ Om borgerpressens holdning til den italienske fascismen, se: Valaker ”*Litt fascisme, hr. statsminister!*” (spesielt s. 24-34); og Røste, *Tre Oslo-aviser, Italia og fascismen 1922-1929*.

¹⁸¹ Social-Demokraten, 01.11.1922, *Mussolini Diesen*. KJ, og Social-Demokraten, 27.11.1922, *Bekymringe paa Balkanhalyøen*. KJ – Med *historiske rettigheter* menes områder som Italia (italienske stater) hadde kontrollert tidligere i tiden. *Nasjonale krav* henviser til områder utenfor den italienske stats grenser med en italiensk majoritetsbefolkning.

¹⁸² Social-Demokraten, 06.11.1922, *Sultanatet*. KJ.

Noe Social-Demokratens medarbeidere skrev forholdsvis lite om var hvem som utgjorde massene i den fascistiske bevegelsen, og hvorfor de hadde sluttet seg til den fascistiske bevegelsen – bortsett fra Karl Johanssen. En større form for forklaring på dette fikk leserne av Social-Demokraten i et intervju med sekretæren for PCI, Egidio Gennari. Intervjuet ble foretatt i Berlin, da Gennari var innom der på vei til Moskva for å delta på Kominterns kongress. Det at Social-Demokraten ikke hadde behandlet dette i noen stor grad viser at avisen var mye mer opptatt av å fokusere på hva som var fascismens politiske funksjon enn hva som var fascismens grunnlag.

Gennari hevdet at en del av de som støttet fascismen var småborgere og at en del av bevegelsens bander besto av krigsveteraner. Gennari mente at de fascistiske bandene opprinnelig hadde blitt organisert av storindustri- og storagrarkapitalister for å holde streikebevegelsen nede – det vil si i løpet av *de to røde år*, 1919-1920 (*il biennio rosso*), men hadde hatt lav rekruttering. Noe Gennari også måtte søke å finne en forklaring på var hvordan den fascistiske bevegelsen hadde greid å få tilslutning fra en del arbeidere. Dette forklarte han ut i fra Mussolinis tidligere politiske program:

Mussolini forkyndte at fascistene kjæmpet for avskaffelse av monarkiet og tokammersystemet, for sosialisering av bergverkerne og videre demokratisering av valgretten. Lederne og beskytterne av bevegelsen [arbeiderbevegelsen] visste vel at dette var bluff, men masserne, særlig det primitive smaakaarsfolk, optok dette med glæde. Vor motpropaganda blev forhindret ved vold.¹⁸³

Videre hevdet Gennari at Mussolini også hadde vunnet tilhengere med sin nasjonalistiske retorikk, samt gjennom løfter om gode garantier og arbeidsforhold for de som sluttet seg til fascismen. Dette mente Gennari var kjernen i det han forestilte seg som Mussolinis kommende og hurtige sammenbrudd. Alle de politiske prinsippene Mussolini hadde stått for hadde han gått bort fra etter at han tok regjeringsmakten. ”Sortskjortenes masser er fryktelig bedraget”, sa Gennari.¹⁸⁴ Uten at Gennari nevnte det eksplisitt i intervjuet, så mente han nok at Mussolini hadde gått bort fra venstreorienterte politiske program fordi han og fascistene var borgerskapets og kapitalistenes tjener. Gennari avsluttet intervjuet på en måte som var typisk for de meldingene Social-Demokraten mottok fra Italia. Det var at til tross for den brutale fascistiske terroren, så sto det italienske kommunistpartiet fortsatt sterkt, og hadde enda ikke gitt opp kampen.

---

¹⁸³ Social-Demokraten, 04.12.1922, *Mussolini og hans sorte bandithorder*. Usignert intervju – I intervjuet kommer det ikke fram hvem som intervjuet Gennari. Det er mulig at Social-Demokraten hadde hentet intervjuet fra en annen avis.

¹⁸⁴ Social-Demokraten, 04.12.1922, *Mussolini og hans sorte bandithorder*. Usignert intervju.

Det må nevnes at Gennaris analyse, i henhold til historielitteraturen om fremveksten av den italienske fascismen, tok feil og overdrev når han mente at Mussolini hadde fått stor oppslutning på grunn av sitt venstreorienterte program. Det var i mye større grad det nasjonalistiske innslaget som hadde gitt fascismen gjennomslag og vekst, viser senere forskning.¹⁸⁵ Det var særlig blant bønder og i byenes middelklasse fascismen hadde gjennomslag som en massebevegelse, og med gjennombruddet fikk den fascistiske bevegelsen en mer anti-sosialistisk orientering.¹⁸⁶ I tillegg så hadde ikke fascismen som en massebevegelse blitt skapt av Mussolini, men heller oppstått rundt ham.¹⁸⁷ Det Gennaris analyse illustrerer er at det i Social-Demokraten til tider fremkom en virkelighetsoppfatning som ikke alltid var korrekt. Hvorvidt Gennaris poeng om arbeidernes tilslutning til fascismen hadde noen innvirkning på Social-Demokratens egen analyse av fascismens vekstgrunnlag, er vanskelig å si. Dette hadde blitt lite berørt i avisen, men det tyder på at avisen ikke var helt enig. Som blant annet vist fra Karl Johanssens artikler, mente man at fascistenes fokus på nasjonalisme var en viktigere årsak til tilslutning til den fascistiske bevegelsen. At noen arbeidere sluttet seg til fascismen på grunnlag av dette er en mer riktig forklaring, og i det tilfellet ville arbeiderne ha blitt sett på som primitive og lite klassebevisste. Når det gjelder de andre poengene som kom fram i Gennaris analyse, som at fascismen sto til tjeneste for storborgerskapet, var skapt for å slå ned arbeiderbevegelsen, og dessuten var småborgerlige og nasjonalistisk, så var Social-Demokraten i høyeste grad enige med dette.

At fascistene tjente storkapitalen og borgerskapets interesser hadde blitt nevnt i Social-Demokraten tidligere, men fra og med andre halvdel av november 1922 fikk dette en mer dominerende posisjon i avisens omtale av fascismen. Grunnen til at det ble mer fokusert på dette poenget, var sannsynligvis den politikken som Mussolini førte etter at han hadde blitt regjeringssjef. Telegrammene og nyhetsmeldingene om hva slags politikk Mussolini førte, ble så brukt til å rette en hard kritikk mot det fascistiske regimet.

Med dette skjedde det også en endring i Social-Demokratens måte å omtale fascismen på. Det som da skjedde i kommentarene om situasjonen i Italia noen uker etter marsjen mot Roma, var at fokuset i større grad ble rettet mot Mussolini, og han i sterkere grad ble en skyteskive når avisen kritiserte fascismen. Før marsjen mot Roma hadde Social-Demokraten i svært liten

---

¹⁸⁵ Nolte, *Three faces of Fascism*, 248.

¹⁸⁶ O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 20; og Payne, *A History of Fascism*, 98.

¹⁸⁷ Nolte, *Three faces of Fascism*, 263; og Payne, *A History of Fascism*, 98.

grad omtalt Mussolini bortsett fra å nevne at han var leder for fascistene. Unntaket var en artikkel av Karl Johanssen 10. august 1922. Karl Johanssen var klar på at Mussolini var en forræder i henhold til sosialismen. I artikkelen ble det redegjort for Mussolinis politiske liv i korte trekk, som i bunn og grunn konkluderte med: ”Ikke bare er han gaat fra yderste venstre til yderste høire, men han er blit sine tidligere venners morder og ransmand.”¹⁸⁸

Nyhetsmeldinger om at Mussolini ville privatisere og bortauksjonere de statlig eide og -drevne jernbaner, post og telegraftjeneste, samt opphevelsen av åttetimersdagen ble kraftig kritisert i flere lederartikler i Social-Demokraten i november 1922. Denne politikken ble for Social-Demokraten brukt for å bevise hvilke interesser Mussolini representerte, og det var storborgerskapets og kapitalistenes interesser, mente avisen. Martin Tranmæl skrev at Mussolini satt ”fast i kapitalisternes musefælde og som i tykt og tyndt maa tjene deres interesser”.¹⁸⁹ Om denne posisjonen som Mussolini satt i, gikk Tranmæl videre og hevdet at Mussolini var ”et villig redskap i kapitalisternes hænder. Hans formyndere og herrer kommanderer og han adlyder med nogen høitidelige spræl og gestus ordrene”.¹⁹⁰

Det som tydelig vises i lederartiklene var at avisen forsto Mussolinis regjering som et redskap eller tjener for borgerskapet og kapitalismens interesser. Innenfor marxistisk fascismeforståelse er dette det som kalles *agentteorien*. Denne teorien ble svært utbredt, og fungerte lenge som en *offisiell kommunistisk fascismeteori*, og ble offisielt tatt i bruk av Komintern i 1924 som en tolkning av fascismen.¹⁹¹ Denne teorien hadde sitt utspring fra grunnforståelsen innenfor marxistisk tenkemåte, om at fascismen med dens kontrarevolusjonære funksjon var kapitalismens kriseforsvar.¹⁹²

I lederartiklene var karakteristikken av Mussolini nedsettende og lite flatterende. I de ovenfor nevnte lederartiklene rettet kritikken seg i stor grad mot det norske borgerskapet, og spesielt mot Aftenposten. I og med at Aftenpostens redaktør, Torstein Diesen, hadde omtalt fascistenes maktovertakelse svært positivt,¹⁹³ må nok Martin Tranmæl ha sett det som

---

¹⁸⁸ Social-Demokraten, 10.08.1922, *Mussolini*. KJ.

¹⁸⁹ Social-Demokraten, 14.11.1922, *Helte*. Leder.

¹⁹⁰ Social-Demokraten, 17.11.1922, *Den nye arbeidsdagen*. Leder.

¹⁹¹ Se f. eks.: Payne, *A History of Fascism*, 443.

¹⁹² O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 9; og Nolte, *Three faces of Fascism*, 35.

¹⁹³ I Aftenpostens lederartikkel 01.11.1922 uttalte avisens seg begeistret for fascistenes maktovertakelse. I Mussolinis regjeringsdannelse så Aftenposten en ledelse som ville ordne opp i det parlamentariske kaoset. I tillegg var avisen svært begeistret for fascistenes anti-marxisme, og mente at fascistene hadde hindret en

nødvendig å gå ekstra hardt ut i kritikken av Mussolini, fordi det igjen forsterket kritikken av Diesens fascismebeundring. Mussolini og fascismen ble brukt som ammunisjon i polemikken som Social-Demokraten rettet mot politiske motstandere. I bunn og grunn så Social-Demokraten på fascismen som en motpol til det som avisen representerte. Dermed var det naturlig for Social-Demokraten å rette kraftig kritikk mot de som idealiserte fascismens maktovertakelse i Italia. Fascisme ble også til tider brukt som et skjellsord i den politiske polemikken. Måten Social-Demokraten angrep fascismen og borgerpressen på, kan sammenlignes med måten borgerpressen angrep det kommunistiske Russland og Arbeiderpartiet på.

Den politikken som Mussolini førte rett etter maktovertakelsen, ble ikke bare brukt som bevis for at han handlet på vegne av storborgerskapet og kapitalistene. Begivenhetene i Italia ble også brukt i Social-Demokratens lederspalte som argumentasjon for avisens egen politikk og ståsted, samt til å rette kraftige slag mot politiske motstandere.

Mussolinis planer om å avskaffe åttetimersdagen ble, som nevnt, kraftig angrepet i avisens lederspalter. Tranmæl så i dette en internasjonal aksjon fra *arbeidskjøpernes* side. At Mussolini gikk inn for denne politikken, førte til at avisen igjen fastslo at han handlet på ”opdrag av sine herrer – bank- og industrikapitalistene”.¹⁹⁴ Selv om Mussolini gikk inn for dette, mente Tranmæl at kampen om åttetimersdagen ikke ville avgjøres av Mussolinis direktiver, men av arbeidernes besluttsomhet og organisasjonsstyrke. Også i Norge mente Tranmæl at åttetimersdagen ville bli angrepet av *arbeidskjøperne*. Derfor mente han at det var helt nødvendig for alle arbeidere å stå sammen i denne viktige kampen. Å stå utenfor arbeiderorganisasjonen ville være ansvarsløst og en forbrytelse mot arbeidernes kamp, mente han.¹⁹⁵ Kampen om åttetimersdagen ble også brukt av avisen i kritikken mot de norske Mussolini-beundrerne og mot det norske borgerskapet. Hvis de norske fascistbeundrerne virkelig var beundrere av fascismen, så måtte de vel selv gå inn for at de selv skulle ha lønnsreduksjon og lengre arbeidstid, lød det retorisk.¹⁹⁶

---

overhengende fare for kommunistisk revolusjon i Italia. Jf. Røste, *Tre Oslo-aviser, Italia og fascismen 1922-1929*, 135-136.

¹⁹⁴ Social-Demokraten, 21.11.1922, *Paa vakt*. M. Tranmæl.

¹⁹⁵ Social-Demokraten, 21.11.1922, *Paa vakt*. M. Tranmæl.

¹⁹⁶ Social-Demokraten, 17.11.1922, *Den nye arbeidsdagen*. Leder.

Den norske borgerpressens hyllest av Mussolinis maktovertakelse ble også kritisert på andre områder og brukt for å fremme Arbeiderpartiets egen politikk. Borgerpressen hyllet Mussolinis maktovertakelse, til tross for at han hadde brukt udemokratiske og uparlamentariske virkemidler og press for å bli regjeringssjef i Italia. I den sammenhengen ble borgerpressen kraftig kritisert for det som ble kalt *borgerskapets dobbeltmoral*. Det vil si at borgerskapet forsvarte det eksisterende samfunnssystem så lenge det tjente borgerskapets interesser, men var villig til å gi opp det eksisterende samfunnssystemet hvis borgerskapets interesser ble truet. Arbeiderpartiets stortingsrepresentant Christopher Hornsrud forklarte i en artikkel at den fascistiske maktovertakelsen var et resultat av at Italia hadde vært på vei til å utvikle seg fra en borgerstat til en arbeiderstat. I og med at borgerskapet og kapitalistene ikke hadde noen interesse av at Italia ble en arbeiderstat, hadde de tillatt *den fascistiske revolusjonen*. Hornsrud mente at borgerskapet hadde tillatt en fascistisk revolusjon, fordi det tjente borgerskapets interesser. Han rettet så en hard kritikk mot Aftenposten og borgerskapets hyllest av Mussolinis maktovertakelse, til tross for at han hadde brukt udemokratiske og uparlamentariske virkemidler for å bli statsminister i Italia. Her var Hornsrud klar i sin kritikk av *borgerskapets dobbeltmoral*. Borgerskapet forsvarte det eksisterende samfunnssystemet når de kritiserte kommunismen og bolsjevismen, som de mente var samfunnsødeleggende. Men samtidig ”forbeholder sig at la det parlamentariske styresæt gaa i støpeskeen, naar det styresæt ikke uavkortet kan tjene utbytternes interesser”¹⁹⁷ Dette poenget ble understreket og gjentatt i lederspaltan den 20. november, hvor det ble brukt til å påpeke at det for arbeiderbevegelsen dermed ”ikke er tilstrækkelig at ha indflytelse i de borgerlige institusjoner”.¹⁹⁸

Denne forståelsen av den italienske fascisme Hornsrud kom med i den nevnte artikkelen, ligger veldig tett opp til en marxistisk fascismeteori som Hans Fredrik Dahl beskriver som en ”likevektstilstand mellom borgerskapet og proletariatet. [...] det er de sosiale innrømmelsene vunnet gjennom demokratisk og faglig kamp som kapitalklassen nå søker å ta tilbake for å sikre profitten i en periode av økonomisk krise. Imidlertid står maktforholdene i en tilstand av likevekt som umuliggjør slike framstøt: Proletariatet kan ikke komme videre på sine krav om økt demokratisering, og kapitalistene kan ikke påvirke balansen uten å renke institusjonenes

---

¹⁹⁷ 10.11.1922, *Revolutionens støpeske*. Christopher Hornsrud.

¹⁹⁸ 20.11.1922, *Demokrati!* Leder.

integritet. For likevel å oppnå dette, anvendes de paramilitære fascistiske støttropper.”¹⁹⁹ Det som da var løsningen for arbeiderbevegelsen i forlengelse av denne teorien var ”at sosialdemokratiet burde oppgi sin konsekvente reformisme til fordel for revolusjonære midler slik at arbeiderbevegelsen kunne føres ut av den fastlåste stillingen”.²⁰⁰

Som vist skapte fascistenes seier i Italia stor oppmerksomhet hos Social-Demokraten. Selv om avisen forsto fascismen i stor grad som en ekstrem reaksjonær bevegelse som kunne forklares og plasseres inn i marxistisk klassekampteori, så var det mye nytt og uklart rundt dette nye fenomenet – fascismen. Mange elementer og trekk ved den italienske fascismen hadde ikke blitt godt nok belyst og forklart så langt. Trolig var dette grunnen til at redaksjonen i Social-Demokraten valgte å trykke en lengre artikkel om den italienske fascismen 23. desember 1922. Artikkelen ble skrevet av Hans E. Kinck²⁰¹ på forespørsel av Social-Demokraten. Denne artikkelen skiller seg fra øvrige artikler om fascismen som hadde stått på trykk i Social-Demokraten tidligere. Artikkelen er mer nøktern i beskrivelsene, blottet for politisk agitasjon, og mer akademisk i formen. For den faste leser av Social-Demokraten må denne artikkelen ha gitt et større bilde og forståelse av den italienske fascismen. Riktignok var mange av poengene som Kinck kom med de samme som hadde fremkommet i andre artikler i løpet av de siste to månedene, men Kinck gikk mer inn i dybden på noen spørsmål.

Det Kinck ønsket var å se fascismen som det faktum det var, samt søke en forklaring på fascistenes politiske seier. Kinck ønsket ikke å bruke artikkelen til å spå fascistenes framtid. Dette skilte seg fra en rekke artikler som hadde stått på trykk tidligere i avisen, som hadde fortalt hvordan og hvorfor fascismen ville gå under. Grunnen til at Kinck ikke ville spå var at fascismen ”idag er nemlig ikke fascismen for et par aar siden. [...] den [er] fuld av sine utviklingsfasers motsigelser”. Dermed trodde Kinck at fascismen, som da hadde kommet til makten, ville gjennomgå en ny fase i sin utvikling. Hvordan dette ville påvirke fascismen ville han ikke spå. I likhet med det gjennomgående synet i Social-Demokraten satte Kinck fascismen i sammenheng med reaksjonen på radikaliseringsen av arbeiderbevegelsen. ”Den begynde som pendelens svar paa «proletariatets diktatur», som selvforsvar fra krigere, som

---

¹⁹⁹ H. F. Dahl, *Hva er fascisme?*, 106 (teorien er hentet fra den austromarxistiske teoretikeren Otto Bauer sin bok *Zwischen zwei Weltkriege*).

²⁰⁰ H. F. Dahl, *Hva er fascisme?*, 107.

²⁰¹ Hans E. Kinck: Norsk forfatter og dikter (1865-1926). Skrev en rekke romaner, dikt og essay. Oppholdt seg mye i utlandet. Som regel bodde han i Italia. Særlig Italia skulle få stor innvirkning på hans diktning. Bidragsyter til norske aviser og tidsskrifter (litterære essayer, reisebrev og tidsberetninger). Med sin inngående kjennskap til Italia kunne han allerede i 1921 advare mot fascismen i korrespondanser til norske aviser. Jf. *Store Norske Leksikon*: http://snl.no/nbl_biografi/Hans_E_Kinck/utdypning (oppsøkt 09.11.2010).

var fædrelandsstolte av sin seier.” Her er Kinck inne på et viktig element ved fascismen – nasjonalisme, samt at veteraner fra første verdenskrig sluttet seg til den fascistiske bevegelsen. Kinck mente at nasjonalisme og imperialism var noen av fascismens dypere røtter, og i hans artikkel fremstår fascistenes nasjonalisme som det mest konstante i fascismens ideologi. Karl Johanssen hadde også påpekt at nasjonalisme hadde en viktig posisjon hos den fascistiske bevegelsen, men der hvor Johanssen mente Mussolini ville føre en aggressiv utenrikspolitikk på grunn av fascismens nasjonalistiske element, mente Kinck noe annet. Riktignok påpekte Kinck at nasjonalisme og drømmen og kravet om å skape et *Stor-Italia* var sentralt i fascistenes retorikk før de erobret makten, men Kinck mente at Mussolini førte, og ville føre, en mer realpolitisk utenrikspolitikk, enn en idealpolitisk. Grunnen til dette var at Italia hadde et stort behov for råvareimport, samt behov for utenlands kapital, derfor var Italia avhengig av gode utenrikspolitiske relasjoner. I tillegg så måtte Mussolini i større grad konsentrere seg om innenrikspolitiske problemer, mente Kinck. Det Kinck nevnte var den store arbeidsløsheten og landets økonomiske problemer. Dette måtte forbedres for at Mussolini skulle kunne ivareta en folkelig støtte.

Videre gikk Kinck inn på noe han mente var et veldig viktig moment for fascismens suksess, som han mente hadde blitt altfor lite behandlet så langt, spesielt i norsk presse. Det var fascistenes virksomhet på landsbygda. Der hadde fascistene, mente Kinck, ført en virksomhet med det mål å ”lokke i sine «nationale» arbeidsforeninger medlemmer fra de socialistiske. Hvilket ogsaa lykkedes”. Særlig unge tilsluttet seg til fascismen. Fascismen satte radikale midler til verks, og hadde direkte aksjon sentralt i sitt program. Det ville si at det heller var metodene som hadde appellert til disse, enn det faktiske politiske programmet. For dem ble sosialistenes motargumenter gammelmannsprat og lite handling. I de få tilfeller hvor dette hadde blitt behandlet i Social-Demokraten tidligere, hadde disse arbeiderne som ble en del av den fascistiske bevegelsen blitt betegnet som primitive og lite klassebevisste arbeidere.

Kincks beskrivelse av Mussolini var at han var vanskelig å plassere i det politiske landskapet. Han var for Kinck et ubeskrevet blad og ”han er ganske uten fordom – han forhandler jo med hvemsomhelst og kjender intet stængende grænseskille. En vitalitet som i blinde suger næring og gror – og nu suger han næring av fedrelandskjærlighet”. Kinck mente at Mussolini på mange måter var et bilde av selve fascistbevegelsen.

Om situasjonen i Italia ved utgangen av 1922 mente Kinck at det var:

umulig at spaa den nye politikk. Særlig fordi det gjælder noget som endrer sig slik fra dag til dag som fascismen. [...] For øieblikket tilhører det politiske initiativ kun fascismen. Den har disciplinen, den har enigheten, - om den ikke akkurat har en idé. Det gamle demokrati randt op i frø – eller begikk politisk selvmord; det er ikke mer. Og socialismen slog fascismen ned, det vil si: de indbyrdes uenige, splittede rester av partiet. Saa ser det ut *nu*. Men det væsentligste ved den nye stiling er nok at det er en *ny generation* som gjør revolt og har tat ledelsen. Det er gymnasiaster og studenter og unge, eventyrlystne arbeidere.²⁰²

Hvordan dette ville så utvikle seg videre ville ikke Kinck spå. Det var den største forskjellen mellom Kincks analyse av fascismen og den analysen man hadde kommet fram med i avisen tidligere, av avisens egne medarbeidere og i form av korrespondanse fra Italia. Riktignok finner man en del fellestrekk i Kinck sin analyse og i Social-Demokratens analyse, men Social-Demokraten ga i sine synspunkter et mye større politisk innhold. Dette viser at Social-Demokratens syn på og tolkning av begivenhetene i Italia i stor grad ble styrt av avisens politiske orientering.

Oppsummering

Egentlig var det liten forskjell å finne i hvordan Social-Demokraten forsto fascismen under Scheflos redaktørperiode, og så langt i Tranmæls redaktørperiode. Grunnforståelsen var den samme – fascisme ble forstått som en kontrarevolusjonær bevegelse, med det formål å bekjempe arbeiderbevegelsen. Fascismen ble framstilt som en uselvstendig politisk bevegelse. Dette gjorde at fascismen ble sett på som kapitalismen og borgerskapets kriseforsvar. Dermed var den egentlige fienden ikke fascismen, men borgerskapet og kapitalismen. I den forstand det var forskjell på Schefloperioden og Tranmælperioden, så fikk man under Tranmælperioden et større innblikk i fascismen. Dette førte til at avisen fikk mer substans i forståelsen av fascisme. Avisen fikk en mer detaljert analyse av fascismen, samt noen nye teorier knyttet til fascismen. Dog kunne dette alltid trekkes tilbake til det som var grunnforståelsen av fascisme. I følge Ernst Nolte var dette sentralt og typisk innenfor marxistisk tolkning av fascismen:

The view that fascism is a secondary phenomenon derived from one of the two fundamental social realities (the bourgeoisie as against the proletariat), is the basis of all socialist interpretations. Within this framework they range from primitive theory of agents to a large number of diversified theories which attempt to work out the possibilities and limitations of a subjection of the original content by means of what has been deducted.²⁰³

Videre i forståelsen av fascismen så Social-Demokraten på fascismens aktivistiske og ekstremt voldelige element som noe som var fundamentalt for fascistbevegelsen. I den grad avisen så noen ideologi eller politikk i den fascistiske bevegelsen, så var det primært at

---

²⁰² Social-Demokraten, 23.12.1922, *Naar mosten gebærder*. Hans E. Kinck.

²⁰³ Nolte, *Three Faces of Fascism*, 35.

fascismen var sterkt nasjonalistisk. I grunnen, så ikke Social-Demokraten noen særlig selvstendig politikk, eller bærende ideologi i fascismen. Det var i hovedsak volden og fascismens aktivisme de så.

Det var altså dette, volden og det utenomparlamentariske presset som fascismen utøvet, som ble en del av Social-Demokratens årsaksforklaring til fascismens maktovertakelse i Italia. Videre i denne årsaksforklaringen spilte også den italienske arbeiderbevegelsen en stor rolle. De andre italienske politiske partienes rolle i forbindelse med Mussolinis maktovertakelse var fraværende fra årsaksforklaringen. Splittelsen av den italienske arbeiderbevegelsen ble sett på som en grunn til at fascismen ikke hadde blitt møtt med aktiv motstand. Avisen, og spesielt Jakob Friis, la vekt på at enhetsfront var løsningen. *Reformistene* fikk den avgjort største skylden for at den fascistiske maktovertakelsen hadde blitt mulig. Fordi *reformistene* hadde motsatt seg kommunistenes taktikk og metoder, hadde de åpnet for borgerskapets reaksjon – som avisen mente fascismen var.

At fascismen tjente borgerskapet og kapitalistenes interesser sto også sentralt i Social-Demokratens forståelse av fascismen. Dette fikk stor fokus etter den fascistiske maktovertakelsen. Den politikken som Mussolini førte umiddelbart etter maktovertakelsen ble så sett på som et bevis for noe Social-Demokraten hadde ment lenge – fascismen tjente borgerskapets interesse.

For Social-Demokraten representerte fascismen det avisen var motstander av. Social-Demokratens rettet derfor verbale angrep, ikke bare mot den italienske fascismen, men også mot alle som forherliget fascismen, og alt som kunne relateres til fascismen. Social-Demokraten så på fascismen som en (ekstrem) form for reaksjonen. Dermed så avisa på fascismen som noe som ikke var unikt for Italia, men en ekstrem form for et allment fenomen – reaksjonen. Dermed ble fascisme et begrep som ikke bare ble knyttet til Italia, men også om andre regimer og bevegelser som avisen så på som ekstremt reaksjonært.

Kapittel 4 - Arbeiderbladets syn på det fascistiskstyrte Italia, 1923-1925

Dette kapittelet vil ta for seg Arbeiderbladets²⁰⁴ syn på det italienske fascistregimet under Mussolinis styre i perioden 1923-1925. Her vil det i størst grad fokuseres på de begivenhetene og nyhetene som skapte oppmerksomhet hos Arbeiderbladet i form av kommentarer og oppfølging av avisens egne medarbeidere, og i redaksjonelle artikler. Dermed vil dette kunne få fram eventuell endring og/eller kontinuitet i avisens syn på den italienske fascismen. I tillegg vil dette da kunne belyse hva som til grunn for avisens analyse av den italienske fascismen.

I kapittel 3 ble det vist at Mussolinis maktovertakelse i Italia, i oktober 1922, hadde skapt en voldsom oppmerksomhet i Arbeiderbladet. I november og desember 1922 hadde Italia dominert avisens utenriksnyheter. Ved inngangen til det nye året, 1923, endret dette seg. Det ble en drastisk nedgang i nyheter fra Italia. I Italia hersket det en sensur som gjorde at det var vanskelig for Arbeiderbladet å motta pålitelige nyheter om hva som skjedde i landet.²⁰⁵ En annen grunn til at Italia delvis forsvant fra nyhetsbildet var begivenheter i Tyskland. Der hadde franske tropper gått inn og okkupert Ruhr-distriktet. Denne saken hadde en klart dominerende plass i Arbeiderbladet utenriksdekning i januar og februar 1923. I tillegg må det nevnes at en betydelig del av lederartiklene og debatten i Arbeiderbladet i begynnelsen av dette året, dreiet seg om Arbeiderpartiets politiske retning. Altså den prosessen som kom til å resultere i bruddet mellom Komintern og Arbeiderpartiet, splittelsen av partiet og opprettelsen av NKP i november 1923.

---

²⁰⁴ Selv om avisen het *Social-Demokraten* fram til april 1923, så har jeg i dette kapittelet konsekvent brukt navnet *Arbeiderbladet* i teksten. Dette er gjort fordi dette var navnet på avisen i størstedelen av perioden som blir behandlet, og for at det ikke skal se ut som om det er to ulike aviser som omtales. Unntaket er i referanser til spesifikke artikler i avisen, der det aktuelle navnet på avisen brukes.

²⁰⁵ *Social-Demokraten*, 03.01.1923, Blodige optrin i de italienske byer. Spesialtelegram. – Når det gjelder sensuren i Italia i denne perioden, så må det presiseres at det ikke betydde at pressen var under fascistisk kontroll. Pressen var fortsatt i stor grad uavhengig, men de fascistiske bandene gikk til angrep på, eller utøvet et sterkt press på redaktører og journalister. Dette hadde gått mest utover arbeiderpressen. En rekke av arbeiderpressens redaksjonslokaler hadde blitt ødelagt, og journalister og redaktører ble forfulgt. Dermed mistet Arbeiderbladet sine viktigste nyhetskilder. En annen ting som påvirket nyhetsformidlingen var at myndighetene kunne kontrollere telegrafer og telefonlinjer til utlandet. I tillegg ble posttjenesten kontrollert. På denne måten kunne myndighetene hindre at en del nyheter og informasjon kom ut, men ikke alt. Italia var ikke hermetisk lukket. Dette påvirket Arbeiderbladet, i den forstand at avisen ikke alltid maktet å komme inn i dybden på ulike begivenheter, som hadde betydning for forståelsen av den innenrikspolitiske situasjonen og den politiske maktbalansen. Arbeiderbladet var også skeptisk til en del av nyhetene som kom fra Italia, det vil si fra borgerlig presse og borgerlige nyhetsbyråer. Arbeiderbladet forsto at Mussolini og det fascistiske regimet stadig ønsket å vise seg fram som perfekt.

Dette betyr ikke at fascisme forsvant helt ut av nyhetsbildet i Arbeiderbladet. Man kan se en tendens i avisen, spesielt etter Mussolinis maktovertakelse, at fascisme ble brukt som et begrep til å omtale en rekke regimer og bevegelser i Europa. Fascisme ble nærmest et synonym for reaksjonære, nasjonalistiske, høyreorienterte og/eller autoritære bevegelser, politiske grupperinger og regimer. Dette gjaldt ikke bare Arbeiderbladet. Denne tendensen ble raskt typisk for kommunister, (men ikke bare blant kommunister) og gjorde at man fikk en bred bruk av fascismebegrepet.²⁰⁶ Som regel ble fascisme brukt til å omtale det som avisen så på som en ekstrem og/eller voldelig reaksjon mot arbeiderbevegelsen. På en måte kan man si at fascisme ble et moteord, og det brede fascismebegrepet var ofte mer nyttig i den politiske agitasjonen, enn i et analytisk perspektiv. Fascismebegrepet var i stor grad et begrep man kunne brukte for å brennmerke politiske motstandere på den ytterste fløyen. Det ble hovedsaklig brukt om de som førte en voldelig kamp mot arbeidere, og fascisme ble til tider brukt som et skjellsord.

Arbeiderbladets syn på den italienske fascismen og fascismens indre problemer

Ikke overraskende fortsatte Arbeiderbladet å angripe Mussolinis Italia. Den Mussolini-ledede regjeringen var i utgangspunktet ikke en fascistregjering, men en nasjonal samlingsregjering. Mussolini førte sin politikk i stor grad på et bredt parlamentarisk grunnlag i løpet av sine første år som regjeringssjef. Riktignok utøvet den fascistiske bevegelsen et betydelig utenomparlamentarisk press.²⁰⁷ I Arbeiderbladet ble det framstilt noe annerledes. Avisen la vekt på fascismens aktivisme, og Mussolinis styre ble i stor grad framstilt som diktatorisk og autoritært. Vinklingen og framstillingen av Mussolinis Italia viser et klart negativt og fordømmende syn på regimet. Fortsatt var den fascistiske terroren og angrep på kommunister og sosialister de viktigste temaene i nyhetene fra Italia, men disse nyhetene forekom med ujevne mellomrom. Ellers forekom det til tider ulike nyhetsmeldinger fra Italia som fortalte om øvrige begivenheter og hva som skjedde i landet.

Sensuren gjorde det vanskelig å vite hva som foregikk i Italia ”under Mussolinis banditregimente”.²⁰⁸ Men noen nyheter kom allikevel ut. Et stort antall kommunister og

---

²⁰⁶ Payne, *A History of Fascism*, 128.

²⁰⁷ O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 22.

²⁰⁸ Social-Demokraten, 15.02.1923, *Mussolinis banditregimente*. J. Friis.

sosialister over hele Italia hadde blitt arrestert, og behandlet som om de var alminnelige forbrytere. Jakob Friis mente at denne forfølgelsen av sosialister og kommunister hadde blitt iverksatt på grunn av et manifest fra *Den røde faglige Internasjonale*, hvor det hadde stått at arbeidere i alle land måtte bekjempe fascisme. I følge Friis, fryktet Mussolini stor misnøye hos folket. Derfor forfulgte han de som uttrykte folkets misnøye.²⁰⁹ Til tross for den forfølgelsen de italienske sosialistene og kommunistene ble utsatt for, mistet ikke Friis troen på den italienske arbeiderklassens kamp. I tillegg mente han at den terroren som Mussolini sto bak ikke kunne opprettholdes lenge. Friis mente at terroren mot arbeiderklassen ville bryte ned samfunnet. Fordi et samfunn, også det fascistiske, var avhengig av den produksjonsskaffende arbeiderklassen. Ut i fra dette trakk Friis slutningen ”at Mussolinis rasende angrep paa arbeidernes ledere og organisationer snart vil vende sig mot ham selv”.²¹⁰

I forkant av, og etter marsjen mot Roma i oktober 1922, fremstår Friis som den personen i Arbeiderbladet som var mest engasjert i den italienske arbeiderbevegelsens stilling og kamp, herunder spesielt PCIs stilling. Han mente at Italia under Mussolinis ledelse var Sovjet-Russlands antitese.²¹¹ På Arbeiderpartiets februarlandsmøte i 1923 tok han initiativ til at det skulle sendes et hilsningstelegram til det italienske kommunistpartiet, som lød:

Det norske arbeiderpartis landsmøte sender sine hjerteligste hilsener til de italienske kamerater, som mot fascismens blodige forfølgelser fører sin tapre kamp for den italienske arbeiderklassens livsinteresser. De norske arbeidere følger deres kamp med den mest levende sympati og solidaritetsfølelse, og vi ønsker dere styrke og mot til at holde ut i eders heroiske kamp mot fascismens banditter. Leve det italienske kommunistparti! Leve Den kommunistiske Internationale!²¹²

En annen ting Arbeiderbladet fokuserte på når den omtalte den italienske fascismen, var den indre striden innad i fascistbevegelsen. Som tidligere nevnt ønsket Mussolini en politisk stabilisering og normalisering av fascismebevegelsen, samt få en bedre kontroll på den voldelige aktivistiske fløyen i fascismebevegelsen. Det er dette som betegnes som Mussolinis *normaliseringslinje*. Motsetningene i fascistbevegelsen fortsatte å prege fascismen etter marsjen mot Roma. Det var en del motsetninger og uklarheter i fascistbevegelsen om hva som

---

²⁰⁹ Social-Demokraten, 15.02.1923, *Mussolinis banditregimente*. J. Friis.

²¹⁰ Social-Demokraten, 03.03.1923, *Italien og Ruhr*. J. Friis.

²¹¹ Social-Demokraten, 12.04.1923, *Russland og Italien*. J. Friis.

²¹² Social-Demokraten, 01.03.1923, *Landsmøte avsluttes i enighetens tegn*. Usignert beretning fra landsmøtet. - I landsmøtereferatet er oppropet gjengitt under pkt. ”Sympatiuttalelse for de italienske arbeidere”. Dog nevnes det ikke at det var Friis som tok initiativ til det. For øvrig kan det også nevnes at på dette landsmøtet ble det vedtatt at navnet på partiets hovedorgan skulle endres fra *Social-Demokraten* til *Arbeiderbladet*. Jf. Meyer (utg.) *Det norske Arbeiderparti. Samtlige landsmøtebeslutninger*, 66.

var fascistenes mål, politikk og identitet, i perioden 1923-1924.²¹³ I Arbeiderbladet ble de italienske fascistenes indre strid og uklare ideologi tolket som at det fascistiske regimet var ustabil.²¹⁴

I avisens syn på den italienske fascismen, ser man tydelig at det ble fokusert på at fascismen skulle bekjempes. Avisen mente først og fremst at en samlet revolusjonærledet italiensk arbeiderbevegelse skulle bekjempe fascismen. Implisitt i dette lå det at Arbeiderbladet ikke trodde på at det fascistiske regimet ville vare. Etter Mussolinis regjeringdannelse ble det imidlertid i avisen gradvis mindre fokus på at den italienske arbeiderklassen skulle bekjempe fascismen. Dette har sin forklaring i at det ikke ble noen enhetsfront mot fascismen, slik avisen hadde håpet. Avisen mottok få nyheter om dette temaet. Samt, avisens redaksjon må nok ha innsett at den fascistiske terroren hadde påført den italienske arbeiderbevegelsen et så sterkt tilbakeslag, at det ville være vanskelig å organisere noen anti-fascistisk kamp i nær framtid. Mussolini hadde bygget sitt maktgrunnlag på en stor fascistisk milit, som kunne brukes til å rette harde slag mot politiske utfordrere. Til tross for dette, mistet ikke avisen troen på at det fascistiske regimet ville falle. Mot slutten av våren og begynnelsen av sommeren 1923, ble fokuset i større grad vridd over på den fascistiske bevegelsens indre problemer. Det var da dette som brukt som argumentasjon for at det fascistiske regimet ville falle.

Fascismens indre problemer slik avisen så det, var todelt, men ikke separat. Det ene var at fascismen ikke hadde noe politisk program eller noen samfunnsbyggende ideologi. Det andre problemet avisen så, var konflikten mellom ulike fraksjoner innad i fascistbevegelsen. Noen ganger sto disse påstandene hver for seg. Andre ganger ble det påpekt en sammenheng mellom dem. Karl Johanssen sa at Mussolinis regime var et voldsherredømme uten noen ledende eller oppbyggende prinsipper, og kunne dermed ikke vare lenge. Videre mente Johanssen at Mussolini hadde vunnet en del nye tilhengere, men at disse var *opportunist*. Dermed hadde Mussolini iverksatt en utrenskning av fascistpartiet. Johanssen hadde en viss forståelse for dette. Disse nye tilskuddene til fascismen sto ikke for det samme idealet (i den grad man kunne snakke om et ideal, understreket Johanssen) som de gamle fascistene gjorde. Utrenskningen ble forstått som et tiltak for å hindre en utvanning av fascistbevegelsens

---

²¹³ Payne, *A History of Fascism*, 111.

²¹⁴ F. eks Social-Demokraten, 09.01.1923, *De nye vanskeligheter for fascistene i Italien*. Usignert artikkel.

prinsipper. Men samtidig ville dette distansere fascistpartiet fra tilhengerne, mente Johanssen.²¹⁵

På grunn av sensuren, påpekte Arbeiderbladet at det var vanskelig å få et godt grep på hvor omfattende den indre striden i fascistbevegelsen var. Allikevel mente avisen at dette var symptomer på fascismens begynnende sammenbrudd. Avisen hevdet at den fascistiske bevegelsen ikke hadde noe åndelig innhold, og heller intet økonomisk eller politisk program. Dette, mente man i Arbeiderbladet, ville føre til at det fascistiske regimet ville falle sammen.²¹⁶ Det ble også understreket flere ganger at Mussolini sto ovenfor mange økonomiske og sosiale problemer. Dog var avisen forsiktige med å gi noen signaler om hvor langt tid det ville ta før det fascistiske regimet falt sammen.

Et halvt år etter at Mussolini hadde tatt makten i Italia, var det flere tegn som tydet på at hans maktposisjon var relativt stabilt. Mussolini var også opptatt av at regimet skulle fremstå slik. Men Arbeiderbladet mente at dette i realiteten var en fasade som skjulte flere problemer, og i en utenrikskronikk i Arbeiderbladet ble dette analysert og utdypet: ”Bak den straalende overflate skjuler det sig imidlertid vanskeligheter og problemer som langsomt og umerkelig undergraver hans [Mussolinis] magt.”²¹⁷ Arbeiderbladet mente at en viktig forutsetning for Mussolinis maktposisjon var den store fascistmilitsen. Dog påpekte artikkelen at militsen manglet disiplin og at Mussolini stadig forsøkte å få bedre kontroll på den, noe som kretser i fascistpartiet ikke var så begeistret for. Arbeiderbladet kom også inn på hva den mente var fascismens sosiale grunnlag, og hvordan fascismen hadde kommet til makten. Det ble også vist til fascistenes politiske program. Som vist i kapittel 2 og 3, og også tidligere i dette kapittelet, så hadde ikke dette blitt behandlet så mye i avisen. Dette skyldtes hovedsakelig at Arbeiderbladet hadde sett på den italienske fascismen som en uselvstendig politisk bevegelse som var et redskap for kapitalismens og borgerskapets interesser. I løpet av 1923 ble dette bildet mer nyansert, sannsynligvis fordi man fikk mer kunnskap om den italienske fascismen. I utenrikskronikken ble det vist til fascistenes sosiale program og grunnlag:

Dens sociale program var nærmest borgerlig radikalt, bygget paa tanken om samfundsklassernes likestilling og samarbeide. Alle gode kræfter skulde arbeide i fællesskap paa at øke produktionen for fædrelandets skyld. Grundstammen i bevægelsen var arbejdsløse officerer og bondsoldater og fattige

---

²¹⁵ Arbeiderbladet, 03.05.1923, *1. mai*. KJ.

²¹⁶ Arbeiderbladet, 30.05.1923, *Krisen i den Italienske fascisme*. Utenrikskronikk signert Pharos; og Arbeiderbladet, 06.06.1923, *Ruhr-Italien*. Utenrikskronikk signert Pharos. – Det er meg ukjent hvem *Pharos* var. Bjørnsen skriver at det på den tiden var en del gjennomtrekk av folk på pressekontoret. Bjørnsen, *Har du frihet og sommersol kjær?*, 95. Muligens så var *Pharos'* utenrikskronikker hentet fra en utenlandsk avis.

²¹⁷ Arbeiderbladet, 28.07.1923, *Opløsningstendenser i fascismen*. Utenrikskronikk signert Pharos.

smaaborgere og intellektuelle, som alle var begeistrede nationalister. Det stod for dem som om de viktigste hindringer for Italiens storhet var det parlamentariske vanstyre og arbeidernes internationalisme og klasseegoisme.²¹⁸

Videre i artikkelen het det at, fascistene enkelt fikk parlamentet i kne med marsjen mot Roma, og at fascistenes kamp mot ”de radikale arbeidere” ble støttet av kapitalistene.

I denne kamp fikk fascistene selvsagt uforbeholden støtte av industriherrerne, som paa denne tid var truet med økonomisk undergang paa grund av industrikrisen efter krigen og arbeidernes aggressive klassekamp. Den fælles kamp førte uvirkaarlig til allianse, og denne blev yderligere befæstet da Mussolini kom til magten.²¹⁹

Det som fremgår som et hovedsynspunkt i denne artikkelen, er at fascismen, i større grad enn tidligere ble sett på som en småborgerlig bevegelse med selvstendig (sosialt) politisk program, som fungerte som en tjener for borgerskapets interesser. Men dette betyr ikke at det var noen radikal forandring av avisens analyse av fascismen. Fortsatt var det sentrale poenget at fascismen tjente borgerskapet og kapitalistenes interesser. Som det vil vises senere i dette kapitlet, så kom dette synet på fascismen til å bli mer og mer vanlig i Arbeiderbladets analyse av den italienske fascismen.

Videre i artikkelen ble det hevdet at industriherrene og borgerskapet hadde fått stadig mer kontroll over økonomien på bekostning av proletariatet, og Mussolinis politikk fremsto som *renkapitalistisk*. På bakgrunn av dette, mente artikkelforfatteren at Mussolini sto overfor flere problemer. En ting var at enkelte fraksjoner innenfor fascistpartiet var misfornøyde med politikken som Mussolini førte. Det andre var Mussolinis forhold til arbeidermassene. Det ble hevdet at Mussolini hadde fått en del ”støtte fra store arbeidermasser, som var skuffet over de reformistiske sosialisters forræderi og de revolutionæres mangel paa beslutsomhet. Fascismen lovet arbeiderne 8-timersdag, bedriftsraad og arbeiderforsikring.” Dette ble det ingenting av, og man så tegn til misnøye blant arbeiderne.²²⁰ Som det vil bli vist videre i kapitlet, ble disse problemene som Arbeiderbladet så i fascismen fulgt videre i avisens behandling av den italienske fascismen.

Selv om Arbeiderbladet fokuserte mer på fascismens indre problemer, forsvant ikke den italienske arbeiderbevegelsen helt ut av avisens omtale av Italia, men den havnet mer i bakgrunnen. En grunn er som nevnt at Arbeiderbladet fikk mindre informasjon om dem. En annen grunn er at avisen gradvis mistet troen på at den italienske arbeiderbevegelsen ville

---

²¹⁸ Arbeiderbladet, 28.07.1923, *Opløsningstendenser i fascismen*. Utenrikskronikk signert Pharos.

²¹⁹ Arbeiderbladet, 28.07.1923, *Opløsningstendenser i fascismen*. Utenrikskronikk signert Pharos.

²²⁰ Arbeiderbladet, 28.07.1923, *Opløsningstendenser i fascismen*. Utenrikskronikk signert Pharos.

kunne utfordre det fascistiske regimets maktposisjon i nær framtid. Som vist i kapittel 3 mente Arbeiderbladet en samlet revolusjonærledet arbeiderbevegelse skulle bekjempe fascistregime. Et halvt år etter fascistenes marsj mot Roma, var det få tegn som tydet på at det ville skje. I utenrikskronikken het det at med den situasjonen som rådet i Italia var det uforsvarlig ”at opretholde skillet mellom kommunister og revolutionære socialister”. Både PCI og PSI fikk skylden for at skillet mellom de to partiene fortsatte. PSI fikk skyld for at høyrefløyen i partiet hadde motsatt seg samarbeid med kommunistene. PCI på sin side fikk skylden for at deres ”sekterske dogmatisme” hadde stått i veien for sammenslutning med PSI. I artikkelen ble det derfor påpekt at det var vanskelig å se muligheter for en sosialistisk revolusjon i Italia i nær framtid: ”Ihvertfald blir veien frem til revolutionen lang og tornefull. Fascistene har i første omgang seiret helt og fullt; redusert de revolutionære partier til sekter og git den borgerlige stat et militært rygstød som den savnet ifjor.”²²¹

En anti-fascistisk kampanje

Arbeiderbladets fokusering på fascismens indre problemer i denne perioden må også sees i sammenheng med hvordan den borgerlige pressen i Norge framstilte Mussolinis Italia. Der hadde man en mer idyllisk framstilling av regimet. Man understreket at det i stor grad hersket ro og orden, med en handlekraftig leder som styrte fast og bestemt.²²² Borgerpressen var også positiv til at Mussolini hadde ordnet opp i det parlamentariske kaoset, samt at han hadde forhindret mulighetene for en sosialistisk revolusjon i Italia. Dette var noe som borgerpressen ønsket å ordne i Norge også, derfor agiterte de til fordel for fascismen.

Arbeiderbladet mente at reaksjonære kretser i Europa og i Norge lot seg inspirere av fascistenes seier i Italia. I løpet av våren og sommeren 1923 så finner man forholdsvis mye antifascistisk agitasjon i avisen. Arbeiderbladet og Arbeiderpartiet mente at fascismen var en alvorlig trussel mot arbeiderbevegelsen. Oscar Torp mente at fascistiske tendenser ble mer og mer framtreddende, også i Norge:

Den organiserte streikbryterbande «Samfundshjælpen» det første ledd i de norske fascisters kamporganisation og i senere tid er den norske fascisme blit ideologisk forberedt av høirepartiet i storting og i pressen. [...] Det er klart at fascismen er like meget en norsk som en italiensk foreteelse.

---

²²¹ Arbeiderbladet, 28.07.1923, *Opløsningstendenser i fascismen*. Utenrikskronikk signert Pharos.

²²² Mer om borgerpressens framstilling av Mussolinis Italia, se: Valaker, ”Litt fascisme, hr. statsminister!”, 24-34; og Røste, *Tre Oslo-aviser, Italia og fascismen 1922-1929*. – Røste har ikke lagt vekt på kronologi i sin framstilling, men gjennom hele framstillingen vises det til at ulike borgeraviser og journalister i stor grad hadde et idealisert bilde av det fascistiske Italia.

Derfor maa de norske arbeidere i tide forberede sig og samle sig mot dette utslag av kapitalismens hensynsløshet.²²³

Torp videreformidlet så Kominterns oppfordring om å støtte kampen mot fascismen ved å arrangere ”protestmøter mot fascismen og den borgerlige klassejustis”. Sentralstyret i Arbeiderpartiet og i LO fulgte også opp Kominterns oppfordring om å opprette et kampfond, ”som skal anvendes til støtte for de utenlandske kamerater som i kampen mot fascismen er mest utsat, og til støtte for klassejustisens ofre i vort eget land”.²²⁴

Martin Tranmæl støttet Komintern og sentralstyrets oppfordring til de norske arbeidere. Han mente at det var viktig å vise solidaritet til og støtte ”forfulgte kamerater”.²²⁵ Tranmæl mente også at fascistiske tendenser hadde blitt mer og mer synlig i Norge etter Mussolinis maktovertakelse. Dog påpekte han at fascismen ikke hadde fått gjennomslag i Norge enda, men arbeiderne måtte være oppmerksomme på den fascistiske trusselen.

Der kræves dog visse forutsætninger for at fascismen kan vinde indpas. De er endda ikke tilstede her i landet. Men forholdene kan ændres og stillingen bli mer gunstigere for de fascistspirer vi har. [...] Arbeiderne bør imidlertid være opmerksom paa disse foretelser og i tide sørge for at nøytralisere dem. Det er en av de oppgaver som nu foreligger for vort parti og vor undomsbevægelse. - skrev Tranmæl.²²⁶

Noen dager senere ble det samme budskapet fremmet i en lederartikkel, men i denne lederartikkelen så utdypet man hva man mente var fascismens forutsetninger. Der ble det vist til at fascismen søkte støtte i misnøyen mot borgerlig styre, da spesielt ”det korumperte parlamentariske system”, og at fascismen søkte støtte i frykt og uvilje mot den revolusjonære arbeiderbevegelsen. Men fascismen trengte også fascistiske bander. ”En væsentlig forutsætning for fascismens militære organisation er dog at folket nylig har staat under vaaben. For ellers vil det ikke være mulig at skape brukbare fascistgarder.” Dette var en forutsetning som manglet i Norge, men man hadde Samfunnhjelpen,²²⁷ som avisen mente var ”spiren” til en fascistisk bevegelse.²²⁸

---

²²³ Social-Demokraten, 15.03.1923, *Mot den internationale fascisme!* Opprop fra DNAs sentralstyre, signert av O. Torp – På landsmøtet i 1923 ble Oscar Torp valgt til formann i Arbeiderpartiet.

²²⁴ Social-Demokraten, 15.03.1923, *Mot den internationale fascisme!* Opprop fra DNAs sentralstyre, signert av O. Torp. - Kominterns appell om antifascistisk kampfond er ikke gjengitt i kildesamlingen av Kominterns dokumenter, men det blir redegjort for innholdet i appellen. Der nevnes det også at Mussolinis regime brukte slike opprop som påskudd for å arrestere kommunister, sosialister og anarkister. Jf. Jane Degras (red.): *The Communist International 1919-1943, Documents, Vol. II 1923-1928*, (London 1965): side 8.

²²⁵ Social-Demokraten, 15.03.1923, *Kampfond*. M. Tranmæl.

²²⁶ Social-Demokraten, 16.03.1923, *Hvad der er i gjære*. M. Tranmæl.

²²⁷ For en framstilling av Samfunnhjelpens fascistiske tendenser, se: Sverre Bergh Johansen: ”Borgersamfundets nødverge”, i *Kontrast* nr. 3/1966: side 18-28; og Sverre Bergh Johansen: *Norges Samfundshjelp. Konformisme og avvik*, magistergradsavhandling i statsvitenskap, (Oslo 1967).

²²⁸ Social-Demokraten, 21.03.1923, *Løsenet*. Leder.

Videre utover våren og sommeren, 1923, kom en rekke antifascistiske artikler på trykk i avisa. Arbeiderpartiet holdt også en rekke agitasjonsmøter, som det ble referert til i avisen. Det ble stadig vekkt vist til hvordan den borgerlige pressen (spesielt Aftenposten) hadde inntatt en profascistisk holdning, og Samfunnshjelpen ble ofte omtalt som en organisasjon som var spiren til en norsk fascistisk organisasjon. Fascismetendensene som man så i Norge viste at det fantes en vilje til fascistisk voldsgjerninger, i reaksjonære kretser, mente Arbeiderbladet. Formålet med denne antifascistiske agitasjonen var å opplyse arbeiderne om farer som kunne true. Opplysning og kunnskap var viktig, og det er tydelig at man tok lærdom av det som hadde skjedd i Italia. Budskapet var at arbeiderne måtte holde sammen i eget parti, og ikke la seg lure av fascismen.

Arbeiderbladets syn på Mussolinis utenrikspolitikk og Korfu-saken

Så langt hadde Mussolini i liten grad markert seg utenrikspolitisk, men i slutten av august 1923 skjedde det en begivenhet som skapte stor oppmerksomhet i Arbeiderbladet. Dette var den såkalte Korfu-saken. I historielitteraturen om Italia og den italienske fascismen vies denne episoden liten betydning. Martin Clark hevder at selv om Korfu-saken viste Mussolinis mål og midler i utenrikspolitikken, så var episoden utypisk for den utenrikspolitikken Mussolini førte på 1920-tallet.²²⁹

Det Korfu-saken gikk ut på var at lederen for en internasjonal kommisjon, som skulle fastsette grensen mellom Hellas og Albania, ble drept. Vedkommende var en italiensk general. Mussolini mente at de greske myndighetene var ansvarlige for mordet, og han krevde en offisiell unnskyldning fra greske myndigheter, myndighetenes deltakelse på sørgehøytid for den drepte, samt at den greske stat skulle betale Italia en erstatning på 50 millioner lire. I tillegg krevde Mussolini at de skyldige skulle finnes og dømmes til døden innen fem dager.²³⁰

Den greske regjeringen avviste kravet med den begrunnelse at det var for omfattende og ydmykende for den greske stat. Mussolini svarte på dette med å bombe og okkupere den greske øyen Korfu inntil Hellas var villige til å gi etter for kravene. Saken ble tatt opp i Folkeforbundet, som viste seg å være lite effektive til å håndtere saken.

---

²²⁹ Clark, *Modern Italy*, 280-281.

²³⁰ Arbeiderbladet, 30.08.1923, *Hvad Mussolini befaler Grækenland*. Telegram.

At Mussolini ville opptre aggressivt og bruke harde maktmidler på den internasjonale arenaen, var noe Arbeiderbladet tidligere hadde forventet. Nyhetene om Korfu-saken ble nøye fulgt i Arbeiderbladet. Avisen fordømte den italienske okkupasjonen, som var i strid med folkeretten, og mente at Mussolini sto i spissen for noe som kunne føre til en ny europeisk *utryddelseskrig*. Fascismen hadde, i Arbeiderbladet øyne, bevist at den var en forbrytelse og en fare som måtte bekjempes. I tillegg benyttet Arbeiderbladet anledningen til å rette en kraftsalve av en kritikk mot det reaksjonære borgerskapet i alle land, som hadde idealisert Mussolini, inkludert i Norge:

Den norske kapitalistpresse har i likhet med kapitalistpressen i andre land hævet ham til skyerne. [...] Hvad sier det norske folk – ogsaa det som sogner til borgerskapet – til den forbryderske politik som den italienske fascistfører paa sin storsnutede maate har slaat ind paa. Er det nogen som *kan* forsvare hans optræden? Neppe.²³¹

Folkeforbundets rolle i denne saken fikk også forholdsvis stor oppmerksomhet. I avisens lederspalte ble det rettet en hard kritikk mot Folkeforbundets evner,²³² og påpekt at Folkeforbundet nå sto foran sin skjebnetime. Gang på gang hadde Folkeforbundet vist seg å være evneløst til å utføre den oppgaven forbundet hadde – å beskytte freden og undertrykte folkeslag, ble det sagt i lederspalten.²³³ Avisen var oppgitt over at det ikke kom noen beslutning i saken i Folkeforbundet. Videre ble det sagt at Folkeforbundet burde iverksette en boikott av Italia for å tvinge fram en løsning. Fordi det var så mange kryssende interesser involvert, mente Tranmæl at Folkeforbundet verken kunne eller våget å ta stilling til saken, selv om risikoen var en ny krig i Europa. Dette mente man avspeilet borgersamfunnets oppløsningstendens.²³⁴

Karl Johanssen fortsatte å kommentere Korfu-saken, og bekymret seg over at situasjonen kunne eskalere og føre til en ny storkrig. Jo lengre Italia okkuperte øya, jo mer spent ble situasjonen. Storbritannia ville ikke tillate en italiensk besittelse av Korfu, mente han. Den aktuelle saken fikk Johanssen til å bekymre seg, men det var ikke bare Korfu-saken som var bekymringsverdig. Italias stormaktsambisjoner og forberedelser til å spille en ledende rolle i Middelhavet, kunne føre til større konflikter, mente Johanssen. Det så ut til at Italia ville gå til

---

²³¹ Arbeiderbladet, 04.09.1923, *Skjæbnetime*. Leder.

²³² Arbeiderpartiet hadde et negativt syn på opprettelsen av Folkeforbundet. "Folkeforbundet var Tranmæls tropper også sterkt imot. Grunnen til det var at de den gang betraktet Folkeforbundet som seierherrenes organ, som kapitalistenes og imperialistenes samling mot internasjonal arbeiderreise." – Gabrielsen, *Martin Tranmæl ser tilbake*, 74. For en større fremstilling av Arbeiderpartiets holdning til Folkeforbundet, se f. eks: Hans-Anders Aschim: *Det norske Arbeiderparti og Folkeforbundet 1920-1935*, hovedoppgave i historie (Oslo 1958).

²³³ Arbeiderbladet, 04.09.1923, *Skjæbnetime*. Leder.

²³⁴ Arbeiderbladet, 06.09.1923, *Virvar*. Leder.

angrep på Jugoslavia for å erobre byen Fiume, og Mussolini agiterte for at Fiume skulle bli en del av Italia.²³⁵ På grunn av statenes allianser og stormaktenes interesser i Middelhavsregionen, mente Johanssen at Italias krav på Fiume kunne utløse en alvorlig konflikt.²³⁶

Mot slutten av september 1923 ble Korfu-saken løst, og Italia avsluttet okkupasjonen.²³⁷ De som var skyldige i mordet hadde blitt arrestert, og den greske staten hadde gått med på å betale erstatning til Italia. Karl Johanssen konkluderte med at det var bra at Korfu-saken hadde endt uten noen større konflikt, men han stilte seg kritisk til Korfu-sakens gang. Folkeforbundet hadde blitt satt helt ut av spill, og hadde blitt ytterligere svekket. Mest kritisk var Johanssen til det faktum at Mussolini hadde benyttet militær overmakt til å begå et åpent rettsbrudd.²³⁸ Når det gjaldt Fiume-saken så ble den løst mellom Italia og Jugoslavia i januar 1924. Mussolini hadde lagt sin *krigstrompet* til side, skrev Johanssen, og fått i stand en avtale med Jugoslavia, hvor byen ble innlemmet i Italia, og området rundt ble innlemmet i Jugoslavia. I en viss forstand ga Johanssen honnør til Mussolini for at Fiume-spørsmålet hadde blitt løst fredlig, og han hadde forståelse for at italienerne gjorde krav på byen på bakgrunn av nasjonalitetsspørsmålet. Johanssen mente at situasjonen mellom Italia og Jugoslavia hadde blitt mer stabil, men løsningen var ikke perfekt. Nasjonalitetsspørsmålet, statsgrensene og økonomiske interesser kunne skape spirer til nye konflikter mellom Italia og Jugoslavia, konkluderte han.²³⁹

Utover dette var det lite om Mussolinis utenrikspolitikk av stor betydning i Arbeiderbladet.²⁴⁰ I resten av perioden som behandles i dette kapittelet holdt Mussolini en forholdsvis lav utenrikspolitisk profil.

---

²³⁵ Fiume – Italienske navnet for byen Rijeka i dagens Kroatia. Striden om Fiume hadde dype røtter. Ved fredsoppgjøret etter 1. verdenskrig, i Paris, krevde Italia Fiume på ut ifra prinsippet om nasjonal selvbestemmelsesrett (italienere utgjorde majoriteten av bybefolkningen). Dette kravet ble ikke innfridd, og italienerne mente at president Wilson var *pro-jugoslavisk*. I 1920 kom Italia og Jugoslavia fram til en (midlertidig) enighet om grensene, og Fiume (og området rundt byen) fikk status som fristat. Se f. eks: Clark, *Moderen Italy*, 203-205; og Di Scala, *Italy*, 223-224.

²³⁶ Arbeiderbladet, 12.09.1923, *Adriaterhavets nøkkel*. KJ; Arbeiderbladet, 15.09.1923, *Korfu og Fiume*. KJ; Arbeiderbladet, 18.09.1923, *Fiume*. KJ.

²³⁷ Arbeiderbladet, 27.09.1923, *Korfu rømmet*. Telegram.

²³⁸ Arbeiderbladet, 29.09.1923, *Efter Korfu*. KJ.

²³⁹ Arbeiderbladet, 17.01.1924, *Den lille entente*. KJ; og Arbeiderbladet, 28.01.1924, *Den lille ententes undergang*. KJ.

²⁴⁰ Riktignok forekom det noen nyheter om grensetvister ved koloniene i Nord-Afrika. I tillegg så ble det fokus på de italienske fascistenes deltakelse på arbeidskonferansen til Folkeforbunds internasjonale arbeidsorganisasjon (ILO) i 1925. Se f. eks.: Halldor Heldal: *Norge i ILO 1919-1939*, (Oslo 1994): side 43; og Arbeiderbladet, 04.06.1925, *Den 7. arbeidskonferanse i Genf*. Trygve Lie.

Årsdagen for marsjen mot Roma

I begynnelsen av oktober 1923 mottok Arbeiderbladet nyheter fra et møte i det fascistiske storrådet (*Gran Consiglio del Fascismo*). Rådet ble ledet av Mussolini og besto av lederne i partiet og staten, men hadde i denne perioden ingen formell konstitusjonell myndighet. Det rådet skulle gjøre var å drøfte og uttale seg om viktige saker. ”Rådets uttalelser hadde betydning som prinsipperklæringer og retningslinjer for videre politiske vedtak i parlament og regjering”, skriver Ottar Dahl.²⁴¹ Nyhetsmeldingene fra rådets møte fortalte om at fascistene sto overfor en dyptgående krise. På møtet ble Mussolini anklaget for å ha gitt altfor mange innrømmelser overfor arbeiderne. Ledere for provinsavdelinger av fascistbevegelsen rettet også en skarp kritikk mot Mussolinis sentralisering av fascistbevegelsen. Ikke bare klaget de på at provinsavdelingene fikk mindre uavhengighet, men de klaget også på at fascistene i Roma sto under altfor sterk innflytelse av ledende bank og finansinstitusjoner.²⁴²

Selv om avisen ikke fikk fram kompleksiteten i den fascistiske bevegelsen, med ulike fraksjoner og retninger, så kom den inn på kjernen i den interne striden i det fascistiske partiet,²⁴³ aktivistenes misnøye med regjeringsposisjonen, og misnøyen med at *den fascistiske revolusjonen* ikke hadde gått langt nok. For dem var ikke Mussolinis regjering så ulikt tidligere regjeringer. De ønsket et mer autoritært og diktatorisk fascistregime enn det de så. Mussolini på sin side ønsket å temme og få bedre kontroll med de aktivistiske elementene i fascistbevegelsen, samt holde på *normaliseringslinjen*.

Nyhetene fra storrådet ble så kommentert i avisens lederspalte. Kommentaren var ganske tydelig: ”Den italienske fascistbevegelse staar allerede i oppløsningens tegn.” Når det gjaldt påstanden om at fascistene i Roma sto under innflytelse fra kapitalistklassen, så mente Martin Tranmæl at dette ikke bare gjaldt fascistene i Roma, fordi ”hele fascistbevegelsen er et villig redskap i kapitalisternes hænder”. Den interne striden man så i fascistbevegelsen, mente avisen, skyldtes personlig maktsyke og kryssende kapitalistinteresser. Fascistenes voldsgjeringer ble forstått som et uttrykk for kapitalistklassen og borgerskapets desperasjon og for at de var kommet inn i en forfallsperiode. Det ble innrømmet i lederartikkelen at mange

---

²⁴¹ O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 22.

²⁴² Arbeiderbladet, 01.10.1923, *Fascistene raadslaar*. Spesialtelegram; og Arbeiderbladet, 02.10.1923, *Det italienske fascistparti foran sin opløsning*. Spesialtelegram.

²⁴³ Payne, *A History of Fascism*, 111-113 - gir en oversikt over de ulike retningene innenfor fascistpartiet.

hadde mistet troen på de italienske arbeiderne. Men den italienske arbeiderklassens nederlag var bare midlertidig, skrev Tranmæl. Han så ingen bærende idé eller ideologi i fascismen, og trodde derfor at det fascistiske regimet ikke ville vare: ”En bevægelse som har et saa skrøpelig grundlag, maa bli splidagtig med sig selv og forfalde. [...] nogen samfundsmagt og åndsmagt kan den aldri bli. Dertil er den for indholdsløs, forvirret og lakeiagtig.”²⁴⁴

Det kom altså tydelig fram i lederartikkelen at Arbeiderbladet ikke hadde noen tro på at de italienske fascistene ville kunne holde på sin maktposisjon. Selv om Tranmæl så fascismens oppløsning, så ble det advart mot *den fascistiske faren* i lederartikkelen: ”Den er bare saavidt begyndt. Det er derfor nødvendig at man er opmerksom paa faren og træffer forholdsregler mot den.” Fascismen ble forstått som et hinder i arbeiderbevegelsens kamp. ”Men jo flere der tar del i arbeidet og kampen for fremtidens – arbeidets – samfund, desto lettere og mer smertefrit vil gjennombruddet kunne ske. Derfor har alle virkelig radikale eller revolutionære kræfter en opgave, som de nu maa samle sig om med kraft og beslutsomhet.”²⁴⁵

Den ovenfornevnte lederartikkelen viste ikke bare kjernen av Arbeiderbladets oppfatning av fascismen, men den viste også hvordan begivenhetene i Italia ble brukt av avisen til å agitere for egne politiske ståsteder og prinsipper. I tillegg så virker det som at avisen tok lærdom av den italienske arbeiderbevegelsens situasjon. Fascistene hadde påført arbeiderbevegelsen et alvorlig slag, fordi den italienske arbeiderbevegelse ikke hadde opptrådt med nok kraft og beslutsomhet mot fascistene, mente man. Derfor ble det advart mot at fascismen var en fare.

På årsdagen for Mussolinis maktovertakelse, ble Mussolini hyllet av den borgerlige pressen. I Arbeiderbladet ble dette bare nevnt kort i en lederartikkel, som hovedsaklig gikk ut på å kritisere de borgerlige partienes politikk på Stortinget som evneløs.²⁴⁶ I liten grad rettet avisen noe direkte angrep på fascismen i forbindelse med årsdagen, og den rettet heller ingen skarp kritikk mot borgerpressens hyllest av Mussolinis regime. Sett ut ifra måten fascismen hadde blitt behandlet i Arbeiderbladet tidligere, må man kunne kalle dette for utypisk.²⁴⁷ Dog har det nok sin forklaring i at Arbeiderpartiet i løpet av november 1923 ble splittet. I forkant av, og

---

²⁴⁴ Arbeiderbladet, 03.10.1923, *Opløsningen*. Leder.

²⁴⁵ Arbeiderbladet, 03.10.1923, *Opløsningen*. Leder.

²⁴⁶ Arbeiderbladet, 30.10.1923, *Mussolinis elever*. Leder.

²⁴⁷ I en del andre forbindelser var det vanlig at avisen i forbindelse med merkedager viet en eller flere artikler til temaet, eksempler på dette var Arbeiderbladets behandling av den kommunistiske revolusjonen i Russland, årsdagen for opprettelsen av Komintern og *Spartakus-kampene* i Tyskland.

etter splittelsen, var avisen (spesielt de redaksjonelle) artikler dominert av splittelsesspørsmålet og Arbeiderpartiets forhold til Komintern.

Den 23. november 1923 trykket Arbeiderbladet det som kan kalles avisens markering av fascistregimets årssdag. Riktignok var den ikke skrevet av avisens egne medarbeidere, men det var et lenger brev fra Italia-korrespondenten Giovanni Giglio. I grunnen var Giglios brev en oppsummering av og beretning av den politiske situasjonen og samfunnssituasjonen i løpet av det siste året, og man finner mange av de samme betraktningene hos Giglio, som man finner blant Arbeiderbladets egne medarbeidere.

”Et aar er gaat, og et ord betegner de fascistiske bedrifter i dette aar – *fiasko*. Det er det mest træffende ord til at uttrykke kontrasten mellem fascisternes næsten naive løfter da de gik ind i Italiens politiske liv, og de fattige resultater av disse løfter i dag”, skrev Giglio. Han redegjorde så punktvis for en rekke temaer om fascistenes politikk som gjorde at han hadde kommet fram til *fiasko-konklusjonen*. Først og fremst påpekte Giglio at fascistene ikke hadde blitt den herskende klasse i Italia, slikt de selv hadde ønsket. Det andre poenget han påpekte var at ”fascismen selv indtil denne dag ikke har kunnet løse det problem som er grundlaget for hele dens eksistens – at organisere sig som et parti”. I og med at fascistene slet med partiorganiseringen, mente Giglio, at de dermed ikke greide å oppnå en balanse og stabilitet, som han mente var en forutsetning for gjennomføre et politisk program. I forlengelse av dette gikk Giglio inn på fascistene mål om å få gjennomført et samarbeid mellom sosiale klasser, som var fascistenes løsning på klassekampen. Dette kalte han for en pseudoteori, som hadde feilet i stor grad fordi den ble motarbeidet av industriherrene. I den grad fascistregimet hadde fått til noen form for klassesamarbeid så hadde dette blitt gjort med tvang og diktatoriske metoder rettet mot arbeiderklassen. Fascisten hadde heller ikke fått gjennomført noen *fascistisk revolusjon*, eller ny konstitusjon. Dette ble tolket som at fascistene var altfor svake og ute av stand til å skape *et nytt samfunn*. Fascistene var nødt til å samarbeide med andre partier, og styre ut ifra det eksisterende samfunnssystemet for å kunne ivareta sin maktposisjon, mente Giglio. Mussolinis uttalelser om at han ønsket å styre Italia på et bredt parlamentarisk grunnlag, ble derfor forstått som retorikk som Mussolini brukte til å skjule fascismens svakhet.

Til slutt kom Giglio mer inn på den interne striden i fascistbevegelsen. Han mente at mye av striden hadde sin årsak i fascistene ikke hadde fått gjennomført den politikken de hadde

ønsket. I denne striden så Giglio en ny politisk tendens hos fascistene – revisjonisme. ”Denne revisionstendens, som har representanter i fascisternes nye styrende gruppe, holdes oppe av Mussolini, som indser nødvendigheten av at forlate de strenge metoder og anta et mer moderat system, som vil lette en venskapelig politik overfor opposisjonspartierne.” Giglio mente at dette innledet en ny situasjon for fascistene, som trolig ville føre til mindre vold. I tillegg mente han at det ville føre til at fascistene ville få en svakere rolle, samt forandre fascismen ”i en saadan grad at publikum sikkert vil ha vanskelig for at kjende den igjen.”²⁴⁸ Trolig mente Giglio at *normaliseringslinjen* ville bli den gjeldende politiske linjen for fascistpartiet, og at det ville bli mer likt de øvrige borgerlige partiene i Italia.

Giglio oppholdt seg i Italia og hadde dermed mye mer detaljert kunnskap om hva som hadde vært fascistenes uttalte politiske program, enn journalistene i Arbeiderbladet. Dette gir Giglios artikkel en større styrke ved at han hadde mer kunnskap om situasjonen i Italia enn Arbeiderbladets medarbeidere i Kristiania. I tillegg bidro Giglios, og andre former for korrespondanse, til empirisk grunnlag for den analysen Arbeiderbladet gjorde av fascismen.

I korrespondentbrevet kom Giglio inn på en del vesentlig trekk ved den italienske fascismen. Dog fokuserte han veldig mye på den aktivistiske fløyen i fascismebevegelsen, og det ser ut som at han i stor grad definerte og forsto fascismen ut ifra denne fløyen. Dermed kunne han konkludere med Mussolinis første år som statsminister var en fiasko. Den aktivistiske fløyen blant fascistene var i stor grad misfornøyde med at den fascistiske politikken ikke hadde gått langt nok.²⁴⁹ Fokuseringen på at fascistene hadde indre problemer og svakheter, førte til at man i mindre grad så på den politikken Mussolini faktisk førte, ikke bare som statsminister, men også som leder av fascistene. Dermed ble Mussolinis evner til å manøvrere i det politiske landskapet, samt hans evner til å opprettholde sin stilling i det maktpolitiske spillet underkommunisert. Dette gjaldt ikke bare i Giglios korrespondanse, men også når man ser på tendensene og vinklingen i Arbeiderbladets betraktninger av det fascistiske regimet i Italia. På en måte gir dette et inntrykk av at avisen undervurderte Mussolinis, og fascistenes, evner til å holde fast på, samt befeste sin maktposisjon. Mussolini viste også en evne til å tilpasse seg det politiske klimaet. Allikevel må det poengteres at Arbeiderbladet så at Mussolini hadde konsolidert sin stilling, og at fascismen hadde en folketiltrekkende evne.²⁵⁰ I tillegg hadde den

---

²⁴⁸ Arbeiderbladet, 23.11.1923, *Den italienske fascistens fiasko*. G. Giglio.

²⁴⁹ Payne, *A History of Fascism*, 111.

²⁵⁰ Arbeiderbladet, 01.12.1923, *Hvorfor staar vi istampe?* J. Friis.

fascistiske terroren påført arbeiderbevegelsen et så kraftig nederlag at det var vanskelig å se at arbeiderklassen i nær framtid ville utfordre fascistenes maktposisjon.

Så selv om Arbeiderbladet ikke hadde noen tro på at fascismen ville vare som en samfunnsmakt, så var avisen fortsatt forsiktig med å komme med noen klar prognose for når fascismen ville miste sin maktposisjon. Fokuseringen på fascismens indre problemer og troen på at fascismen ikke var levedyktig som et samfunnssystem, må også forstås ut ifra Arbeiderbladets politiske agitasjon. På den ene siden rettet den seg mot norske *Mussolini-beundrere*. På den andre siden henvendte den seg til den norske arbeiderbevegelsen, for å mane om politisk og organisatorisk samling og anti-fascistisk virksomhet.

Arbeiderbladets syn på det italienske parlamentsvalget, 1924

I forkant av det italienske parlamentsvalget i april 1924, mottok Arbeiderbladet nyheter om at valgkampen utartet til blodige kamper i alle byer i Italia. Fascistene brukte vold og terror til å kvitte seg med politiske motstandere.²⁵¹ Videre ble det hevdet at en del borgerlige og liberale politikere valgte å slutte seg til Mussolinis regjeringsblokk på grunn av frykt for den fascistiske terroren. Det ble også påpekt at fascistenes terror var så utstrakt og brutal at all opposisjonell agitasjon var umulig.²⁵² I tillegg mottok Arbeiderbladet melding om at Giovanni Giglio ble utvist fra Italia på grunn av ”meddelelser til utlandet som er skadelig for «Italias interesser» (d.v.s. Mussolinis regjering)”. Arbeiderbladet antok at Giglio ble utvist på grunn av et korrespondansebrev som Daily Herald hadde trykket, hvor ”de fascistiske valgterroristiske midler blev avslørt”.²⁵³ Arbeiderbladet fulgte så opp med å trykke det nevnte korrespondansebrevet.

Giglio antok at valget ville umuliggjøre ordentlig politisk opposisjon i Italia. Valgordningen ville trolig sikre at parlamentet ville bestå av en fascistisk og nasjonalistisk majoritet.²⁵⁴ Dermed ville opposisjonell virksomhet i parlamentet bli hindret, mente Giglio. Det fascistiske

---

²⁵¹ Arbeiderbladet, 01.04.1924, *Valgkampen i Italien*. Spesialtelegram.

²⁵² Arbeiderbladet, 05.04.1924, *Mussolinis valgmetoder*. Spesialtelegram.

²⁵³ Arbeiderbladet, 05.04.1924, ”*Daily Herald*”s korrespondent utvist. Spesialtelegram – Arbeiderbladet antok også at Giglio hadde klart å komme seg unna den fascistiske terroren fram til da fordi han var engelsk statsborger.

²⁵⁴ I juli 1923 ble det vedtatt en ny valglov i Italia. Partiet som fikk flest stemmer skulle få 2/3 av plassene i parlamentet, forutsatt at man fikk mer enn 25 prosent av stemmene. Jf. O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 22. - Karl Johanssen redegjorde for loven da den ble kjent for Arbeiderbladet. Han mente at Mussolini hadde utøvet betydelig press for at den skulle bli vedtatt. Johanssen viste avsky til den nye valgordningen, og mente at det bare ville fungere til fordel for Mussolini. Jf. Arbeiderbladet, 20.07.1923, *Signor Mussolinis sidste triumf*. KJ.

regimet forsøkte å framstille situasjonen i Italia som at den var i den skjønneste orden. Dette mente Giglio var langt ifra sannheten. Utstrakt og brutal terror hindret opposisjonell valgkamp. Giglio ga så noen konkrete tilfeller på hvordan opposisjonelle politikere ble forfulgt, og i verste fall drept. Dette sa han, var bare eksempler på utallige terroristiske handlinger som fascistene utførte. Den fascistiske pressen forsvarte volden, ved å hevde at den ble utført ut ifra patriotiske hensyn. Videre påpekte Giglio at i ni av ti tilfeller så slapp de fascistiske forbryterne unna straffeforfølgelse, og volden ble det bare mer av, og den ble stadig mer aggressiv. Dermed konkluderte Giglio med at: ”Det italienske folk har fullstendig mistet sin frihet, og jeg ser ikke noe tegn på at det snart kan bli slutt på dette slaveri.”²⁵⁵

Samme dag som Giglios brev sto på trykk i Arbeiderbladet, så mottok avisen prognoser som indikerte at fascistene ville vinne majoritet i parlamentet.²⁵⁶ Dagen etter ble Mussolinis hyllest av valgseieren sitert i et telegram: ”Valgene beviser, sier han, at vi behersker landet, ikke bare faktisk, men også moralsk. Vår seier er større enn vi selv hadde ventet den.”²⁵⁷ I det samme telegrammet ble Mussolini kritisert for at han ikke nevnte den hensynsløse terroren. I tillegg ble det påpekt at PCI hadde hatt en overraskende fremgang i valget. Til tross for at det før valget hadde blitt erklært at kommunistene ville bli praktisk talt tilintetgjort, så viste valgresultatet at PCI ville bli det nest største opposisjonspartiet i parlamentet.²⁵⁸

Karl Johanssen fulgte så opp med å kommentere valget. I likhet med nyhetsmeldingene påpekte han at valget hadde foregått i ”terrorismens tegn”. Mussolini hadde på forhånd sikret seg seieren i form av valgloven. I tillegg hadde fascistenes terror hindret ”enhver antydning av ærlig valgkamp”. Ut i fra dette konkluderte Johanssen med at valget var *humbug* og ikke noe uttrykk for folkets egentlige vilje.²⁵⁹ For Arbeiderbladet fungerte valget i Italia som en bekreftelse av, og styrket avisens oppfatning av, at Mussolini var en diktator, og at fascistenes fysiske makt var grunnlaget for Mussolinis maktposisjon.

Det fremstår klart at Arbeiderbladet begrunnet Mussolinis valgseier i 1924 utelukkende ut ifra valgordningen og den utstrakte terroren rettet mot opposisjonelle politikere. Dette blir også vektlagt i historielitteraturen. Men som Ernst Nolte sier: ”Hence the elections of April, 1924,

---

²⁵⁵ Arbeiderbladet, 07.04.1924, *Under fascismens jernhæl*. G. Giglio.

²⁵⁶ Arbeiderbladet, 07.04.1924, *Valgene i Italien igår*. Spesialtelegram.

²⁵⁷ Arbeiderbladet, 08.04.1924, *Mussolini seirer ved terror*. Spesialtelegram.

²⁵⁸ Arbeiderbladet, 08.04.1924, *Mussolini seirer ved terror*. Spesialtelegram.

²⁵⁹ Arbeiderbladet, 08.04.1924, *Valgår*. KJ.

were already a farce, even though they secured an unexpectedly strong majority for fascism which cannot be attributed solely to terror.”²⁶⁰ Di Scala vektlegger også terroren og valgsystemet, men han nevner noen andre faktorer. Selv om fascistene dominerte regjeringsblokken, så bidro også ikke-fascistiske politikere til at regjeringsblokken vant. Opposisjonen var fragmentert, og viste liten evne til å samarbeide. Mussolini hadde også vunnet en viss popularitet blant folket fordi Italia opplevde en bedring i den økonomiske situasjonen, og fordi han hadde løst Fiume-saken. Selv om Mussolini vant valget, så må det også nevnes at opposisjonspartiene vant flere stemmer i Nord-Italia enn den fascistledede koalisjonen. Etter valget viste opposisjonspartiene en sterkere misnøye og avsky mot Mussolinis regime.²⁶¹

Arbeiderbladets syn på Matteotti-krisen

To måneder etter parlamentsvalget, i Italia, inntraff det en begivenhet som fikk voldsom oppmerksomhet i Arbeiderbladet. De neste seks månedene kom Italia i stor grad til å prege Arbeiderbladets utenriksnyheter. Dette var den såkalte *Matteotti-krisen*, som Martin Clark omtaler som *Mussolinis Watergate*.²⁶² Ottar Dahl gir en kort og konsis framstilling av hvorfor denne begivenheten var så viktig:

I løpet av året 1924 kom imidlertid Mussolini og fascismen inn i en alvorlig krise, som fikk avgjørende betydning for den videre utvikling. Årsaken var drapet på den sosialistiske deputerte Giacomo Matteotti i juni, som ble knyttet til personer i Mussolinis nærmeste krets, og dermed vakte mistanke om at han selv var involvert. Det reiste seg i denne sammenheng en voldsom opposisjon mot ham og mot fascismen både i parlamentet og i pressen, med krav om hans avgang. Det var også fare for at majoriteten i kammeret ville splittes, og at kongen ville oppgi sin støtte til Mussolini.²⁶³

I midten juni 1924 mottok Arbeiderbladet nyheten om at Matteotti hadde blitt bortført. I telegrammet ble det fortalt at Matteotti hadde blitt bortført i en bil, da han var på vei til parlamentet for å legge frem en rekke viktige dokumenter. Det ble også nevnt at Mussolini hadde beordret at bortføringen skulle undersøkes.²⁶⁴ I dagene som fulgte kom det stadig nye meldinger på trykk i Arbeiderbladet med nye avsløringer i Matteotti-saken. Det ble tidlig slått fast at Matteotti hadde blitt bortført og drept av fascistene, selv om man ikke hadde funnet noe

---

²⁶⁰ Nolte, *Three Faces of Fascism*, 278.

²⁶¹ Di Scala, *Italy*, 252.

²⁶² Clark, *Modern Italy*, 224.

²⁶³ O. Dahl, *Fra konsens til katastrofe*, 23. – For en mer detaljert framstilling av Matteotti-krisen, se f. eks.: Clark, *Modern Italy*, 224-228; Di Scala, *Italy*, 253-256; Nolte, *Three Faces of Fascism*, 279-280; og Payne, *A History of Fascism*, 114-116.

²⁶⁴ Arbeiderbladet, 13.06.1924, *Italiensk parlamentarisme*. Telegram.

lik.²⁶⁵ Grunnen til attentatet på Matteotti, var visstnok at han skulle legge frem dokumenter i parlamentet, som beviste korrupsjon og bestikkelser av regjeringsmedlemmer. At fascistene hadde opptrådt slikt mot politiske motstandere var på ingen måte nytt, men følgene av Matteottis bortføring rystet det italienske samfunnet.²⁶⁶ Videre kom det stadig nye meldinger som informerte om at flere fascistere hadde blitt arrestert, og at sentrale personer i fascistpartiet var involvert i bortføringen. Det ble også spekulert på om Mussolini hadde stått bak mordet på Matteotti.²⁶⁷ Nyhetstelegrammene fortalte at Mussolinis regime ble utsatt for kraftig kritikk, og at situasjonen i Italia var veldig spent og usikker.²⁶⁸ Det ble også tidlig fokusert på at Matteotti-saken førte fascismens indre problemer opp til overflaten, og ble stadig mer synlig. Blant fascistene var det flere som mislikte Mussolinis involvering i saken, det vil si at han beordret full undersøkelse av saken. I et telegram ble det også spekulert på om Mussolini ville benytte seg av Matteotti-saken til å foreta en utrensning av fascistpartiet. ”Det ser imidlertid nu ut til at Mussolini vil splitte den fascistiske bevegelse og kaste ut eventyrerne. Den italienske storkapital behøver ikke lenger disse urolige elementer. Den har de øvrige partier på sin side”, lød det i telegrammet.²⁶⁹

Det ble altså raskt klart, i Arbeiderbladet, at Matteotti-saken ville få alvorlige konsekvenser for den politiske situasjonen i Italia. Utover sommeren fortsatte Arbeiderbladet å motta meldinger om Matteotti-saken, og det ble i stor grad fokusert på fascismens indre problemer og motsetningene i partiet.

Jakob Friis var tidlig ute med å kommentere situasjonen i Italia. Han hadde liten tro på at Mussolini ville komme seg helskinnet ut av den krisen som hadde oppstått. Friis mente at Mussolini hadde to alternativer til å håndtere Matteotti-krisen. Det ene alternativet var å ta avstand fra mordet. Dette ville, i følge Friis, føre til at Mussolini fjernet seg fra de som i realiteten gjorde at han kunne holde på makten – den militante og aktivistiske fløyen av fascistbevegelsen. Det andre alternativet var å *solidarisere* seg med mordet. Friis mente at

---

²⁶⁵ Arbeiderbladet, 16.06.1924, *Mussolini griper inn overfor Matteottis mordere*. Spesialtelegram. – Matteottis lik ble funnet den 16. august 1924. Jf. Arbeiderbladet, 18.08.1924, *Matteottis lik funnet*. Telegram.

²⁶⁶ Arbeiderbladet, 17.06.1924, *Mussolinis stilling truet*. Telegram.

²⁶⁷ Arbeiderbladet, 20.06.1924, *Mussolini er praktisk talt ferdig*. Telegram.

²⁶⁸ I begynnelsen av Matteotti-krisen var det en del usikkerhet på grunn av sensur av nyheter til utlandet. Det ble fortalt om at Mussolini hadde gitt ordre om å hindre kontakt med utenlandsk presse. Europeisk presse hadde store vanskeligheter med å oppnå telefonkontakt med sine korrespondenter i Italia. – Jf. Arbeiderbladet, 18.06.1924, *Situasjonen i Italia tilspisses*. Spesialtelegram. – Til tross for sensuren, var det en del nyheter som kom ut allikevel. Sensuren fortsatte gjennom store deler av Matteotti-krisen, men det varierte i stor grad hvor omfattende sensuren var.

²⁶⁹ Arbeiderbladet, 16.06.1924, *Mussolini griper inn overfor Matteottis mordere*. Spesialtelegram.

dette da ville føre til at flere ville slutte seg til den parlamentariske opposisjonen, som da ville kunne styrte Mussolini på det parlamentariske plan.²⁷⁰ Friis framstilte Matteotti-saken som en *tap/tap* situasjon for Mussolini.

Etterforskningen av Matteotti-saken ville svekke fascismen, mente Friis. Matteotti skulle legge frem dokumenter i parlamentet, som viste at regjeringen hadde gitt petroleumskonsesjoner til et amerikansk selskap. En konsesjon som var i strid med fascistenes *nasjonale* program. Dette ville da, i følge Friis, styrke den indre opposisjonen i fascistpartiet: ”Opposisjonen vil nu efter mordet på Matteotti bli meget styrket i sine mer eller mindre direkte påstander om, at Mussolini her har gått storkapitalens erender og har sveket fascismens nasjonalkapitalistiske program.” Videre gikk Friis inn på den økonomiske situasjon i Italia. Han mente at landet slet med store budsjettunderskudd. Mussolini hadde derfor solgt statsbedrifter og naturressurser for å balansere budsjettet. Det sto dårlig til med arbeiderklassen og middelklassens økonomiske situasjon, i følge Friis. Dermed mente han at en sosial krise ville inntreffe i Italia. ”Følgene av dette kan bare bli, at klassekampen i Italia vil tilspisses på tross av all fascistisk nasjonalistsvada. Klassekampen er nemlig ikke et overflatefenomen som fascismen.”²⁷¹

Noen dager senere kommenterte Friis igjen situasjonen i Italia. Denne gangen var han enda tydeligere i sine prognoser som at Matteotti-krisen ville føre til Mussolinis undergang, og hva som kunne skje videre. Mussolinis regime hadde avslørt seg som et personlig korrupsjonsdiktatur, mente Friis. Dermed ville arbeiderelementene innenfor fascistbevegelsen gå over til arbeiderpartiene. Videre mente Friis at kommunistene gradvis ville vinne tilliten blant disse arbeiderelementene, fordi kommunistlederne aldri hadde hatt noen forbindelse med fascistene. En annen ting Friis fokuserte på i denne artikkelen var at fascismen i seg selv ikke var et levedyktig samfunnssystem, fordi:

Fascismen bygget på småborgerskapets uklare masser og én manns dyktighet og ærgjerrighet. Dens idéinnhold bestod i nasjonalistiske fraser, og dens praktiske program var gjenoprettelsen av kapitalismen og det frie næringsliv. Omkring treet Mussolini vokste der frem en sopp av strebere og svindlere, som raskt gikk i forråtnelse.

Småbourgeoiset, som trodde fascismen skulde bli dets redning, blev som lusen mellem to negler: Storkapitalen, som behersket Mussolini, og arbeiderklassen som bekjempet ham. Småbourgeoiset blev mer og mer proletarisert, og det vil nu sette sitt håp til arbeiderklassen, likesom det før håpet på fascismen.

---

²⁷⁰ Arbeiderbladet, 16.06.1924, *Begynner det å rakne for Mussolini?* J. Friis.

²⁷¹ Arbeiderbladet, 16.06.1924, *Begynner det å rakne for Mussolini?* J. Friis.

Den indre forråtnelsesprosess som vi nu ser skride frem i fascismens småborger- og persondiktatur, viser oss, at Mussolinis makt var bygget op på et altfor fåtallig og altfor lite levedyktig samfundslag. Et *personlig* diktatur kan aldri bli langvarig eller levedyktig.

Bare *det* diktatur som utspringer av arbeiderklassens seier, er levedyktig, fordi det er et historisk nødvendig utviklingstrin.²⁷²

Som vi vil se videre, så var Friis samstemt med den redaksjonelle linjen i avisen på flere områder, når det gjaldt betraktningene om den italienske fascismen og situasjonen i Italia. Dette gjaldt først og fremst at avisen trodde at Matteotti-krisen førte til fascismens oppløsningsprosess. I likhet med det som hadde blitt vanlig i avisen, så Friis også på fascismen som en bevegelse med sitt sosiale grunnlag i småborgerskapet som fungerte som en tjener for kapitalismens interesser. Men når det gjelder Friis sine prognoser for hva som kunne skje videre i Italia, så vil vi se at de betraktningene ikke kom fram i andre kommentarer i Arbeiderbladet. Der ser man en større tilbakeholdenhet når det gjelder å gi prognoser for hva som kunne skje videre i Italia.

Også Karl Johanssen hadde liten tro på at Mussolini ville takle krisen som hadde oppstått i Italia. Den ene grunnen til dette var at Johanssen (prinsipielt) avviste et langvarig diktatur som et levedyktig samfunnssystem. Mer spesifikt gikk Johanssen inn på hva mordet på Matteotti hadde ført til. Ikke bare hadde det brakt harme i og utenfor Italia, men enda viktigere var det at det hadde brakt harme blant Mussolinis egne tilhengere. Da Johanssen skrev sin kronikk om situasjonen var det en del usikkerhet om hva som skjedde på grunn av sensur. Allikevel var det noen meldinger som kom ut. Ut ifra disse meldingene så det ut til at Mussolini hadde iverksatt en utrenskningsprosess i sitt parti. En annen nyhet gikk på at Mussolini førte samtaler med og søkte politisk støtte hos tidligere statsministere og ledere fra de liberale partiene. Dette ble av Johanssen tolket som et tegn på Mussolinis svakhet. ”En diktator, som søker hjelp og konferanser, er ikke farlig lenger. Il duce er snart en ganske almindelig signor Mussolini.”²⁷³

I Arbeiderbladets lederspalte rettet man også harde angrep på Mussolinis regime og trodde at fascismen ville gå under. Dog må det påpekes at man fra redaksjonelt hold, først og fremst nøyde seg med å hevde at Matteotti-krisen var innledningen til Mussolinis fall. Hva avisen trodde ville skje etter dette fikk man få indikasjoner på fra redaksjonelt hold i løpet av sommeren 1924. Som vist tidligere hadde Arbeiderbladet avvist den italienske fascismen som

---

²⁷² Arbeiderbladet, 21.06.1924, *Persondiktatur og klassediktatur*. J. Friis.

²⁷³ Arbeiderbladet, 20.06.1924, *Il duce*. KJ.

et levedyktig samfunnssystem. Matteotti-krisens konsekvenser fungerte dermed som en bekreftelse på dette. ”Mordet på Matteotti bragte dog begeret til å flyte over. Til dette bidro den indre oppløsningsprosess i fascistpartiet. Et parti som ledes av eventyrere, mordere og svindlere, kan aldri holde sig lenge. De veldige bestikkelsesaffærer bidrog også til å undergrave partiet.”²⁷⁴ I denne lederartikkelen ble det påpekt at det var vanskelig å få et fullt overblikk over situasjonen i Italia på grunn av sensuren, men selv meldingene fra borgerlige pressebyråer ga et bilde av *råttenskap*, het det i lederspalten.

Det er tydelig at Matteotti-saken var viktig for Arbeiderbladet. Utover sommeren fortsatte avisen å følge nyhetene fra Italia. Stadig mottok avisen nye telegrammer og nyheter som fortalte om ny avsløringer, og at Mussolinis stilling var usikker. Disse nyhetene ble også ofte innarbeidet i flere usignerte artikler, som så rettet kraftige angrep på Mussolinis regime, og fascistene ble konsekvent omtalt som banditter, mordere og svindlere. Ut ifra disse artiklene og flere lederartikler kan man se tre ting som forklarer hvorfor Matteotti-krisen var så viktig for Arbeiderbladet. 1) Krisen hadde satt i gang en oppløsningsprosess i fascistpartiet. 2) Krisen beviste at Arbeiderbladets politiske prinsipper var riktig. 3) Krisen ga anledning til å rette verbale angrep på det norske borgerskapet.

”Fascismen er slått. Den er rammet av et nederlag som er uoprettelig”, het det i Arbeiderbladets lederspalte, 7. juli 1924. I avisen hadde det over lang tid blitt hevdet at det var mange problemer med fascismen, og Matteotti-krisen hadde nå fått disse problemene opp til overflaten. Krisen hadde ikke bare skapt misnøye hos det italienske folk, men også i den fascistiske bevegelse. I lederen ble det fokusert mest på den interne striden i fascistpartiet. ”Men når Mussolini idag er en slagen mann, skyldes det den indre oppløsningsprosess innen fascistpartiet.” Det ble hevdet at Matteotti-krisen var den utløsende årsaken til dette, men oppløsningsprosessen hadde dypere røtter. Tranmæl mente at fascismen ikke hadde noen samlende idé. ”Den ropte på orden og disiplin og søkte å utnytte de nasjonale strømninger.” Men Mussolini hadde ikke innfritt noen av sine politiske løfter, han hadde bare *solgt* Italia til kapitalistene, ble det hevdet. Dette forklarte den interne striden hos fascistene. Mussolinis plan om å iverksette utrenskning av fascistpartiet ble forstått med at han ikke hadde kontroll over sitt parti. Avisen tolket også det at Mussolini holdt fast på *normaliseringslinjen* som et tegn på hans svakhet, fordi han søkte støtte hos andre politiske grupperinger. Dette mente man

---

²⁷⁴ Arbeiderbladet, 21.06.1924, *Speilet*. Leder.

ville bidra ytterligere til oppløsningen av fascistpartiet. Selv om Tranmæl mente at Mussolini hadde mistet sin maktdominans, så ble det presisert at Mussolini ikke ville falle med det første. ”En taburett- og lykkejeger som Mussolini kan ennå en tid bli sittende som statsminister. Han klamrer seg fast. Men hans makt er brutt.” Det at Mussolini nylig hadde reorganisert sin regjering, hvor flere fascister hadde blitt erstattet av ikke-fascistiske politikere fra høyresiden, ble brukt som argument for dette.²⁷⁵ En annen grunn til at avisen trodde at fascismen ikke ville falle med det første, var at det så ut til at fascistene var innstilt på en hard kamp for sin tilstedeværelse.²⁷⁶

Arbeiderbladet trodde altså at Matteotti-krisen innledet Mussolinis regimes avslutning. Hva man trodde ville skje videre, fikk man lite informasjon om fra redaksjonelt hold. Det er flere grunner som kan forklare dette. Man så tegn til at Mussolini ville klamre seg til maktposisjonen så lenge som mulig, og fascistene ville ikke gi seg uten kamp. I første omgang nøyde Arbeiderbladet seg med å si at fascistenes politiske maktdominans var brutt. Usikkerheten rundt hva som skjedde i Italia kan også ha hatt betydning for at avisen var tilbakeholden med å gi noen klarere prognoser. Redaksjonen hadde nok inntatt et prinsipp om å vente og se hva som skjedde videre. Man ser en klar tendens til at avisen var opptatt av å legge frem sine hypoteser med et empirisk grunnlag. En grunn til at dette poengteres her er at det også viser et klart brudd i avisens utenriksnyhetsprofil i forhold til den man kunne se under Scheflos redaktørtid, hvor prognoser og forhåpninger ble gitt ut ifra teoretisk argumentasjon.²⁷⁷ Dette viser også at Friis ikke var helt samstemt med Arbeiderbladets redaksjonelle linje.

En annen ting som er påfallende når man ser på Arbeiderbladets behandling av Matteotti-krisen (bortsett fra Friis sine kommentarer), er fraværet av kommentarer om den italienske arbeiderbevegelsen. Dette tyder på at avisen hadde liten tro på at den italienske arbeiderbevegelsen ville kunne hevde seg i den aktuelle situasjonen. En forklaring kan være at Arbeiderbladet da hadde lite informasjon om hvordan det sto til med arbeiderbevegelsen. Men man hadde også sett at Mussolini og fascistene nærmest hadde knust de italienske arbeiderorganisasjonene. Dette viser også at avisen ikke trodde på noen automatikk i at fascismens undergang nødvendigvis ville føre til et revolusjonært oppsving i Italia. I denne

---

²⁷⁵ Arbeiderbladet, 07.07.1924, *Fascisme*. Leder.

²⁷⁶ Arbeiderbladet, 26.06.1924, *Mussolini opgir diktaturet og vil lystre loven, men går ikke av*. Spesialtelegram.

²⁷⁷ Døvle Larssen, ”En uforbederlig optimist”, (spesielt: 104-107).

perioden hadde heller ikke Arbeiderbladet noen stor tro på revolusjon i Europa i nær framtid.²⁷⁸ I en lederartikkel sent i oktober 1924 ble det gitt en klare indikasjoner på dette. Artikkelen er i hovedsak en kritikk av Kominterns detaljstyring og liten evne til å revidere kommunistiske teorier i henhold til aktuelle politiske situasjoner. I lederartikkelen påpekes det også at man i Arbeiderbladet hadde liten tro på revolusjon i nær framtid:

På den andre siden er det klart at det trekker op til store utbrudd av klassekampen – om ikke nettopp til de avgjørende maktkampene – i andre land. I Italia går fascismens oppløsningsprosess meget raskt frem. [...] Hwad dag som helst kan det bryte ut, ikke en revolusjonær kamp om samfunndsmakten, men veldige sammenstøt om konkrete, positive krav fra arbeiderklassen.²⁷⁹

En annen ting som kom fram i denne lederartikkelen, var at Arbeiderpartiet ikke lenger identifiserte seg med det italienske kommunistpartiet, men med *maksimalistene* (PSI).

Arbeiderbladet brukte også Matteotti-krisen til å legitimere og argumentere for egen politikk.

For oss kommunister innebærer begivenhetenes utvikling i Italia en bekreftelse av den marxistiske opfatning vi bygger på: at det økonomiske grunnlag er bestemmende for den politiske ombygging. Hvis man vil en radikal omlegning av de bestående forhold, må man først og fremst skape forutsetningene for nye former for produksjon og omsetning. Det er det *grunnleggende* arbeid. Selvfølgelig skal man også ta i betraktning de fysiske forsvarsorganer en kjempende arbeiderklasse trenger. Men man skal aldri begå den skjebnesvangre feil å stille det centrale og avgjørende spørsmål i bakgrunnen og gjøre de ytre former til det vesentlige. Det er utslag av en overfladisk betraktningssmåte som vil hevne sig.²⁸⁰

Disse poengene fungerte ikke bare som legitimering av eget politisk ståsted, men også som en forklaring på hvorfor Tranmæl mente det gikk galt med fascismen i Italia. Fascistene der hadde bare vært i besittelse av fysiske maktmidler, men ingen evne til å utføre politiske ideer fordi kapitalistene hadde kontroll over økonomien og produksjonsmidlene, mente Tranmæl.²⁸¹

Arbeiderbladet benyttet seg også av Matteotti-krisen til å rette harde angrep på den norske borgerpressen. I en lederartikkel ble det vist til at den borgerlige pressen (Aftenposten, Nationen og Tidens Tegn) stadig hadde hyllet Mussolinis Italia i sine artikler.

Det har ikke vært måte på alle de velsignelser fascismen hadde bragt det italienske folk. Og Mussolini var den geniale statsman, som ut av forvirring og kaos hadde skapt orden og disiplin. Hensikten med denne stadige lovprisning var å skape grunnlag for en tilsvarende bevegelse også her i landet. [...] Imidlertid er det plutselig blitt slutt med fascistforherligelsen i den reaksjonære borgerpressen. Mordet på Matteotti og de avsløringer som er fremkommet i den forbindelse, har gitt Diesen og likesinnede noe annet å tenke på.²⁸²

---

²⁷⁸ Arbeiderbladet, 07.06.1924, *Dommen*. Leder; og Arbeiderbladet, 29.10.1924, *Internasjonalt samarbeid*. Leder.

²⁷⁹ Arbeiderbladet, 29.10.1924, *Internasjonalt samarbeid*. Leder. – Det må nevnes at det ble vist til eksempler i andre land også. Konklusjonen gjaldt da ikke primært for Italia, men generelt sett for flere europeiske land.

²⁸⁰ Arbeiderbladet, 07.07.1924, *Fascisme*. Leder.

²⁸¹ Arbeiderbladet, 07.07.1924, *Fascisme*. Leder.

²⁸² Arbeiderbladet, 21.06.1924, *Speilet*. Leder.

På mange måter gledet Arbeiderbladet seg over krisen i Italia, fordi borgerpressens ”store politiske ideal er slått i grus”.²⁸³ På samme sett som Arbeiderbladet hadde ment at de italienske fascistenes seier i 1922 hadde gitt inspirasjon til reaksjonære bevegelser i andre land. Så mente Arbeiderbladet at fascismens oppløsning hadde betydning utover Italias grenser, også i Norge. I løpet av våren og sommeren hadde Arbeiderbladet fulgt noen saker, som de mente var bevis på at myndighetene og offiserer støttet, og hadde tilknytning til reaksjonære bevegelser i Norge. Dette var organisasjoner som *Samfunnshjelpen*, *Samfunnsværnet* og *Pistolklubben av 1923*, som Arbeiderbladet til tider hadde omtalt som *fascistorganisasjoner* eller *spirer til fascisme*. Spesielt i løpet av den første måneden etter mordet på Matteotti var angrep på disse organisasjonene og borgerpressen ett gjennomgående tema i Arbeiderbladet. Det ble blant annet hevdet at: ”Fascismens sammenbrudd i Italien betyr samtidig et moralsk grunnstøt for hele den hvitegardistiske bevegelse som man nettopp nu syntes å være på så god vei til å bygge opp i Norge!”²⁸⁴ Noen dager etter at denne artikkelen sto på trykk gjentok Martin Tranmæl dette poenget i sin faste spalte. Han poengterte også at de norske *fascistspirene* ”ikke alltid er så farlige som de gir sig utseende av”, men man måtte være oppmerksomme på den faren som *fascistspirene* kunne utgjøre.²⁸⁵ Tranmæl hevdet også at situasjonen i Italia ville bidra til å påvirke Høyres agitasjon mot de revolusjonære arbeiderorganisasjoner i Norge:

De lag som skal påvirkes, begynner å forstå at det hele er en plump og grovkornet høireagitasjon. Etterhvert som dette går op for noen hver, vil ophisselsen mot arbeiderorganisasjonene vende sig om til forakt og avsky for høire, dets presselakeier og erendsvenner i de forskjellige institusjoner. Begivenhetenes utvikling i Italia har også øvet en sterk innflytelse på opfatningen her i landet. Når et regjeringsparti omgir sig med rene banditter, må det være *something rotten*.²⁸⁶

Som vist, fokuserte Arbeiderbladet på at Matteotti-krisen var en utløsende årsak til at fascismen hadde kommet inn i en oppløsningsprosess. Fra ulike telegrammer, artikler og fra redaksjonelt hold ble dette tydelig kommunisert til leserne. I disse artiklene og meldingene kom det fram at avisen så flere faktorer som spilte inn for å forklare krisen som hadde oppstått i Italia. I begynnelsen av september 1924 trykket Arbeiderbladet en lengre artikkel som på mange måter sammenfatter avisens betraktninger, og analyse av den italienske fascismen og Matteotti-krisen.

---

²⁸³ Arbeiderbladet, 07.07.1924, *Fascismen*. Leder.

²⁸⁴ Arbeiderbladet, 23.06.1924, *Mussolinis ”regjering” var i virkeligheten en gemen morderliga*. Usignert artikkel.

²⁸⁵ Arbeiderbladet, 25.06.1924, *Forholdsregler*. M. Tranmæl.

²⁸⁶ Arbeiderbladet, 27.06.1924 *Omslag?* M. Tranmæl.

Artikkelen innledet med å forklare fascismens gjennombrudd i Italia, for deretter å trekke frem strukturelle problemer med Mussolinis regime, og avslutte med de problemene avisen så Mussolini sto overfor i september 1924.²⁸⁷ Selv om artikkelen på mange måter gjentok flere av synspunktene som avisen hadde på fascismen, så kom man i artikkelen mer inn i dybden på enkelte punkter. Det som er interessant med artikler som denne, er at de ofte trakk opp lange linjer. Dermed kan man lettere se eventuelle endringer og kontinuitet i avisens analyse av den italienske fascismen.

I artikkelen ble det hevdet at den italienske fascismens *revolusjon* hadde blitt bygget på en bred massebevegelse. Fascismen hadde støttet seg på arbeidsløse soldater og *bandittelenter*, men også middelstanden og deler av arbeiderne hadde sluttet seg til massebevegelsen. Arbeiderbladet forklarte de italienske arbeidernes tilslutning til fascismen med at arbeiderne hadde blitt skuffet og lei av arbeiderbevegelsens evneløshet og fraksjonsstrid. I forbindelse med marsjen mot Roma hadde avisen også gitt noe av skylden til den italienske arbeiderbevegelsen for fascistenes seier, men da hadde *reformistene* fått hovedskylden.²⁸⁸ I denne artikkelen ble det ikke pekt på noen spesifikk fraksjon innenfor den italienske arbeiderbevegelsen.

Videre i artikkelen ble det hevdet at fascistene hadde vunnet tilhengere med gylne løfter om stabilt økonomisk liv og samarbeid mellom klassene for fedrelandets fremgang. Dog ble det påpekt at fascismen seier ikke bare skyldtes at det hadde blitt en folkebevegelse, men også at den hadde anvendt fysiske makt. Dette var den fascistiske militsen, voldsbander, som hadde blitt finansiert av storkapitalen. Uten at man gikk inn i detalj, ble det vist til at Mussolini og fascistene hadde et politisk program. Til tross for at Mussolini hadde blitt *diktator*, så maktet ikke fascistene å gjennomføre sitt politiske program. Dette ble begrunnet med at fascistene ikke hadde den økonomiske makten. Fascistenes angrep på fabrikkomiteer og fagorganisasjonene hadde gjort industriherrene enerådige i det økonomiske liv, ble det hevdet. Industriherrene og storkapitalen hadde villig støttet og finansiert terroren mot arbeidernes organisasjoner fordi det tjente deres interesser. Dermed fungerte storkapitalen som den egentlige herren i Italia, og den posisjonen de hadde gjorde at de kunne sabotere og hindre alle de fascistiske planene om *sosial rettferdighet*. Dermed mente Arbeiderbladet at det fascistiske regimet bare hadde stabilisert det gamle samfunnssystemet. Dette hadde da ført til

---

²⁸⁷ Arbeiderbladet, 03.09.1924, *Matteotti*. Usignert artikkel.

²⁸⁸ Se kapittel 3.

at fascistene langsomt mistet tillit blant de brede folkemassene. Det var først og fremst kretser fra de liberale og fra middelklassen som viste opposisjon mot fascistene, fordi de følte de ikke hadde noen politisk innflytelse, ble det hevdet i artikkelen. Avisen mente at fascismen møtte ytre motstand fordi den viste seg å være et diktatur uten initiativ. I artikkelen ble det lagt større vekt på fascismens indre motstand, det vil si at den indre motstanden var et større problem for fascismen enn den ytre motstanden. Det ble vist til at det hadde foregått voldsomme fraksjonskamper innad i fascistbevegelsen, og korrupsjonsskandalene hadde bare forverret stridighetene.

Selv om fascistene hadde stått for flere politiske mord og attentater tidligere, så var det flere faktorer som gjorde, at avisen mente, at mordet på Matteotti fikk betydningsfulle konsekvenser. En grunn var at mordet hadde skjedd på et tidspunkt hvor opposisjonen og misnøyen mot fascismen begynte å vise seg fram i større grad enn tidligere. Matteotti-saken ”kastet et grelt lys over fascismens indre råttenskap og moralsk forfall”. Det hadde blitt avdekket at flere ledende fascister var involvert i mordet, og etterforskningen av mordet avslørte store korrupsjonsskandaler. Samt andre skandalehistorier om personer i fascistpartiet, som bare styrket misnøyen mot fascistene. Det ble hevdet at Mussolini ikke hadde våget å dysse ned Matteotti-saken fordi Matteotti hadde hatt innflytelsesrike venner ikke bare i Italia, men også i andre europeiske land. Selv om man ikke hadde noen beviser for at Mussolini hadde vært direkte involvert i attentatet, så mente man at Mussolini var moralsk ansvarlig for mordet. Dette ble begrunnet med artikler og ytringer som Mussolini hadde kommet med i forkant av mordet. Dette, mente man i Arbeiderbladet, måtte ha inspirert til mordet på Matteotti.

På grunn av Matteotti-krisen, så Arbeiderbladet flere tegn på at Mussolini mistet sin likevekt. Mordet styrket den ytre motstanden mot fascistene. Mussolinis forsøk på å håndtere krisen hadde svekket Mussolinis posisjon internt i fascistpartiet. Det ble vist til at Mussolinis beslutning om å iverksette en utrenskning av fascistpartiet, samt besluttet å legge den fascistiske militsen under hæren, som i følge Arbeiderbladet bare styrket den aktivistiske fløyens misnøye med Mussolini. Mens Mussolini forsøkte å holde på *normaliseringslinjen* og søkte støtte hos andre politiske grupper, så presset den aktivistiske fløyen på for at fascistene skulle gå hardere inn for å befeste fascistenes erobring av statsmakten. Summen av dette,

konkluderte artikkelen til at Matteotti-krisen kunne vise seg å bli den siste og avgjørende krisen for fascistene.²⁸⁹

Fra og med Matteotti-krisen ser man i Arbeiderbladet noe endring i avisens analyse av den italienske fascismen, men man kan også se spor av dette tidligere. Sett i forhold til hvordan avisen analyserte fascismen etter marsjen mot Roma, så ser man at avisen nå i større grad fokuserte sin kritikk på at fascismen, og Mussolini, var udemokratisk, framfor anti-kommunistisk. Arbeiderbladet omtalte også i større grad enn tidligere, fascismens sosiale grunnlag og fascismens politiske program. Det tyder på at Arbeiderbladet fikk mer kunnskap om hva fascismen var, og det påvirket avisens analyse av fascismen. Denne analysen beveget seg nå mer i retning av å forstå fascismen som massebevegelse med et selvstendig politisk program, med et småborgerlig sosialt grunnlag, som også hadde fått oppslutning blant mange arbeidere. Arbeiderbevegelsens skyld i dette, ble nå gitt kollektivt, og ikke til bestemte fraksjoner slikt som tidligere. Det som forholdt seg konstant i Arbeiderbladets analyse av fascismen, var at man fortsatt mente at fascismens tjente borgerskapets og kapitalismens interesser.

Utover høsten 1924 ble det langt færre redaksjonelle artikler som kommenterte situasjonen i Italia, men Arbeiderbladet fortsatte å følge Matteotti-krisen gjennom telegrammer og nyhetsmeldinger. Nyhetene fra Italia ga et bilde av at situasjonen i Italia var kaotisk og svært spent. Avisen hadde ikke full oversikt over hva som skjedde i Italia, noe som kan forklares med sensur av meldinger til utlandet, men en del nyheter ble lekket ut til Europa.²⁹⁰ Det var ut i fra dette Arbeiderbladet fikk oversikt over hva som skjedde i Italia. Riktignok kom de ikke alltid helt inn i dybden av hva som foregikk, men jevnt over så fanget avisen mye av stridens kjerne.

Telegrammene i Arbeiderbladet fortalte om at Matteotti-saken var opphav til en stadig mer aktiv bevegelse mot fascistregimet.²⁹¹ Nyhetene fra Italia viste at den opposisjonelle pressen rettet flere angrep mot Mussolinis regime. Pressen spilte en viktig rolle i å avdekke Matteotti-saken, og for Arbeiderbladet ble disse avisene viktige bidragsytere for nyhetsdekningen. Mye av fokuset i nyhetene fra Italia dreiet seg om den politiske opposisjonens motstand mot

---

²⁸⁹ Arbeiderbladet, 03.09.1924, *Matteotti*. Usignert artikkel.

²⁹⁰ Arbeiderbladet, 06.09.1924, *Kriserykter fra Italia*. Spesialtelegram; og Arbeiderbladet, 07.11.1924, *Uroligheter og sensur i Italia*. Spesialtelegram.

²⁹¹ Arbeiderbladet, 06.09.1924, *Kriserykter fra Italia*. Spesialtelegram.

Mussolinis regime. Opposisjonen hadde besluttet å boikotte Mussolini, og nektet å møte opp i parlamentet. Denne opposisjonen kom til å bli kjent som *den aventinske opposisjon*, etter navnet på stedet i Roma hvor de samlet seg.

Opposisjonen mot Mussolinis regime førte også til en ny fascistisk voldsbølge. Det ble rapportert om at *venstrefløyen* i fascistpartiet krevde at myndighetene skulle rydde opp i situasjonen med å arrestere opposisjonelle, samt forby ikke-fascistisk presse. Hvis ikke ville de gripe til våpen.²⁹² Fascistene presset Mussolini for at han skulle gå bort fra *normaliseringslinjen*, og gå over til en mer autoritær fascistisk styremåte. Fascistiske bander gikk også til angrep på opposisjonen. Flere telegrammer i løpet av høsten fortalte om sammenstøter i ulike byer, samt angrep på pressen.

Den 11. november 1924 trykket Arbeiderbladet et telegram hvor det sto at Mussolini selv skulle tale i parlamentet den påfølgende dagen. Dette var i forbindelse med åpningen av parlamentet, og det var stor usikkerhet rundt hva Mussolini ville si.²⁹³ Talen hadde samme betydning som en regjeringserklæring og et referat av talen ble gjengitt i Arbeiderbladet. I talen gjorde Mussolini det klart at han ikke ville innfri opposisjonens krav om at parlamentet måtte oppløses og skrive ut nyvalg, i henhold til den gamle valgordningen. Mussolini anklaget opposisjonens opptreden ved å boikotte parlamentet og mente at de handlet uriktig. ”For mens de gav sig utseende av å oprettholde respekt for konstitusjonen, inntok de i virkligheten en holdning som bare kunde betegnes som antikonstitusjonell, hvis de holdt sig vekk fra parlamentet”, sa Mussolini.²⁹⁴ Videre forsvarte Mussolini regjeringens opptreden den siste tiden og avsluttet talen med: ”Regjeringen har gjort sin plikt og med troskap tjent nasjonens interesser. Mine herrer deputerte av flertallet, gjør nu eders plikt, og la oss allesammen tenke på Italien.”²⁹⁵

Til tross for at opposisjonen nektet å møte i parlamentet, så var stillingen til Mussolinis regjering usikker.²⁹⁶ ”Alle Rom-korrespondenter meddeler i går at Mussolinis stilling ansees som betraktelig rokket. Overalt skal blodige gatekamper ha funnet sted i byene og i provinsen, og dette ofte mellom personer som inntil for kort tid siden var tilhengere av Mussolini”, het

---

²⁹² Arbeiderbladet, 15.09.1924, *Fascistene går til motangrep*. Spesialtelegram.

²⁹³ Arbeiderbladet, 11.11.1924, *Mussolini skal selv tale*. Spesialtelegram.

²⁹⁴ Arbeiderbladet, 12.11.1924, *Mussolini taler*. Telegram.

²⁹⁵ Arbeiderbladet, 12.11.1924, *Mussolini taler*. Telegram.

²⁹⁶ Clark, *Modern Italy*, 226.

det i et telegram.²⁹⁷ I tillegg til å fortelle om den folkelige misnøyen mot Mussolini, så fortalte telegrammene også at de ikke-fascistiske partiene som satt i parlamentet viste en større misnøye med Mussolini, og det så ut til at denne opposisjonen ville øke. Alt i alt ble situasjonen i Italia betegnet som svært spent. ”I de nærmeste dager venter man sig alle mulige overraskelser.”²⁹⁸

Karl Johanssen kommenterte situasjonen i Italia i november. I kommentaren rettet han kritikken mot Mussolinis udemokratiske styre, og de utfordringene han mente Mussolini sto overfor på grunn av dette. ”Og sikkert er det at Mussolini tross sine store ord i virkeligheten ikke har regjert en dag uten enten å anvende ulovlige midler eller true med dem. Og et så ekstraordinært styre kan naturligvis ikke vare lenge. Menneskene har en naturlig trang til bestemte regler å leve efter.” Johanssen påpekte at selv om de fascistiske bandene var viktig for Mussolinis maktposisjon, så hadde bandene også skapt store problemer for ham ved at de ofte hadde operert på egenhånd. Videre så nevnte Johanssen at Mussolini nå kom i konflikt med grupper i samfunnet som tidligere hadde stått på hans side. Voldshandlingene mot pressen og forbudet mot politiske forsamlinger, ble av Johanssen forstått som et klart tegn på at Mussolini fryktet en økende motstand mot hans regime.²⁹⁹

Ut året 1924, fortsatte telegrammene som ble gjengitt i Arbeiderbladet å fortelle om en ustabil politisk situasjon i Italia, og fokuset lå som regel på opposisjonens kritikk og motstand mot Mussolinis regime.

Arbeiderbladets syn på Matteotti-krisens etterspill

I januar 1925 fortsatte Arbeiderbladet å følge begivenhetene fra Italia. Situasjonen var fortsatt urolig, og en rekke meldinger fortalte om fascistiske angrep på pressen og opposisjonelle. Det så ut til at de fascistiske bandene forberedte seg på alvorlige kamper.³⁰⁰

I historielitteraturen om Italia og den italienske fascismen står 3. januar 1925 som en viktig dato. Mussolini stilte opp i parlamentet og holdt en tale hvor han trosset og utfordret

---

²⁹⁷ Arbeiderbladet, 12.11.1924, *Opposisjonen mot Mussolini sterk*. Telegram.

²⁹⁸ Arbeiderbladet, 12.11.1924, *Opposisjonen mot Mussolini sterk*. Telegram.

²⁹⁹ Arbeiderbladet, 12.11.1924, *Mussolini*. KJ. - Artikkelen ble sannsynligvis skrevet før Karl Johanssen fikk vite innholdet i Mussolinis tale.

³⁰⁰ Arbeiderbladet, 02.01.1925, *Stadig uro i Italia*. Spesialtelegram; og Arbeiderbladet, 03.01.1925, *Avgjørende begivenheter forestår i Italia*. Spesialtelegram.

opposisjonens krav mot ham. Mussolini tok personlig ansvar for den siste tids begivenheter, men han mente at han ikke hadde gjort noe galt og at Italia ikke hadde noen andre alternative ledere. Han benektet at han hadde vært involvert i mordet på Matteotti, men han tok på seg det moralske ansvaret siden han var leder av fascistene: "I now accept, I alone, full political and moral and historical responsibility for what has happened ... if Fascism has been a criminal association, then I am the chief of this criminal association."³⁰¹ Med dette tok Mussolini det politiske initiativet, etter å ha vært på defensiven i de siste seks månedene. Talen han holdt innleder en ny periode i den italienske fascistens historie. Det fascistiske regimet konsoliderte seg. Mussolini brøt med *normaliseringslinjen* og den videre utviklingen gikk i retningen av et mer autoritært og diktatorisk fasciststyre i Italia.

I Arbeiderbladet ble Mussolinis tale omtalt noen dager senere. Det som kom fram i telegrammet var at Mussolini hadde utfordret parlamentets medlemmer til å stille ham for riksrett. Samtidig avviste og protesterte han mot alle beskyldinger om at han hadde stått bak overfall på politiske motstandere. Mussolini gikk så til hardt angrep på den opposisjonelle pressen som han mente hadde opptrådt tarvelig og vanæret Italia. *Den aventinske opposisjonen* fikk også hard medfart, og Mussolini mente den hadde blitt en revolusjonær bevegelse. Mussolini erklærte at han personlig ville ta ansvar for det som måtte skje videre, og lovet å få klargjort situasjonen i Italia innen 48 timer.³⁰²

Telegrammene fortalte så videre at det var stor usikkerhet om hva som ville skje videre i Italia, men det var klart at situasjonen i Italia var svært spent. Opposisjonspressen fryktet skarpere diktatur, og noen gikk så langt at de trodde det kunne komme til blodige tilstander i Italia. Det ble også klart at regjeringens første tiltak var å iverksette tiltak for å hindre sabotasje mot jernbanene, samt hindre alle former for politiske møter og forsamlinger.³⁰³

Mussolinis siste trusler har hensatt hele Italia i feberagtik spenning. Man forbereder seg på det værste. Den fascistiske milits, som utgjør 350.000 mann, er mobilisert. Det hevdes her at Mussolinis bestemte optreden i øieblikket har styrket hans posisjon, men samtidig har den skapt nye vanskeligheter for diktaturet, derved at hans krigserklæring med ett slag har forent den store og daglig voksende opposisjon til en fast blokk.³⁰⁴

Dog var det vanskelig å få et godt innblikk i hva opposisjonen gjorde, fordi den opposisjonelle pressen opplevde en sterk knebling. En ting som syntes å være sikker, var at

---

³⁰¹ Utdrag fra Mussolinis tale sitert i Clark, *Modern Italy*, 227.

³⁰² Arbeiderbladet, 05.01.1925, *Mussolini handler*. Telegram.

³⁰³ Arbeiderbladet, 05.01.1925, *Mussolini handler*. Telegram.

³⁰⁴ Arbeiderbladet, 07.01.1925, *Mussolini setter alt inn på ett kort*. Telegram.

Mussolini hadde gjenvunnet kontrollen over fascistene. Fra og med Mussolinis tale i parlamentet var det ingen nyheter som fortalte om interne stridigheter i fascistpartiet.

Videre lød meldingene at Italia i realiteten var i en beleiringstilstand. Til tross for sensur og knebling av opposisjonell virksomhet, så kunne avisen fortelle om at opposisjonspartiene som fortsatte å boikotte parlamentet og planla tiltak mot Mussolinis regime. Telegrammene ga som regel inntrykk av at opposisjonen var mer samlet og hadde mer handlingsrom, enn slik det framstår i historielitteraturen.

Selv om begivenhetene i Italia var viktige i nyhetsbildet i Arbeiderbladet i januar 1925, så var det ingen redaksjonell omtale av situasjonen. Dog var det andre som kommenterte situasjonen.

Edvard Bull som hadde vært i Berlin på konferanse i løpet av julen 1924, hadde der kommet i kontakt med flere italienere. Fra opplevelsene i Berlin kunne Bull fortelle Arbeiderbladet om at det hadde skjedd et omslag i det italienske folks stilling til fascismen:

Før var det almindelig at jevne småborgerlige mennesker, som ellers er utenfor all politikk, meget energisk forsikret at de var fascist. Uten oppfordring strødde de stadig om sig med slike erklæringer. Nu er forholdet omvendt. Alle slike folk har det travelt med å forsikre at de ikke er fascist.³⁰⁵

En annen kommentar av situasjonen kom i form av en artikkel som Angelica Balabanoff hadde skrevet for Arbeiderbladet.³⁰⁶ Balabanoff hadde kjennskap til Mussolini fra den tiden han hadde vært sosialist, og hennes omtale av ham var på ingen måte flatterende. ”Verken da han var revolusjonær eller etter sitt forræderi, selv ikke i den tid han har innehatt makten, har han hatt spor av ansvarsfølelse, aldri hatt noe standpunkt og aldri tatt noe initiativ uten å støtte sig til en større eller mindre del av omgivelsene”, skrev hun. Balabanoff mente at det i realiteten raknet sammen for Mussolini, selv om han talte om sin egen styrke og personlige

---

³⁰⁵ Arbeiderbladet, 07.01.1925, *Mussolini setter alt inn på ett kort*. Telegram. – Edv. Bulls betraktninger var gjengitt på slutten av flere telegrammer som var samlet under den nevnte overskriften.

³⁰⁶ Arbeiderbladet, 15.01.1925, *Den feige Mussolini*. A. Balabanoff - Født i Ukraina i 1877. Aktiv som agitator og organisator for ulike sosialistiske partier i Europa. Medlem av PSI i 1900. Sentral i oppbyggigen av PSI og aktiv i partiavisen *Avanti!* (som journalist og redaktør). Aktiv i *Zimmerwaldbevegelsen*. Oppholdte seg i Russland under revolusjonen, og medlem av bolsjevikpartiet. Ble sekretær i Komintern, men forlot Sovjet i 1921 ”i protest mot det hun betraktet som politisk forræderi av revolusjonen, spesielt av Zinovjev og Radek. Balabanoff nektet å kritisere lederen av PSI, Serrati. Formelt ekskludert fra Komintern i 1924. Igjen aktiv i PSI. Balabanoff var motstander av sentralisering og byråkratisering av det politiske arbeidet. Jf. *PaxLeksikon*, bd. 1, 274-275.

Etter Arbeiderpartiets brudd med Komintern, ”trådte hun i nært samarbeid med partiets ledelse og deltok i arbeidet for å samle de uavhengige sosialist- og kommunistpartier i et internasjonalt arbeidsfelleskap”. Ble sekretær i *Informasjosbyrået for revolusjonære-sosialistiske partier*. Jf. *Arbeidernes leksikon*, bd. 1, 510-511.

egenskaper. Ikke bare mente Balabanoff at dette var smakløst, men også karakteristisk for Mussolini.

Balabanoff roste opposisjonens opptreden ved at den hadde besluttet å boikotte parlamentet. Fordi dette da hadde hindret Mussolini fra å inngå noen form for kompromiss, hvor han kunne feie bort eller dysse ned Matteotti-saken. Saken hadde dermed blitt holdt levende, og bidratt til at opposisjonen mot Mussolini vokste, også blant folket. Matteotti-saken hadde gjort at Mussolini følte avmakt og angst. Derfor mente Balabanoff at han hadde iverksatt tiltak for å kneble opposisjonell virksomhet. Nå hadde Mussolini bare den fascistiske milits som han kunne støtte seg til, og den mente hun han ville bruke for å holde fast på sin maktposisjon:

Man må være forberedt på alt: beleiringstilstand over hele landet, ødeleggelse av alle de avisredaksjoner som hittil ikke er ødelagt, alle de arbeiderlokaler som ennå står igjen, ny terror, pryl, lakserolje, mord og ophevelse av parlamentsmedlemmenes immunitet – alt er mulig. Bare en ting er utelukket: gjenoprettelsen av Mussolinis prestige.³⁰⁷

Dagen etter Balabanoffs artikkel hadde stått i avisen, trykket Arbeiderbladet en ny artikkel, skrevet av Arne Ordning, som på mange måter illustrer den usikkerheten man hadde når det gjaldt situasjonen i Italia. I artikkelen gikk han til hardt angrep på Mussolini og de ledende fascistene, som han mente var en gjeng med svindlere og mordere. I artikkelen vises det til ”en interessant artikkel om fascismen i det solide og konservative engelske tidsskrift *Riew of Riews*”. Den var skrevet av to italienske skribenter, som av personlig sikkerhet var anonymisert. Store deler av artikkelen ble gjengitt. Omtalen av Mussolini var på ingen måter i positiv forstand, og artikkelforfatterne mente at verken ”fascismen eller Mussolini representerer noen konstruktiv ide, noe sammenhengene livssyn”. Det ble redegjort for Mussolinis og fascismens ulike utviklingsfaser. Om den aktuelle situasjonen het det at: ”Enhver rettsikkerhet er forsvunnet. Den fascistiske milits hersker som en fientlig hær i et erobret land. Det er skapt en korrupsjon og en vilkårlighet uten like. Fascismen er ingen nasjonal folkebevegelse. Den er en camorra på 300,000 mann og har snart et samlet folk imot sig.” Arne Ordning påpekte at de to italienske skribentenes omtale av den italienske fascismen på ingen måte var objektiv, ”men det er opsigtsvekkende at en slik skildring står i et av Europas toneangivende konservative tidsskrifter. Selv fascismens venner kan ikke nekte, at den er i forfall. Et diktatur som ikke står i skapende ideers tjeneste og ikke har bestemte historiske oppgaver å løse, blir et utålelig tyranni”.³⁰⁸

---

³⁰⁷ Arbeiderbladet, 15.01.1925, *Den feige Mussolini*. A. Balabanoff.

³⁰⁸ Arbeiderbladet, 16.01.1925, *Fascismens forfall*. A.O. Trolig Arne Ordning – Medlem av Mot Dag siden 1921. Medlem av sentralstyret i Venstre kommunistisk Ungdomsfylking, og representant i Arbeiderpartiets sentralstyre, 1924-1925. Jf. *Arbeidernes leksikon*, bd. 5, 311.

Selv om det i denne artikkelen fremkommer ganske klart at man ikke hadde noen tro på at den italienske fascismen ville vare, så ble artikkelen avsluttet med et viktig og sentralt poeng.

Men ingen kjenner opposisjonens virkelige styrke. Hvor er den arme som kan ta kampen op med fascistenes milits? Er den italienske arbeiderklasse rustet til aksjon? Mussolini har nettopp fått vedtatt en presselov som setter strenge straffer for «falske eller kunstig ophissende» meddelelser, og har ved sin kontroll over post og telegraf opnådd, at ingen utenfor Italia selv kan opgjøre sig noen mening om maktbalansen i øieblikket.³⁰⁹

Dette forklarer hvorfor Arbeiderbladet var tilbakeholden med å legge frem noen form for prognose for hva man trodde ville skje i Italia. På den ene siden så man tegn på en krisesituasjon og tegn på at Mussolinis regime kunne falle. Samtidig så man i Arbeiderbladet, klare tegn på at Mussolinis regime strammet grepet og iverksatte tiltak for å holde fast på maktposisjonen. Etter januar 1925 ble det en sterk nedgang i nyheter fra Italia i Arbeiderbladet. Til tider dukket det opp telegrammer som fortalte om en sterkere knebling av pressefriheten og andre antidemokratiske tiltak Mussolini iverksatte for å styrke sin kontroll over landet. Det ble til tider informert om opposisjonell virksomhet, men de fleste tegnene pekte i retning av at Mussolinis regime ville vare en stund til.

Situasjonen i Italia og den italienske fascismen ble i svært liten grad kommentert redaksjonelt eller av avisens øvrige kommentatorer. Derimot ble den nyopprettede norske organisasjonen *Fedrelandslaget* gjenstand for en del kommentarer i løpet av vinteren og våren 1925. I Fedrelandets opprop kom det fram at den ønsket å beskytte det eksisterende samfunnet, og det ble hevdet at ”der i Norge ikke er jordbunn verken for proletariates eller reaksjonens diktatur”. Fedrelandslagets uttalte mål og oppgaver var å føre opplysningsarbeid med det formål ”å uskadeliggjøre revolusjonær virksomhet”. Organisasjonen satte nasjonens selvstendighet i sentrum og å bevare det eksisterende samfunnet. Den skulle ”fremme forståelse og solidaritetsfølelse mellom by og bygd og mellom alle samfundslag. [og] Å bygge vårt folks politiske og sosiale utvikling på nasjonal og demokratisk grunn”, het det i oppropet.³¹⁰ Fedrelandslaget skulle altså være en upolitisk organisasjon med et formål om å beskytte nasjonen mot voldspolitik. Arbeiderbladet var sterkt kritisk til den nye organisasjonen. Avisen forsto Fedrelandslaget som en borgerlig samling som stilte seg til kampstilling mot arbeiderklassen.³¹¹ Det som må nevnes her er at Arbeiderbladet *ikke* omtalte

---

³⁰⁹ Arbeiderbladet, 16.01.1925, *Fascismens forfall*. A.O.

³¹⁰ Arbeiderbladet, 05.01.1925, ”*Fedrelandslaget*”. Usignert artikkel.

³¹¹ Arbeiderbladet, 30.01.1925, *Fedrelandslagets start i Oslo*. Usignert artikkel; og Arbeiderbladet, 16.02.1925, *Fedrelandslagets gjenvordigheter*. Leder.

Fedrelandslaget som noen fascistisk organisasjon, eller som en organisasjon med fascistiske tendenser, i løpet av 1925. En mulig forklaring på dette er at Fedrelandslaget manglet det voldselementet som avisen forstod som et sentralt element i fascismen. Når det gjelder organisasjoner som Arbeiderbladet tidligere hadde omtalt som *spirer til fascisme*, så ble ikke begrepet fascisme brukt konsekvent. Disse ble i større grad omtalt som *hvitegarder*, enn som fascistiske i 1925. Her kan det kort nevnes at dette tyder på at Arbeiderbladet hadde en litt snevrere bruk av fascistbegrepet i 1925, enn i 1922/23. En annen ting dette tyder på er at avisen muligens forsto den fascistiske trusselen i Norge som mindre i 1925, enn i 1923.

I begynnelsen av august 1925, mottok Arbeiderbladet et brev fra Italia, hvor det ble fortalt at all form for frihet var undertrykket. De anti-demokratiske lovene hadde blitt enda strengere, og Mussolini brukte sine fascistiske bander til å få ”i stand alle mulige voldshandlinger og fandskap mot annerledes tenkende”, sto det i brevet. Videre i brevet ble det fortalt om konkrete tilfeller av hvordan fascistene gikk til angrep på opposisjonelle, samt hvordan fascistene utøvet postsensur, og at fascistregime hadde iverksatt tiltak for å overvåke opposisjonelle. I følge brevet hadde disse tiltakene blant annet det formål å hindre at omverden fikk høre om ”de virkelige forhold i Italia under Mussolinis og fascistenes «ordnende» herredømme”.³¹²

Litt senere, den samme måneden, mottok avisen nyheten om at den tidligere italienske statsministeren, Vittorio Emmanuele Orlando, hadde besluttet å nedlegge sitt mandat som parlamentsmedlem, og erklært at han ville gå i eksil. Orlando begrunnet dette med ”at der ikke er plass for menn som ham, at den forfatningstilstand Mussolini har trumfet igjennom, gjør enhver politisk arbeid umulig”. I tillegg så umuligjorde fascistenes terrorisering enhver offentlig diskusjon.³¹³ Det var Karl Johanssen som kommenterte denne saken, og han fordømte det fascistiske regime på det sterkeste. ”Det går altså ikke an å hevde andre meninger enn det herskende terroristiske partis. Ikke på noe punkt. [...] Et slikt system som dessuten ikke bygger på noe prinsipielt grunnlag, men bare er et rent maktproblem, er ikke en civiliset stat verdig”, skrev Johanssen. Og han var skuffet over at fascismen hadde oppnådd denne *triumfen*. ”Den viser, at det anses håpløst å opta en virkelig kamp. For en flukt blir dog

---

³¹² Arbeiderbladet, 05.08.1925, *Den slovakiske fascismens metoder* [sic]. Usignert (brevet innledes med: ”I et privatbrev vi i disse dager har fått fra Italia skrives:”).

³¹³ Arbeiderbladet, 17.08.1925, *Signor Orlando*. KJ.

aldri noen kamp. Den er en fallitterklæring for den parlamentariske liberalisme, som altså ganske savner midler til å arbeide for sin sak”, hevdet Johanssen.³¹⁴

Oppsummering

Mussolinis fascistregime i 1923-1925 var gjenstand for massiv kritikk fra Arbeiderbladet. Det fascistiske regime ble i stor grad framstilt som, og forstått som et diktatur, som opprettholdt sin maktposisjon med den fascistiske militsens utstrakte og brutale voldsutøvelse. Kritikken og de verbale angrepene mot fascismen forekom i alle typer artikler i Arbeiderbladet – lederartikler, signerte kommentarer og i usignerte artikler. Nyhetsartiklene og telegrammene som omhandlet situasjonen i Italia og den italienske fascismen, hadde i hovedsak en vinkling og fokusering som framstilte Mussolinis regime svært negativt.

Arbeiderbladet fortsatte å angripe den italienske fascismen, for at det var en anti-kommunistisk/sosialistisk bevegelse. Etter hvert fokuserte kommentarene mer på at den italienske fascistens anti-demokratiske karakter. Dog var ikke denne endringen et brudd, fordi i det anti-demokratiske, så inngår det anti-kommunistiske/sosialistiske. Fascisme ble altså forstått som noe mer enn at det var anti-marxistisk. Dessuten var Arbeiderbladets kritikken av fascistregime også situasjonsbestemt. Arbeiderbladet var en nyhetsavis som i hovedsak kommenterte de (dags)aktuelle begivenhetene. Dermed forekom denne fokusendringen.

Med den synkende fokuseringen på den italienske arbeiderbevegelsens stiling, så fokuserte Arbeiderbladet mer på fascistens indre problemer. Trolig fordi den italienske fascismen hadde påført arbeiderbevegelsen et sterkt tilbakeslag, og nærmest knust arbeidernes organisering. I tillegg så fokuserte Arbeiderbladet på fascistens indre problemer fordi det var noe som avisen så, samt avisen hadde ingen tro på at den italienske fascismen representerte et levedyktig samfunnssystem. Arbeiderbladet mente at fascismen ikke hadde noe politisk program eller ideologi. I tillegg, så avisen at det var en indre strid i fascistbevegelsen.

Selv om Arbeiderbladet ikke hadde noen tro på den italienske fascismen som levedyktig, så betyr ikke det at avisen ikke så på fascismen som en trussel, snarere tvert imot. Arbeiderbladet mente å se at en reaksjonær bølge skylte over Europa, og at mange reaksjonære kretser og

---

³¹⁴ Arbeiderbladet, 17.08.1925, *Signor Orlando*. KJ.

grupper lot seg inspirere av den italienske fascismen, også i Norge. Dermed innledet avisen en anti-fascistisk kampanje. Formålet med denne kampanjen var todelt. Man var solidariske med utenlandske kamerater, og man advarte den norske arbeiderbevegelsen mot en potensiell trussel. Selv om fascismen hadde fått gjennomslag i Italia i stor grad på grunn av italienske forhold, så mente Arbeiderbladet at fascismen var et generelt fenomen – en ekstrem form for reaksjonen. Noe av grunnen til at Arbeiderbladet fortsatte (gjennom hele denne perioden) å anse en *norsk fascisme* som bare potensiell, og ikke fullbyrdet, har nok sin forklaring i at *norsk fascisme* hovedsakelig kom i form av profascistiske ytringer, og ikke i fascistisk handling. Det vil si at man i Norge, ikke fikk bygget opp noen form for fascistisk milits/bander av betydelig størrelse. Alle tegn viser at, i Arbeiderbladets forståelse av fascismen, så var vold og ekstrem voldsutøvelse mot arbeiderklassen et betydelig kriterium for å omtale noe som fascistisk.

En annen følge av den fascistiske maktovertakelsen i Italia i oktober 1922, var at Arbeiderbladet begynte å se nærmere på hva den italienske fascismen var. Dermed ble det noe endring i avisens analyse av den italienske fascismen. Etter hvert som Arbeiderbladet fikk mer kunnskap om den italienske fascismen, så forsto avisen at den italienske fascismen hadde et politisk program. I tillegg så Arbeiderbladet nærmere på hva som var fascistenes sosiale grunnlag, og det var i stor grad småborgerlig, men også elementer fra arbeiderklassen. I tillegg krigsveteraner og *banditter*, som utgjorde et viktig fundament av de fascistiske bandene. Dog førte ikke denne nye kunnskapen av fascismen til noen radikal endring av avisens analyse av den italienske fascismen. Fortsatt så var det sentrale poenget at fascistene tjente borgerskapets og kapitalismens interesser, og at fascistene hadde fungert som kapitalismens kriseforsvar.

Når det gjelder Arbeiderbladets vurdering av den italienske arbeiderbevegelsen, så innså avisen tidlig, at den italienske arbeiderklassens organisering ble sterkt svekket av den italienske fascismens terror. Når det gjaldt årsaksforklaringen til hvorfor fascistenes maktovertakelse hadde blitt mulig, ser man at avisen etter hvert endret sitt standpunkt når det gjaldt den italienske arbeiderbevegelsens skyld. Hele den italienske arbeiderbevegelsen hadde noe skyld, i følge Arbeiderbladet. Ikke bare *reformistene*, men også kommunistene. Etter hvert som Jakob Friis skrev mindre om situasjonen i Italia, så ble dette tydeligere i avisen. Det er altså først og fremst på dette området at Arbeiderpartiets relasjon til Komintern gjorde utslag. Det vil si, ikke hvordan avisen vurderte fascismen, men hvordan avisen vurderte den

italienske arbeiderbevegelsen. Etter bruddet med Moskva, så ble Arbeiderbladets kritikk av de italienske kommunistene (og dermed også kritikk av Kominterns føringer) tydeligere. I tillegg så ble det tydelig at avisen solidariserste seg mer med det italienske sosialistpartiet.

Som nevnt så hadde Arbeiderbladet liten tro på at den italienske fascismen var et levedyktig samfunnssystem. Etter at Matteotti-krisen ble et faktum ble dette tydelig kommunisert i avisen. Men det hadde også blitt fokusert på det tidligere. Arbeiderbladet mente at krisen innledet det fascistiske regimets fall, dog var avisen tilbakeholden med å gi noen klare prognoser for når de trodde at fallet ville fullbyrdes. Avisen mente at Matteotti-krisen var en *tap/tap* situasjon for Mussolini. Flere faktorer spilte inn, men Arbeiderbladet fokuserte i begynnelsen mest på fascismens indre problemer, så etter hvert ble også den økende opposisjonen mot Mussolini fokusert på. Når det gjaldt fascismens indre problemer så var det at stridighetene mellom ulike fraksjoner i fascistbevegelsen ble mer tydelige og markante. Arbeiderbladet mente også at et stort problem for Mussolini var at han var ute av stand til å få gjennomført sin fascistiske politikk, fordi fascistene hadde fungert som en tjener for borgerskapets og kapitalismens interesser. Resonnementet for dette kan oppsummeres med at: Borgerskapet og kapitalismen var i en krise. Fascistene hadde bekjempet arbeidernes organisering, som førte til at storkapitalen fikk full kontroll over de økonomiske midler og produksjonsmidlene. Martin Tranmæl mente at en forutsetning for å utøve politisk makt og politiske målsetninger, var å ha kontroll over de økonomiske midlene og produksjonsmidlene i et samfunn.

Selv om Matteotti-krisen rystet Mussolinis maktposisjon, og Arbeiderbladet mente at den innledet fascistregimets fall, så var avisen tilbakeholden med å spå hva som ville skje videre og hvordan utviklingen ville skje. Flere tegn tydet på at Mussolini ville holde seg til makten en stund, blant annet ved å søke samarbeid med andre politiske grupperinger. Arbeiderbladet mente at Mussolini dermed kunne holde på maktposisjonen, men det ville føre til en svakere maktposisjon. En annen ting var at fascistbevegelsen fortsatt var sterk, og den ville ikke gi opp uten kamp. Dessuten viser Matteotti-krisen at Arbeiderbladet ikke så noen automatikk i at fascismens eventuelle fall ville føre til et revolusjonært oppsving i Italia. Etter at Mussolini løste Matteotti-krisen var det vanskelig for Arbeiderbladet å se at Mussolinis regime ville falle i nær framtid.

Oppsummering og konklusjon

I denne framstillingen har vi sett hvordan Arbeiderbladet fulgte den italienske samfunnsutviklingen over et tidsrom hvor det foregikk store endringer i den italienske samfunnssituasjonen. Situasjonen i Italia gikk fra en periode hvor en offensiv og revolusjonær arbeiderbevegelse sto tilsynelatende sterkt i Italia. Arbeiderbladet mente at det var et stort potensial for en sosialistisk revolusjon i Italia. Riktignok gikk det ikke slik som avisen hadde håpet. Det var Mussolini og fascistene som erobret den politiske makten i Italia. Gradvis befestet og konsoliderte de italienske fascistene sin kontroll over det italienske samfunnet. I framstillingen har vi også sett hvordan nyhetsdekningen i Arbeiderbladet gikk fra å fokusere på den italienske arbeiderbevegelsens stilling, til å fokusere på den italienske fascismen. Generelt sett så kan Arbeiderbladets holdning til den italienske fascismen betegnes som *forakt*.

Arbeiderbladet mente at fremveksten av fascismen var en følge av den tilspissede klassekampen i Italia. Avisen mente å se at dette hadde en sammenheng med arbeiderklassens radikalisering og kapitalismens krise. Den italienske fascismen ble forstått som borgerskapets og kapitalismens kriseforsvar. I begynnelsen mente Arbeiderbladet at det var borgerskapet og myndighetene som sto bak den italienske fascistbevegelsen. Fascistene ble dermed sett på som en uselvstendig politisk bevegelse, som var et redskap for borgerskapets og kapitalistenes interesser – å knuse arbeiderklassens frigjøring. Dermed ble ikke fascismen ansett som en hovedfiende for arbeiderklassen. Det var borgerskapet som var hovedfienden, fordi de sto bak fascistene, mente Arbeiderbladet. Den ekstreme og utstrakte volden som de italienske fascistene rettet mot den italienske arbeiderbevegelsen var et fundamentalt element i avisens forståelse av fascismen. Det at den italienske fascismen hadde vokst fram, og fascismens karakter, ble så brukt som et argument for at klassekampen hadde blitt tilspisset. I tillegg ble fascismen brukt til å argumentere for at man ikke kunne bygge et sosialistisk samfunn ut ifra det eksisterende samfunnssystemet.

Det var først etter marsjen mot Roma og Mussolinis maktovertakelse, i Italia i 1922, at Arbeiderbladet begynte å se nærmere på hva fascismen var. Mussolinis maktovertakelse skapte voldsom oppmerksomhet i Arbeiderbladet. Først og fremst fokuserte avisen på det som den mente var fascismens politiske funksjon. Avisen mente at den fascistiske

maktøvertakelsen representerte borgerskapets reaksjon, og diktatur, i sin mest primitive form. Arbeiderbladet mente fra begynnelsen at fascismen hadde en karakter av å være anti-demokratisk, men avisen fokuserte mest på fascismens anti-kommunistiske/sosialistiske karakter, fordi den fascistiske volden rettet seg i hovedsak mot arbeiderbevegelsen. Etter at den italienske arbeiderbevegelsen ble sterkt svekket, fokuserte avisen mer på fascismens anti-demokratiske karakter. Arbeiderbladets grunnforståelse av den italienske fascismen var at fascismen ble forstått som en kontrarevolusjonær bevegelse, med det formål å knuse arbeidernes organisering, og dermed tjene borgerskapets interesser. Denne grunnforståelsen betegnes som en typisk marxistisk fascismeteor. Den italienske fascismen ble heller ikke sett på som et fenomen som var unikt for Italia. Fordi fascismen ble betraktet som en (ekstrem) form for reaksjonen ble den i grunn forstått som et allment fenomen.

I Arbeiderbladets årsaksforklaring på Mussolinis maktøvertakelse, sto to poenger sentralt. Det ene var den fascistiske volden og terroren, samt det utenomparlamentariske presset. Det andre var splittelsen av den italienske arbeiderbevegelsen. Det var spesielt arbeiderbevegelsens rolle som trukket fram i årsaksforklaringen på Mussolinis maktøvertakelse i 1922. Jakob Friis var den som kommenterte dette mest i Arbeiderbladet i tiden etter marsjen mot Roma. Det framstår som klart at Friis ga en ubetinget støtte til de italienske kommunistene, og rettet mesteparten av skylden mot *reformistene*. I Friis sine kommentarer finner man sterke spor av PCIs egne betraktninger, samt synspunkter som stemte overens med Kominterns taktikk og metoder. Man mente at fascistene ikke hadde blitt møtt med aktiv motstand fordi den italienske arbeiderbevegelsen var splittet, og det var *reformistene* som var hovedsyndebukk for dette. Avisen mente at *reformistene* hadde motsatt seg kommunistenes taktikk og metoder, og hadde dermed ikke bare hindret enhetsfronten, men også åpnet for borgerskapets reaksjon. Etter hvert som Friis skrev mindre om situasjonen i Italia, og Arbeiderbladet distanserte seg fra Komintern, ble dette skyldspørsmålet modifisert. Hele den italienske arbeiderbevegelsen fikk da kritikk for at fascistene ikke ble møtt med aktiv motstand fra en samlet arbeiderklasse. Kommunistene ble kritisert for at de hadde vært sektiske og dogmatiske, og ikke tilpasset seg den aktuelle situasjonen.

Som nevnt førte Mussolinis maktøvertakelse til at Arbeiderbladet begynte å studere fascismen nærmere. Hovedpoenget til Arbeiderbladet gjennom hele perioden som har blitt behandlet i denne framstillingen, er at avisen så på den italienske fascismen som en tjener for borgerskapets og kapitalismens interesser. Dette var kjernen i oppfattelsen, men det som lå

rundt kjernen ble nyansert. Først og fremst ved at Arbeiderbladet gikk fra å se på den italienske fascismen som en uselvstendig politisk bevegelse til å se at den italienske fascismen hadde en politisk agenda. Et annet sentralt poeng i Arbeiderbladets forståelse av fascismen, var fascismens voldelige og aktivistiske element. For avisen var dette et fundamentalt element i fascismen. Avisen forsto det slik at volden og aktivismen var en sentral forutsetning for at Mussolini hadde kommet til makten, og holdt seg der.

Når det gjaldt innholdet i fascismen, mente Arbeiderbladet at det var en bevegelse som var preget av, og spilte på nasjonalistiske følelser. I tillegg så avisen at fascistene var motstandere av det parlamentariske systemet, samt motstandere av, og fryktet den revolusjonære arbeiderbevegelsen. For øvrig så innså Arbeiderbladet etter hvert at Mussolini sto for et politisk program. Mussolini hadde vunnet en del folkelig støtte på dette, men avisen mente at han ikke var i stand til å gjennomføre sin politikk.

Arbeiderbladets syn på Mussolinis fascistregime hadde i stor grad sin forankring i at avisen så på det fascistiske regimet som et samfunnssystem som ikke var levedyktig. I utgangspunktet så mente Arbeiderbladet at de italienske fascistene ikke representerte noen form for politisk eller ideologisk program. Etter hvert så avisen at Mussolini sto for et politisk program. Arbeiderbladet mente at denne politikken enten var for innholdsløs til å representere noen konstruktiv samfunnsbyggende idé, eller så ble politikken forstått som en politikk som kun var til fordel for storkapitalen (disse to poengene sto ikke i motsetning til hverandre). Det siste poenget var, i følge Arbeiderbladet, at Mussolini ikke hadde forutsetningene for å gjennomføre sin politikk. Avisen mente at fascistenes bekjempelse av arbeidernes organisering hadde ført til at storkapitalen fikk kontroll over de økonomiske midlene og produksjonsmidlene. Kontroll over dette, etter Arbeiderbladets mening, var en forutsetning for å utøve politisk makt.

En annen ting som Arbeiderbladet anså som et problem for fascismen, var at den fascistiske bevegelsen var preget av en indre konflikt. Arbeiderbladet så at ulike fraksjoner i det italienske fascistpartiet var uenige i hva som var fascismens politikk og mål, og svært mange fascistere var misfornøyde med den politikken som Mussolini førte. Denne indre konflikten, mente Arbeiderbladet, hadde sin årsak i at fascismen ikke hadde noe klart ideologisk innhold. I forbindelse med *Matteotti-krisen* så ble fascismens *indre problem* kommunisert tydelig i Arbeiderbladet. Avisen mente at krisen innledet fascismens oppløsning og fall. Med denne

krisen ble det også gradvis fokusert på den økende politiske og folkelige motstanden og misnøyen mot Mussolini og fascistene. Begge disse problemene ble løst av Mussolini i begynnelsen av 1925. Mussolini ga etter for de fascistiske aktivistenes press. Mussolinis regime ble gradvis mer autoritært og diktatorisk, samt de fascistiske bandene ble aktivt brukt til å kneble opposisjonell virksomhet.

Når det gjaldt den italienske fascismens sosiale grunnlag, begynte Arbeiderbladet gradvis å se nærmere på dette. Avisen mente at arbeidsløse krigsveteraner og *bandittlementer* utgjorde en viktig del av de fascistiske bandene. Det sosiale grunnlaget og støtte til fascismen kom i stor grad fra småborgerskapet, mente Arbeiderbladet. Avisen mente i tillegg at den italienske arbeiderbevegelsens fraksjonsstrid og manglende evne til å opptre handlingsdyktig, ikke bare hadde hindret en anti-fascistisk kamp, men også svekket arbeidernes tillit til arbeiderbevegelsens ledere. Dette hadde også gjort at en del arbeidere sluttet seg til fascismen, mente Arbeiderbladet.

Selv om Arbeiderbladet ikke hadde noen tro på at det fascistiske regimet var et levedyktig samfunnssystem, mente avisen at fascisme utgjorde en trussel mot arbeiderklassen. Fordi avisen i grunn mente at fascismen var en tjener for borgerskapets interesser, så representerte det en fare for arbeiderne. Selv om avisen mente at fascismen hadde fått gjennomslag i Italia på grunn av italienske forhold, mente man allikevel at fascismen representerte et generelt fenomen – en (ekstrem form for) reaksjonen. I tillegg så avisen at den italienske fascismens gjennombrudd inspirerte reaksjonære bevegelser i andre land i Europa. Arbeiderbladet hadde sett hvordan den italienske fascismen hadde knust arbeidernes organisering. Arbeiderbladet mente at fascismen utgjorde et hinder for arbeiderklassens frigjøring. I Arbeiderbladets øyne representerte fascismen det som avisen var motstander av. Derfor rettet Arbeiderbladet stadig vekk angrep mot fascismen og alt som kunne relateres til fascismen, og avisen fulgte hele tiden med på fascistiske tendenser i Norge.

Dermed kan man si at Arbeiderpartiets anti-fascistiske virksomhet i mellomkrigstiden hadde røtter i den italienske fascismens maktovertakelse i Italia. Dog var denne anti-fascistiske virksomheten hele tiden situasjonsbestemt. Det vil si at omfanget av den anti-fascistiske virksomheten hadde sammenheng med hvor reell man mente den fascistiske trusselen var.

Kilder og litteratur

Kilder

Social-Demokraten/Arbeiderbladet, januar 1920 – september 1925.

Kildesamlinger

Degras, Jane (red.): *The Communist International, 1919-1943. Documents*. Vol. I (1919-1922), og Vol. II (1923-1928), London 1965.

Meyer, Håkon (utg.): *Det norske Arbeiderparti. Samtlige landsmøtebeslutninger, resolusjoner, valg etc. 1912-1933*, Oslo 1934.

Oppslagsverk

Arbeidernes leksikon, bd. 1, Oslo 1932; og bd. 5, Oslo 1935.

Paxleksikon, bd. 1, Oslo 1978; og bd. 6, Oslo 1981.

Store Norske Leksikon – www.snl.no

Litteratur

Agosti, Aldo: "The Comintern and the Italian Communist Party in light of new documents, 1921-40", i *International communism and the Communist International, 1919-43*, red. av Tim Rees og Andrew Thorpe, Manchester 1998.

Aschim, Hans-Anders: *Det norske Arbeiderparti og Folkeforbundet 1920-1935*, hovedoppgave i historie, Oslo 1958.

Berg Johansen, Sverre: "Borgersamfundets nødverge. En studie i Norges Samfundshjelp", i *Kontrast*, nr. 3/1966.

Berg Johansen, Sverre: *Norges Samfundshjelp. Konformisme og avvik*, magistergradsavhandling i statsvitenskap, Oslo 1967.

Bjørgum, Jorunn. et. al: "Krisen og arbeiderbevegelsen", i *Kriser og krisepolitikk i Norden under mellankrigstiden. Nordiska historikermötet i Uppsala 1974: mötesrapport*, Uppsala 1974.

Bjørgum, Jorunn: "Fagopposisjonen av 1911", i *Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie*, nr. 1/1976.

Bjørgum, Jorunn: "Krisen, fascismen og Det norske Arbeiderparti på 1930-tallet", i *Jäljillä. Kirjoituksia historian ongelmista*, red. av Pauli Kettunen, Auli Kultanen, Timo Soikkannen, Turku 2000.

Bjørgum, Jorunn: "Et perspektiv på splittelsesprosessen i Arbeiderpartiet 1921-1923: en dialog med den unge Per Maurseth", i *Historie, Kritikk og politikk. Festskrift til Per Maurseth*, red. av H. W. Andersen, Trondheim 2002.

Bjørgum, Jorunn: "Hvorfor ble Arbeiderpartiet splittet i 1923? – En kommentar til Åsmund Egge", i *Historisk tidsskrift*, bd. 83/2004.

Bjørnsen, Bjørn: *Har du hjerte? Tusener lider!*, bd. 1 av *Arbeiderbladet 100 år, 1884-1984*, Oslo 1984.

Bjørnsen, Bjørn: *Har du frihet og sommersonn kjær?*, bd. 2 av *Arbeiderbladet 100 år, 1884-1984*, Oslo 1986.

Bjørnson, Øyvind: *På klassekampens grunn (1900-1920)*, bd. 2 av *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, Oslo 1990.

Callesen, Gerd: "Arbeiderbevegelsens historie som selvstendig forskningsgren", i *Fremad – ad nye veje. Bidrag til diskussionen om arbejderhistorien i 1990'erne*, red. av Nils Ole Højstrup Jensen, Gerd Callesen og Anne-Lise Walsted, København 1990.

Clark, Martin: *Modern Italy, 1871-1995*, London 1996.

Dahl, Hans Fredrik: *Hva er fascisme? Et essay om fascismens historie og sosiologi*, Oslo 1972.

Dahl, Ottar: *Fra konsens til katastrofe, kapitler av fascismens historie i Italia*, Oslo 1996.

Di Scala, Spencer M.: *Italy: From Revolution to Republic, 1700 to the Present*, Boulder, Colorado 2004.

Døvle Larssen, Lars A.: "En uforbederlig optimist", "Social-Demokraten"s utenrikspolitiske linje i Olav Scheflos redaktørtid 1918-1921, hovedoppgave i historie, Oslo 1996.

Daatland, Dan Dyrli: "Arbeiderbladet" og Sovjetunionen 1927-1932. En studie i Martin Tranmæl, hovedoppgave i historie, Bergen 1974.

Egge, Åsmund: "Hvorfor ble Arbeiderpartiet splittet i 1923?", i *Historisk tidsskrift*, bd. 82/2003.

Egge, Åsmund: "Tilsvaret til Jorunn Bjørgum og Finn Olstad", i *Historisk tidsskrift*, bd. 83/2004.

Fure, Odd-Bjørn: *Mellom reformisme og bolsjevisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918 – 1920. Teori. Praksis*, doktorgradsavhandling, Bergen 1984.

Gabrielsen, Bjørn: *Martin Tranmæl ser tilbake*, Oslo 1959.

Heldal, Halldor: *Norge i ILO 1919-1939. Norske statsmyndigheter, arbeidsgiveres og fagforeningers holdning til Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO)*, Oslo 1994.

Langfeldt, Knut: *Moskva-tesene i norsk politikk*, Oslo 1961.

Larssen, Olav: *Sti gjennom ulendt terreng. Læretid, partistrid, ny vekst*, Oslo 1969.

- Lie, Haakon: *Martin Tranmæl. Et bål av vilje*, Oslo 1988.
- Maurseth, Per: *Fra Moskvateser til Kristiania-forslag*, Oslo 1972.
- Maurseth, Per: *Gjennom kriser til makt (1920-1935)*, bd. 3 av *Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, Oslo 1987.
- Nolte, Ernst: *Three Faces of Fascism. Action Française, Italian Fascism, National Socialism*, New York 1969.
- Olsen, Jørgen: *Arbeiderpartiets forhold til spørsmålet om en norsk fascisme 1930-1933*, masteroppgave i historie, Oslo 2007.
- Ottosen, Rune (red.): *Parti, presse og publikum 1880-1945*, bd. 2 av *Norsk presses historie, 1660-2010*, hovedred. Hans Fredrik Dahl, Oslo 2010.
- Payne, Stanley G.: *A History of Fascism, 1914-1945*, Madison 1995.
- Poulantzas, Nicos: *Fascism and Dictatorship. The Third International and the Problem of Fascism*, London 1979.
- Røste, Andreas: *Tre Oslo-aviser, Italia og fascismen 1922-1929*, hovedoppgave i historie, Oslo 1969.
- Scheflo, Inge (red.): *Olav Scheflo som politiker og menneske*, Oslo 1974.
- Valaker, Tormod: *"Litt fascisme, hr. statsminister!" historien om borgerlige pressen og fascismen*, Oslo 1999.
- Zachariassen, Aksel: *Karl Johanssen. Mennesket og journalisten*, Oslo 1932.
- Zachariassen, Aksel: *Fra Marcus Thrane til Martin Tranmæl. Det norske Arbeiderparti fram til 1945*, Oslo 1977.
- Zachariassen, Aksel: *Martin Tranmæl*, Oslo 1979.
- Øian, Yngvar: *"Socialismen er uundgaaelig", Arbeiderpartiavisen "Arbeidet" under Olav Scheflos redaktørtid 1914-1918*, hovedoppgave i historie, Oslo 1993.